

Globalnie – Odpowiedzialnie

materiały dla nauczycieli

Autorzy publikacji:

Magdalena Noszczyk, Anita Ponikło, Tadeusz Szczepaniak,
Małgorzata Wojnarowska – Scenariusze zajęć

Koordynator wydania: Sylwia Gajownik

Redakcja i korekta: Katarzyna Kopeć

Redakcja techniczna i przygotowanie do druku: Dorota Czerwińska, Anita Ponikło

Projekt okładki: Dorota Czerwińska

Publikacja została wydana w ramach realizacji projektu pt. „Globalnie-Odpowiedzialnie. Zajęcia edukacyjne dla nauczycieli i młodzieży”.

polska pomoc

Projekt Globalnie – Odpowiedzialnie jest współfinansowany w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w 2011 r.

Partnerzy projektu:

Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Olkuszu
Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Krakowie

Druk i oprawa: Drukarnia GS sp. z o.o., Kraków, ul. Zabłocie 43

ISBN 978-83-924687-9-0

Publikacja „Globalnie-Odpowiedzialnie. Materiały dla nauczycieli” jest dostępna na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 Polska. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Magdaleny Noszczyk, Tadeusza Szczepaniaka, Anity Ponikło, Małgorzaty Wojnarowskiej oraz Fundacji Kultury Chrześcijańskiej Znak. Utwór powstał w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2011. Zezwala się na dowolne wykorzystanie utworu, pod warunkiem zachowania ww. informacji, w tym informacji o stosowanej licencji, o posiadaczach praw oraz o programie polskiej współpracy rozwojowej.

FUNDACJA KULTURY
CHRZEŚCIJAŃSKIEJ "ZNAK"

Wydawca: Fundacja Kultury Chrześcijańskiej Znak, Kraków 2011

WSTĘP

Szanowni Państwo,

w imieniu Fundacji Kultury Chrześcijańskiej Znak realizującej projekt pt. „Globalnie – Odpowiedzialnie. Zajęcia edukacyjne dla nauczycieli i młodzieży” oddajemy w Państwa ręce publikację zawierającą teorię poświęconą najważniejszym zagadnieniom edukacji rozwojowej oraz scenariusze lekcji związane z powyższą tematyką.

W roku 2000 na szczycie ONZ przyjęto *Milenijne cele rozwoju*, które kraje Północy, w tym państwa członkowskie Unii Europejskiej, zobowiązały się realizować, by skutecznie pomóc krajom najuboższym, a tym samym zapewnić im prawo do rozwoju. Zobowiązania przyjęte przez Polskę jako jednego z krajów członkowskich ONZ i UE zapewne zostaną wypełnione. Nie jest to tożsame ze świadomością i wiedzą społeczeństwa polskiego na temat problemów rozwoju na świecie. Aspekt ten dotyczy zwłaszcza młodzieży, która od urodzenia funkcjonuje w zglobalizowanym świecie. Nie do końca rozumie ona mechanizmy nim rządzące i nie zdaje sobie w pełni sprawy, czym tak naprawdę jest globalizacja i na czym polegają problemy współczesnego świata, a szczególnie krajów globalnego Południa.

Właściwe zobrazowanie tych problemów niesie niepowtarzalną szansę na ukształtowanie w młodym człowieku wrażliwości na globalne problemy i wzbudzenie w nim świadomej refleksji nad własnym stylem życia i podejmowanymi decyzjami. Świadomość zależności pomiędzy przyczynami działań w krajach rozwiniętych a ich skutkami w krajach rozwijających się oraz jakością życia ludzi tam mieszkających może doprowadzić do osobistego zaangażowania młodych ludzi i ich wychowawców w skuteczne działania na rzecz realizacji *Milenijnych celów rozwoju*.

O PROJEKCIE

Ogólnym celem projektu „Globalnie – Odpowiedzialnie. Zajęcia edukacyjne dla nauczycieli i młodzieży” jest podniesienie świadomości i poszerzenie wiedzy społeczeństwa polskiego, a zwłaszcza dzieci, młodzieży i nauczycieli na temat problemów rozwoju na świecie, globalnych współzależności pomiędzy krajami rozwiniętymi a społeczeństwami krajów rozwijających się, istoty i źródła problemów współczesnego świata oraz potrzeby realizacji *Milenijnych celów rozwoju* przyjętych przez Organizację Narodów Zjednoczonych w 2000 roku.

Realizacja celu – przeprowadzenie cyklu warsztatów dla młodzieży i szkoleń dla nauczycieli; przygotowanie publikacji z materiałami dydaktycznymi dla nauczycieli i komiksu edukacyjnego dla młodzieży oraz organizacja otwartych wydarzeń w ramach Tygodnia Edukacji Globalnej 2011 – przyczyni się zarówno do zwiększenia potencjału adresatów projektu, jak i do obecności edukacji rozwojowej i perspektywy globalnej w edukacji szkolnej.

Bezpośrednim celem projektu jest zwiększenie liczby osób świadomych problemów rozwoju na świecie, współzależności pomiędzy społeczeństwami, jak również pokazanie zależności pomiędzy naszymi codziennymi wyborami a jakością życia ludzi w krajach rozwijających się. Konsekwencją tego będzie zwiększenie potencjału dzieci, młodzieży i nauczycieli w zakresie zagadnień związanych z edukacją rozwojową uwzględnionej w podstawie programowej kształcenia ogólnego. Intencją projektu jest ponadto poprawa jakości działań dotyczących edukacji rozwojowej w systemie edukacji szkolnej, wzrost świadomości społeczeństwa w odniesieniu do działań, przyczyn i skutków odczuwalnych nie tylko w najbliższym otoczeniu, ale w skali globalnej, jak i multiplikacja wiedzy na temat problematyki edukacji rozwojowej.

Sylvia Gajownik
Koordynator projektu

Projekt *Globalnie – Odpowiedzialnie* jest współfinansowany w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w 2011 r.

Partnerzy projektu:

Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Olkuszu
Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Krakowie

MILENIJNE CELE ROZWOJU

MAGDALENA NOSZCZYK

Może nam się wydawać, że świat kręci się coraz szybciej. Jednocześnie sprawia wrażenie bardziej dostępnego niż kiedykolwiek wcześniej. Dzięki internetowi możemy komunikować się ze znajomymi i przyjaciółmi z drugiego końca globu, na śniadanie pijamy kawę i herbatę z krajów Afryki Wschodniej, nosimy dzinsy uszyte w jednej z azjatyckich fabryk, wyjazd do innego kraju jest prostszy niż dawniej. Różne środki transportu służą nam do przemieszczania się z miejsca na miejsce bez najmniejszego problemu, możemy pracować, robić zakupy w dowolnym miejscu na świecie, nie wychodząc z domu. W codziennym życiu przekraczamy tradycyjnie rozumiane granice. Globalizacja jest procesem, dzięki któremu świat wydaje nam się mniejszy, bardziej przyjazny i jednolity niż kiedyś.

Niestety nie wszyscy ludzie mają te same możliwości co my. Mimo poczucia, że pewne rzeczy i usługi są w zasięgu ręki każdego, spotykamy się jednak z przykładami coraz większych różnic między krajami. Te różnice znajdziemy, porównując ze sobą dostęp do najbardziej fundamentalnych potrzeb, takich jak woda pitna, opieka medyczna, pełnowartościowe posiłki, godziwa zapłata za pracę czy edukacja.

Rosnąca liczba głodujących i cierpiących skrajne ubóstwo wywołała dyskusję dotyczącą mobilizacji krajów wysoko rozwiniętych do działań eliminujących ubóstwo. Podczas szczytu Organizacji Narodów Zjednoczonych w 2000 roku przygotowano Deklarację milenijną, którą podpisali przywódcy 189 państw, w tym Polski. Społeczność międzynarodową zobowiązano do redukcji ubóstwa i głodu, zapewnienia równego statusu kobiet i mężczyzn, poprawy stanu zdrowia i edukacji, walki z AIDS, ochrony środowiska naturalnego, a także zbudowania globalnego partnerstwa między narodami na rzecz rozwoju. Te ambitne założenia mają swoje określone wskaźniki i zostały opisane jako 8 *Milenijnych celów rozwoju*. Sygnatariusze-przedstawiciele wszystkich krajów, którzy podpisali się pod Deklaracją milenijną wyznaczili 15 lat (lata 2000–2015) na osiągnięcie tych celów. Nad tymi zadaniami mają pracować kraje globalnej Północy, jak i globalnego Południa (czyli zarówno kraje wysoko rozwinięte, jak i rozwijające się). Jest to międzynarodowa deklaracja, z której cały świat będzie rozliczany w 2015 roku.

CEL 1: Wyliminować skrajne ubóstwo i głód

Jest to najważniejszy, priorytetowy cel dla społeczności międzynarodowej. W roku 2009 zbliżyliśmy się do liczby 900 mln ludzi cierpiących głód na świecie. W samej Azji w latach 1990–1999 liczba osób żyjących za mniej niż 1 dolara dziennie spadła o 226 mln. W niektórych regionach świata liczba głodujących wzrosła. W krajach Afryki Subsaharyjskiej połowa mieszkańców żyje w skrajnej nędzy.

CEL 2: Zapewnić powszechne nauczanie na poziomie podstawowym

Powszechna edukacja jest podstawowym prawem człowieka i kluczowym czynnikiem ograniczającym skrajne ubóstwo. W najuboższych krajach globalnego Południa średnio co piąte dziecko w wieku szkolnym uczęszcza do szkoły podstawowej. Jest wysoce prawdopodobne, że cel ten zostanie osiągnięty.

CEL 3: Promować równość płci i awans społeczny kobiet

W co czwartym państwie świata nie jest zachowana równość płci w dostępie do edukacji. W 18 państwach Afryki, Azji i Ameryki Łacińskiej mniej niż 80 dziewcząt przypada na 100 chłopców chodzących do szkoły. W skali globalnej zajmują niecałe 15% miejsc w parlamentach krajowych. Większość wskaźników równości płci poprawiło się do tej pory, jednak w niektórych krajach notuje się negatywne tendencje np. w zrównaniu zatrudnienia w sektorach poza rolnictwem, głównie na Bliskim Wschodzie lub w Ameryce Środkowej.

CEL 4: Ograniczyć umieralność dzieci

Mimo obniżenia wskaźnika umieralności od 1980 roku o 4 mln zgonów, w latach 90. zanotowano niewielki postęp w skali globalnej. W 14 państwach zanotowano wzrost umieralności dzieci, w tym w 9 krajach Afryki Subsaharyjskiej, gdzie rocznie umiera ok. 4,5 mln dzieci w wieku do 5 lat.

CEL 5: Poprawić opiekę zdrowotną nad matkami

99% zgonów kobiet w ciąży notuje się w krajach globalnego Południa. W regionie Afryki Subsaharyjskiej ryzyko śmierci matek w całym ich życiu wynosi 1:6, podczas gdy w krajach globalnej Północy ten stosunek to 1:2800. Wystarczy niewiele – podstawowa opieka lekarska w postaci wyszkolonego personelu, bazowego wyposażenia w szpitalach czy punktach medycznych. Niestety, postęp w tej materii jest niewielki.

CEL 6: Ograniczyć rozprzestrzenianie się HIV/AIDS, malarii i innych chorób zakaźnych

Około 1 mln osób umiera z powodu malarii rocznie, ponad 1,5 mln na gruźlicę. Realizacja tego celu będzie miała kluczowe znaczenie do osiągnięcia pozostałych *Milenijnych celów rozwoju*. W 2010 roku odnotowano sukces w osiąganiu tego celu – po raz pierwszy w historii monitorowania rozprzestrzeniania się HIV/AIDS wzrost zachorowań nie miał miejsca. Wiele krajów globalnego Południa prowadzi szeroko zakrojoną kampanię na rzecz informacji i edukacji w tej materii.

CEL 7: Zapewnić ochronę środowiska naturalnego

Spółeczność międzynarodowa od kilku lat zwraca uwagę na kwestie środowiska naturalnego jako na podstawowy problem w osiągnięciu *Milenijnych celów rozwoju*. Efektem tego są m.in. inicjatywy ONZ, w tym rok 2010 ogłoszony Międzynarodowym Rokiem Bioróżnorodności oraz rok 2011 jako Międzynarodowy Rok Lasów, które zwróciły uwagę na ochronę środowiska naturalnego jako kluczowe działanie w ograniczaniu ubóstwa, rozwoju rolnictwa, poprawy jakości żywienia i jakości wody.

CEL 8: Stworzyć globalne partnerskie porozumienie na rzecz rozwoju

Ten cel jest środkiem do realizacji pozostałych siedmiu celów. Oparty powinien być na jasno ustalonych regułach przewidywalnego, sprawiedliwego systemu handlu i finansów, łącznie ze zobowiązaniem do prawidłowego sposobu rządzenia, rozwoju i zmniejszania ubóstwa – w skali lokalnej, krajowej, jak i międzynarodowej. Co to oznacza w praktyce? Sygnatariusze Deklaracji milenijnej zobowiązani są do działań szanujących innych ludzi, ich praw, podstawowych potrzeb, zwłaszcza gdy te globalne zależności między Południem a Północą są tak ewidentne. Kluczem do jakiegokolwiek działania powinna być sprawiedliwość.

SCENARIUSZ LEKCJI

Temat: Nie bądź obojętny...

Przedmiot: historia i społeczeństwo, przyroda, etyka, godzina wychowawcza

Poziom: szkoła podstawowa – II etap edukacyjny (kl. IV–VI)

Czas: 1 godzina lekcyjna

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

Przyroda

5. Człowiek a środowisko. Uczeń:

- 2) wyjaśnia wpływ na stan środowiska codziennych zachowań w domu, w szkole, w miejscu zabawy;
- 3) proponuje działania sprzyjające środowisku przyrodniczemu.

Historia i społeczeństwo

7. Problemy ludzkości. Uczeń:

- 4) opowiada o przejawach nędzy na świecie oraz formułuje własną opinię o działaniach pomocowych podejmowanych przez państwa lub organizacje pozarządowe.

Etyka

- 3) Człowiek jako osoba; godność człowieka.
- 5) Prawa i obowiązki, zasady i reguły postępowania, w tym także w ruchu drogowym.
- 7) Wolność i jej różne rozumienie, autorytety i wzory osobowe.
- 9) Uzasadnianie opinii, wydawanie sądów, kryteria ocen m.in. w odniesieniu do zjawisk społecznych na poziomie małej grupy, społeczności szkolnej i społeczności lokalnej.

Cele:

Uczeń powinien:

- mieć świadomość ogromnych kontrastów w poziomie życia ludzi na Ziemi,
- rozumieć określenia: kraje globalnego Południa i globalnej Północy,
- podać przykłady akcji pomocowych prowadzonych przez państwo czy organizacje pozarządowe,
- poczuwać się do obowiązku pomagania innym,
- rozumieć związek między swoimi działaniami a losem ludzi w innych częściach świata.

Metody, techniki, formy pracy:

Praca z tekstem, gra dydaktyczna (układanka), praca w grupach

Materiały pomocnicze:

- Materiał pomocniczy nr 1 – *Milenijne cele rozwoju – układanka* (tyle kompletów, ile grup)
- Materiał pomocniczy nr 2 – *Co to są Milenijne cele rozwoju?*

Przebieg zajęć:

1. Poproś uczniów, aby wyobrazili sobie, że obudzili się rano i nie mają nic do jedzenia ani picia, żadnych ubrań, ulubionych sprzętów czy zabawek, domu, prądu itp. W takich warunkach żyje wiele milionów dzieci, a wiele z nich umiera z głodu. Powiedz uczniom, że średnio na całym świecie co 5 sekund umiera jedno dziecko. Można by je uratować, gdyż większość tych niepotrzebnych śmierci wynika z niedożywienia albo chorób, które są całkowicie uleczalne. Aby uświadomić uczniom ogrom problemu, powiedz że w ciągu 45 minut lekcji na świecie nie przeżyje ok. 540 dzieci. Uczniowie zapewne wiedzą, że najwięcej miejsc ogromnego ubóstwa jest w Afryce, Azji. Kraje te przeważnie leżą na półkuli południowej. Mówi się o nich: kraje globalnego Południa. Jednocześnie są miejsca na Ziemi, gdzie niczego ludziom nie brakuje. Niektórzy z nich żyją w ogromnym luksusie i są tak bogaci, że do końca życia nie będą w stanie wydać pieniędzy, które posiadają. To kraje globalnej Północy. Świat jest pełen ogromnych kontrastów. Porozmawiajcie o tym, czy to jest sprawiedliwe. (5')

2. Podziel uczniów na 4- lub 5-osobowe zespoły. Każdemu rozdaj pierwszą część układanki – *Czy wiesz, że...* (**kolor żółty**). Poproś, aby przeczytali te informacje na wszystkich paskach i postarali się ułożyć z tego 8 grup (w pionie, jedna pod drugą), z których każda dotyczy innego problemu (głód, choroby itp.). Poproś, aby zgłaszali się, gdy znajdą na paskach jakieś niezrozumiałe wyrazy. W razie potrzeby pomóż uczniom w pracy. Po ułożeniu poproś, aby nazwali swoimi słowami 8 problemów, których te przykłady dotyczą. (15')
3. Następnie rozdaj drugą część układanki – *Cele* (**kolor różowy**). Powiedz uczniom, że wobec tak straszliwych zjawisk i problemów, z jakimi borykają się miliony ludzi na świecie, w 2000 roku postanowiono wytyczyć cele całej międzynarodowej społeczności, dzięki którym poprawi się los mieszkańców Ziemi, cierpiących głód i niedostatek. To *Milenijne cele rozwoju* (Materiał pomocniczy nr 2). Poproś uczniów, żeby dopasowali te cele do poukładanych wcześniej grup problemowych (w drugiej kolumnie). (10')
4. Kolejnym krokiem będzie dobranie odpowiednich, konkretnych *Zobowiązań*, które wiążą się z celami (**kolor niebieski**). Podpowiedz, że czasem do celu jest przypisane jedno zobowiązanie, a czasem kilka. Najtrudniejsze mogą być zobowiązania do 8 celu i tam zapewne będzie potrzebne wsparcie nauczyciela. (10')
5. Na zakończenie zajęć poproś uczniów o odpowiedź na pytanie, co nasz kraj i różne organizacje w Polsce robią, aby pomóc mieszkańcom globalnego Południa i czy słyszeli o tego typu akcjach. Zapewne podadzą rozmaite przykłady. Potem poproś, aby zaproponowali, co sami mogą zrobić np. w sprawie głodu czy gospodarowania zasobami naturalnymi, do jakich działań mogą się przyłączyć. Ważne, aby zajęcia zakończyli w przekonaniu, że nie możemy pozostać obojętni wobec tak ważnych spraw. Mimo że mieszkamy daleko od krajów globalnego Południa, działając u siebie, na własnym podwórku, przyczyniamy się do rozwiązywania globalnych problemów. Możemy na przykład oszczędzać energię czy segregować śmieci. Inne pomysły na pewno proponują uczniowie. (5')

ZAŁĄCZNIKI

Materiał pomocniczy nr 1

MILENIJNE CELE ROZWOJU – UKŁADANKA

(Uwaga! Proszę pociąć na paski!)

CZY WIESZ, ŻE...
...obecnie 1,2 mld osób żyje za mniej niż 1 dolara dziennie?
...na całym świecie jest 800 mln niedożywionych ludzi?
...połowa mieszkańców Afryki Subsaharyjskiej żyje w skrajnej nędzy?
...w najbiedniejszych krajach co piąte dziecko nie chodzi do szkoły?
...na całym świecie 114 mln dzieci w wieku szkolnym nie chodzi do szkoły?
...na całym świecie ponad 63 mln dziewczynek nie uczęszcza do szkoły podstawowej?
...średnio kobiety zarabiają o 1/3 mniej niż mężczyźni?
...na całym świecie jest 575 mln kobiet nieumiejących czytać i pisać?
...co roku prawie 11 mln dzieci, czyli 1200 dzieci co godzinę, umiera na uleczalne choroby?
...wydłużenie edukacji matek o jeden rok zmniejsza śmiertelność dzieci o 5-10%?
...w krajach rozwijających się co roku umiera pół miliona kobiet w ciąży, czyli jedna kobieta co minutę?

...w krajach rozwijających się tylko co druga kobieta w ciąży ma profesjonalną opiekę lekarską?

...na całym świecie ponad 40 mln ludzi żyje z HIV/AIDS?

...co minutę 19 osób zakaża się na całym świecie wirusem HIV?

...w niektórych krajach afrykańskich ponad 30% społeczeństwa jest nosicielem wirusa HIV?

...epidemia HIV obniżyła średnią wieku w wielu krajach Afryki Subsaharyjskiej do 40 lat?

...na całym świecie ponad miliard ludzi nie ma stałego dostępu do wody pitnej?

...na całym świecie 2,4 mld osób nie ma dostępu do środków czystości?

...powierzchnia lasów na całym świecie zmalała w ostatnich dziesięciu latach o prawie 100 mln hektarów?

...wysoko rozwinięte państwa przeznaczają na rozwój biedniejszych krajów 68 mld dolarów rocznie?

...kraje wysoko rozwinięte przeznaczają ok. 300 mld dolarów rocznie na dotacje dla rolnictwa?

CEL

Wylimitowanie skrajnego ubóstwa i głodu

Zapewnienie powszechnego nauczania na poziomie podstawowym

Promocja równości płci i awans społeczny kobiet

Ograniczenie umieralności dzieci

Poprawa opieki zdrowotnej nad matkami

Ograniczenie rozprzestrzeniania się HIV/AIDS, malarii i innych chorób

Stosowanie zrównoważonych metod gospodarowania zasobami naturalnymi

Stworzenie globalnego partnerskiego porozumienia na rzecz rozwoju

ZOBOWIĄZANIA

Zmniejszyć do 2015 roku o połowę liczbę osób, których dochód nie przekracza 1 dolara dziennie

Zmniejszyć do 2015 roku o połowę liczbę osób, które cierpią głód

Zapewnić do 2015 roku wszystkim chłopcom i dziewczętom możliwość ukończenia pełnego cyklu nauki na poziomie podstawowym

Wylimitować nierówny dostęp płci do pierwszego i drugiego szczebla edukacyjnego do 2005 roku, a na wszystkich szczeblach do 2015 roku

Zmniejszyć o 2/3 wskaźnik umieralności dzieci w wieku do lat 5 w latach 1990–2015

Zmniejszyć o 3/4 wskaźnik umieralności matek w latach 1990–2015

Powstrzymać do 2015 roku rozprzestrzenianie się HIV/AIDS i ograniczyć liczbę nowych zakażeń

Powstrzymać do 2015 roku rozprzestrzenianie się malarii oraz innych groźnych chorób i ograniczyć liczbę zachorowań
Uwzględnić zasady zrównoważonego rozwoju w krajowych strategiach i programach; stosować metody hamujące zubożenie zasobów środowiska naturalnego
Do 2015 roku zmniejszyć o połowę liczbę osób pozbawionych stałego dostępu do czystej pitnej wody
Do 2020 roku osiągnąć znaczącą poprawę warunków życia przynajmniej 100 mln mieszkańców slumsów
Dopracować dostępny dla wszystkich, oparty na jasnych przepisach, przewidywalny i nikogo nie dyskryminujący system handlowo-finansowy; uczestnicy tego systemu powinni być zobowiązani do podejmowania aktywnej działalności promującej dobre praktyki rządzenia, rozwój i ograniczanie ubóstwa
Wyjść naprzeciw szczególnym potrzebom najuboższych państw poprzez zniesienie cel i kontyngentów na towary eksportowane przez te kraje, zwiększenie skali redukcji długów poważnie zadłużonych ubogich krajów, umorzenie długów zaciągniętych w ramach oficjalnej pomocy bilateralnej oraz zwiększenie pomocy na rzecz rozwoju dla krajów podejmujących działania mające na celu ograniczenie ubóstwa
Wyjść naprzeciw szczególnym potrzebom krajów śródlądowych i krajów rozwijających się położonych na małych wyspach
Rozstrzygnąć kwestię zadłużenia krajów rozwijających się poprzez podjęcie narodowych i międzynarodowych kroków służących utrzymaniu długookresowej zdolności do spłaty zadłużenia
We współpracy z krajami rozwijającymi się stworzyć miejsca godnej i produktywny pracy dla młodzieży
We współpracy z firmami farmaceutycznymi zapewnić dostęp do niedrogich podstawowych leków w krajach rozwijających się
We współpracy z sektorem prywatnym upowszechnić dostęp do nowych technologii, zwłaszcza technologii informacyjnych i komunikacyjnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://www.un.org/pl/rozwoj>, [dostęp: 14.08.2011].

Material pomocniczy nr 2

CO TO SĄ MILENIJNE CELE ROZWOJU?

Milenijne cele rozwoju (ang. *Millennium Development Goals, MDG*) zostały przyjęte w Deklaracji milenijnej przez przywódców 189 państw na szczycie Organizacji Narodów Zjednoczonych w 2000 roku. Osiem celów stanowi zobowiązanie społeczności międzynarodowej do redukcji ubóstwa i głodu, zapewnienia równego statusu kobiet i mężczyzn, poprawy stanu zdrowia, poprawy stanu edukacji, walki z AIDS, ochrony środowiska naturalnego, a także zbudowania globalnego partnerstwa między narodami na rzecz rozwoju. Termin realizacji celów został przewidziany na 2015 rok.

Milenijne cele rozwoju:

CEL 1: **Wylimowanie skrajnego ubóstwa i głodu** poprzez zmniejszenie o połowę liczby osób, których dochód nie przekracza 1 dolara dziennie.

CEL 2: **Zapewnienie powszechnego nauczania na poziomie podstawowym** poprzez zapewnienie wszystkim dziewczętom i chłopcom możliwości ukończenia pełnego cyklu nauki na poziomie podstawowym.

CEL 3: **Promocja równości płci i awans społeczny kobiet** poprzez wylimowanie nierównego dostępu płci do pierwszego i drugiego szczebla edukacyjnego do 2005 roku, a na wyższych szczeblach do 2015 roku.

CEL 4: **Ograniczenie umieralności dzieci** poprzez zmniejszenie o 2/3 wskaźnika umieralności dzieci w wieku do 5 lat.

CEL 5: **Poprawa opieki zdrowotnej nad matkami** poprzez zmniejszenie o 3/4 wskaźnika umieralności matek.

CEL 6: **Ograniczenie rozprzestrzeniania się HIV/AIDS, malarii i innych chorób** poprzez powstrzymanie rozprzestrzeniania się HIV/AIDS i ograniczenie nowych zakażeń, powstrzymanie rozprzestrzeniania się malarii i innych groźnych chorób.

CEL 7: **Stosowanie zrównoważonych metod gospodarowania zasobami naturalnymi** poprzez uwzględnienie zasad zrównoważonego rozwoju w krajowych strategiach i programach, stosowanie metod hamujących zubożenie środowiska naturalnego. Zmniejszenie o połowę liczby osób pozbawionych stałego dostępu do czystej wody pitnej. Do 2020 roku osiągnięcie znacznej poprawy warunków życia przynajmniej 100 mln mieszkańców slumsów.

CEL 8: **Stworzenie globalnego partnerskiego porozumienia na rzecz rozwoju** poprzez wypracowanie dostępnego dla wszystkich, opartego na jasnych przepisach, przewidywalnego i nikogo nie dyskryminującego systemu handlowo-finansowego, zobowiązanie uczestników systemu do podejmowania działalności promującej dobre praktyki rządzenia, rozwój i ograniczanie ubóstwa, uwzględnienie szczególnych potrzeb państw najsłabiej rozwiniętych, wyspiarskich i śródlądowych (w tym zwiększenie dostępu do rynków krajów rozwiniętych, redukcję długów, zwiększenie pomocy rozwojowej), wypracowanie strategii na rzecz zapewnienia pracy młodemu pokoleniu, zwiększenie dostępu do leków dla krajów rozwijających się oraz umożliwienie im korzystania z dobrodziejstw nowoczesnej technologii.

Polska przyjęła Deklarację milenijną, co oznacza zobowiązanie naszego kraju do dokonania wysiłku, aby osiem celów Deklaracji zostało zrealizowanych do 2015 roku. Najważniejszym celem jest zmniejszenie liczby osób żyjących w warunkach skrajnego ubóstwa, czyli za mniej niż jednego dolara dziennie – obecnie jest to około 1,2 mld ludzi na świecie.

Źródło: <http://www.un.org.pl/rozwój>, [dostęp: 14.08.2011].

SCENARIUSZ LEKCJI

Temat: Świat czeka na pomoc – jeśli nie my, to kto?

Przedmiot: wiedza o społeczeństwie, geografia, etyka, godzina wychowawcza

Poziom: gimnazjum – III etap edukacyjny

Czas: 1 godzina lekcyjna

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

Wiedza o społeczeństwie

23. Problemy współczesnego świata. Uczeń:

- 1) porównuje sytuację w państwach globalnego Południa i globalnej Północy i wyjaśnia na przykładach, na czym polega ich współzależność;
- 2) uzasadnia potrzebę pomocy humanitarnej i angażuje się (w miarę swoich możliwości) w działania instytucji (także pozarządowych), które ją prowadzą;
- 3) wyjaśnia, odwołując się do przykładów, na czym polega globalizacja w sferze kultury, gospodarki i polityki; ocenia jej skutki;
- 4) rozważa, jak jego zachowania mogą wpływać na życie innych ludzi na świecie (np. oszczędzanie wody i energii, przemyślane zakupy);
- 5) ocenia sytuację imigrantów i uchodźców we współczesnym świecie.

Geografia

10. Wybrane regiony świata. Relacje: człowiek – przyroda – gospodarka. Uczeń:

- 9) wykazuje, na przykładzie strefy Sahelu, związek pomiędzy formami gospodarowania człowieka a zasobami wodnymi; uzasadnia potrzebę racjonalnego gospodarowania w środowisku charakteryzującym się poważnymi niedoborami słodkiej wody;
- 10) określa związki pomiędzy problemami wyżywienia, występowaniem chorób (m.in. AIDS) a poziomem życia w krajach Afryki na południe od Sahary.

Etyka

1. Człowiek jako osoba; natura i godność człowieka.
10. Moralne aspekty stosunku człowieka do świata przyrody.

Cele:

Uczeń powinien:

- wskazać przykłady najbardziej rażących kontrastów w poziomie życia mieszkańców Ziemi,
- znać *Milenijne cele rozwoju*,
- rozumieć, na czym polega zrównoważony rozwój,
- wskazać przykłady aktywności organizacji działających dla idei zrównoważonego rozwoju w najbliższym regionie i w Polsce,
- proponować własne pomysły na działania wpływające na zwiększenie świadomości społecznej w zakresie zrównoważonego rozwoju.

Metody, techniki, formy pracy:

Metaplan, praca z tekstem, dyskusja, praca indywidualna i grupowa

Materiały pomocnicze:

- Materiał pomocniczy nr 1 – *Czy wiesz, że...*
- Materiał pomocniczy nr 2 – *Co to są Milenijne cele rozwoju?*
- Materiał pomocniczy nr 3 – *Metaplan*
- Materiał pomocniczy nr 4 – *Zrównoważony rozwój*
- Flipchart, pisaki, kolorowe kartki do metaplanu (tyle kompletów, ile grup)

Przebieg zajęć:

1. Zapytaj uczniów, gdzie na świecie chcieliby mieszkać – które z miejsc wydaje im się najlepsze do życia. Potem – dla kontrastu – gdzie nie chcieliby się nigdy znaleźć. Poproś, aby określili, gdzie widzą miejsce Polski w swoim rankingu. Rozdaj uczniom Materiał pomocniczy nr 1. Poproś uczniów o przeczytanie i podyskutowanie o ogromnych kontrastach w poziomie życia i konsumpcji różnych mieszkańców naszej planety. Zapytaj uczniów, czy zdawali sobie sprawę ze skali tych różnic i które przykłady były dla nich największym zaskoczeniem. Przypomnij uczniom pojęcia globalna Północ i globalne Południe. Zwróć uwagę na to, że pojęcia te są mniej wartościujące i bardziej aktualne niż terminy „trzeci świat” i „kraje rozwijające się”. Określenie „trzeci świat” powstało na początku lat 50. i odnosiło się do wszystkich krajów, które były niezaangażowane po żadnej ze stron zimnej wojny – ani kapitalistycznego Zachodu, ani socjalistycznego Wschodu. Pojęcie „trzeci świat” sugeruje, że znajduje się w on gorszej pozycji, poniżej dwóch pierwszych światów. Powodowało to negatywne skojarzenia, więc zastąpiono je oficjalnie wprowadzonym przez ONZ określeniem „kraje rozwijające się”. Ma ono jednak również charakter wartościujący, stąd dziś mówi się: globalna Północ i globalne Południe. (5')
2. Przejdź do wyjaśnienia uczniom istoty *Milenijnych celów rozwoju*. Zostały one przyjęte w Deklaracji milenijnej przez przywódców 189 państw na szczycie Organizacji Narodów Zjednoczonych w 2000 roku i stanowią zobowiązanie społeczności międzynarodowej do poprawy sytuacji w ośmiu obszarach. Wyznaczono termin realizacji tych celów – 2015 rok. Rozdaj Materiał pomocniczy nr 2 i zapytaj uczniów, czy wcześniej zapoznali się już z tymi celami lub przynajmniej czy o nich słyszeli. Zapewne okaże się, że nie mieli dotąd do czynienia z tym zagadnieniem, bo te cele nie funkcjonują powszechnie w społecznej świadomości. Podkreśl, że Polska także przyjęła Deklarację milenijną, a więc zobowiązała się działać dla osiągnięcia tych celów. (10')
3. W dalszej części zajęć podziel uczniów na grupy 5- lub 6-osobowe i rozdaj materiały do metaplanu. Wyjaśnij, na czym będzie polegać ich praca w grupach nad wspólnym plakatem (Materiał pomocniczy nr 3) i postaw problem: *Jak zwiększyć świadomość społeczeństwa w zakresie Milenijnych celów rozwoju?* (5')
4. Pozwól uczniom pracować w grupach przez 15 minut, pomagając w razie potrzeby (zwłaszcza, jeśli po raz pierwszy pracują tą metodą). Przygotowane plakaty powieście w widocznym miejscu i poproś liderów grup o ich krótkie omówienie. Najbardziej skupcie się na wnioskach do realizacji. (20')
5. Podsumowując zajęcia, poproś uczniów, aby – rozwijając pomysły zgłoszone we wnioskach do metaplanu – postawili sobie pytanie: Co możemy w tej sprawie zrobić? Poproś znów o sygnał dźwiękowy przypominający co 5 sekund o głodzie na świecie i umierających z tego powodu dzieciach. Podkreśl, że żyjąc we względnie dostatnich warunkach, mamy ogromnie duże pole do działania i naszym obowiązkiem jest pamiętać o innych, potrzebujących pomocy. Na co dzień nie wolno zapominać o życiu w zgodzie z ideą zrównoważonego rozwoju (Materiał pomocniczy nr 4), o mądrym gospodarowaniu zasobami naturalnymi. Co do zwiększenia społecznej świadomości pojawią się zapewne pomysły typu: zorganizowanie wystawy, happeningu, stworzenie strony internetowej, prowadzenie bloga, założenie forum dyskusyjnego, grupy na Facebooku, nakręcenie filmu itp. Zachęć uczniów do kontynuowania tej tematyki i wykorzystania zgłoszonych propozycji w przyszłości przy realizacji zespołowych projektów edukacyjnych. (5')

ZAŁĄCZNIKI

Materiał pomocniczy nr 1

CZY WIESZ, ŻE...

Ziemia – planeta pełna dysharmonii, ludzi chorych z przejedzenia obok tych, którzy umierają z głodu. Czy wiesz, że:

- Za cenę jednego pocisku raketowego szkoła pełna głodnych dzieci mogłaby przez 5 lat wydawać codzienny obiad.
- Suma pieniędzy wydana w ciągu tygodnia na zbrojenia jest równa kosztom wyżywienia głodujących ludzi na całym świecie przez okres jednego roku.
- Aby pokryć niezaspokojone potrzeby świata w zakresie higieny i żywności, wystarczy 13 mld dolarów – tyle, ile ludzie w USA i Unii Europejskiej wydają co roku na perfumy.
- Jedna Europejka wydaje miesięcznie na same kosmetyki tyle, co afrykańska kobieta na utrzymanie całej swojej rodziny przez rok.

- 1,3 mld osób nie ma dostępu do czystej wody, z kolei do wyprodukowania jednego samochodu zużywa się 380 ton wody, kilograma bawełny – 50 ton wody, a kilograma wołowiny – 100 tys. litrów!
- Potrzeba około 12 hektarów ziemi, by wyżywić jedną osobę w ciągu roku mięsem, podczas gdy 1 hektar wyżywi jedną osobę produktami zbożowymi.
- Z tego samego kawałka ziemi można uzyskać pokarm sojowy dla 60 osób lub zaledwie 2 osób spożywających pokarm mięsny.
- Amerykańskie krowy każdego roku zjadają taką ilość pokarmu, którą można byłoby wyżywić wszystkich mieszkańców Indii oraz Chin, czyli 1/3 ludzkości!
- Codziennie z głodu umiera ok. 20 tys. dzieci – średnio co 5 sekund.

Źródło: Szokujący raport ONZ – rośnie liczba głodujących <http://prawda2.info/dobrobyt.html>, [dostęp 14.08.2011].

Materiał pomocniczy nr 2

CO TO SĄ MILENIJNE CELE ROZWOJU?

Milenijne cele rozwoju (ang. *Millennium Development Goals, MDG*) zostały przyjęte w Deklaracji milenijnej przez przywódców 189 państw na szczycie Organizacji Narodów Zjednoczonych w 2000 roku. Osiem celów stanowi zobowiązanie społeczności międzynarodowej do redukcji ubóstwa i głodu, zapewnienia równego statusu kobiet i mężczyzn, poprawy stanu zdrowia, poprawy stanu edukacji, walki z AIDS, ochrony środowiska naturalnego, a także zbudowania globalnego partnerstwa między narodami na rzecz rozwoju. Termin realizacji celów został przewidziany na 2015 rok.

Milenijne cele rozwoju:

CEL 1: **Wylimowanie skrajnego ubóstwa i głodu** poprzez zmniejszenie o połowę liczby osób, których dochód nie przekracza 1 dolara dziennie.

CEL 2: **Zapewnienie powszechnego nauczania na poziomie podstawowym** poprzez zapewnienie wszystkim dziewczętom i chłopcom możliwości ukończenia pełnego cyklu nauki na poziomie podstawowym.

CEL 3: **Promocja równości płci i awans społeczny kobiet** poprzez wylimowanie nierównego dostępu płci do pierwszego i drugiego szczebla edukacyjnego do 2005 roku, a na wyższych szczeblach do 2015 roku.

CEL 4: **Ograniczenie umieralności dzieci** poprzez zmniejszenie o 2/3 wskaźnika umieralności dzieci w wieku do 5 lat.

CEL 5: **Poprawa opieki zdrowotnej nad matkami** poprzez zmniejszenie o 3/4 wskaźnika umieralności matek.

CEL 6: **Ograniczenie rozprzestrzeniania się HIV/AIDS, malarii i innych chorób** poprzez powstrzymanie rozprzestrzeniania się HIV/AIDS i ograniczenie nowych zakażeń, powstrzymanie rozprzestrzeniania się malarii i innych groźnych chorób.

CEL 7: **Stosowanie zrównoważonych metod gospodarowania zasobami naturalnymi** poprzez uwzględnienie zasad zrównoważonego rozwoju w krajowych strategiach i programach, stosowanie metod hamujących zubożenie środowiska naturalnego. Zmniejszenie o połowę liczby osób pozbawionych stałego dostępu do czystej wody pitnej. Do 2020 roku osiągnięcie znacznej poprawy warunków życia przynajmniej 100 mln mieszkańców slumsów.

CEL 8: **Stworzenie globalnego partnerskiego porozumienia na rzecz rozwoju** poprzez wypracowanie dostępnego dla wszystkich, opartego na jasnych przepisach, przewidywalnego i nikogo nie dyskryminującego systemu handlowo-finansowego, zobowiązanie uczestników systemu do podejmowania działalności promującej dobre praktyki rządzenia, rozwój i ograniczanie ubóstwa, uwzględnienie szczególnych potrzeb państw najsłabiej rozwiniętych, wyspiarskich i śródlądowych (w tym zwiększenie dostępu do rynków krajów rozwiniętych, redukcję długów, zwiększenie pomocy rozwojowej), wypracowanie strategii na rzecz zapewnienia pracy młodemu pokoleniu, zwiększenie dostępu do leków dla krajów rozwijających się oraz umożliwienie im korzystania z dobrodziejstw nowoczesnej technologii.

Polska przyjęła Deklarację milenijną, co oznacza zobowiązanie naszego kraju do dokonania wysiłku, aby osiem celów Deklaracji zostało zrealizowanych do 2015 roku. Najważniejszym celem jest zmniejszenie liczby osób żyjących w warunkach skrajnego ubóstwa, czyli za mniej niż jednego dolara dziennie – obecnie jest to około 1,2 mld ludzi na świecie.

Źródło: <http://www.un.org.pl/rozwoj>, [dostęp: 14.08.2011].

Materiał pomocniczy nr 3

METAPLAN

Jest to **plastyczny zapis dyskusji prowadzonej przez uczestników, którzy dyskutują na określony temat, tworząc jednocześnie plakat**. Plakat jest graficznym, skróconym zapisem tej dyskusji. Metoda ta jest stosowana przy omawianiu drażliwych czy trudnych spraw czy rozwiązywaniu konfliktów.

W przypadku metaplanu nie chodzi o wskazanie, kto miał rację, a kto nie, bo przecież często „prawda leży pośrodku”. Celem tej metody jest spokojne rozważenie problemu i skupienie się przede wszystkim na poszukiwaniu (niekoniecznie na znalezieniu!) wspólnego rozwiązania.

Podczas pracy tą metodą jest okazja do prezentacji własnych opinii, wymiany poglądów, oceniania faktów i sądów, szukania propozycji rozwiązań danego problemu. Są to dla uczniów bardzo cenne umiejętności.

Sposób prowadzenia:

1. Nauczyciel przedstawia klasie problem, który będzie przedmiotem ich dyskusji.
2. Następuje podział klasy na 5- lub 6-osobowe grupy.
3. Każda grupa otrzymuje od nauczyciela wcześniej przygotowane materiały:
  - arkusz szarego papieru lub arkusz typu flipchart,
  - jedną „chmurkę” do zapisania tematu,
  - około 20 kółek (w 2 kolorach) i 10 owali do zapisywania odpowiedzi,
  - około 10 prostokątów do zapisywania wniosków,
  - taśmę przylepną, kolorowe flamastry.

Wszystkie elementy (kółka, owale, prostokąty) powinny być w jasnych, pastelowych kolorach (różnych). Najlepiej nadaje się do tego kolorowy papier kserograficzny.

Nauczyciel ustala limit czasu na wykonanie zadania (ok. 30’).

Uczniowie tworzą plakat:

- a) w „chmurce” zapisują temat i umieszczają na plakacie,
- b) dzielą plakat na obszary wg wzoru:

W obszarze „**jak jest?**” na kartkach w kształcie koła umieszcza się **opis aktualnego stanu**.

W obszarze „**jak być powinno?**” umieszcza się kartki – koła (odmiennego niż poprzednio koloru) z opisem **stanu, który chcieliby osiągnąć**.

Na owalach umieszczonych pomiędzy kołami umieszcza się odpowiedzi na pytanie „**dłaczego nie jest tak, jak być powinno?**”.

Na dole plakatu należy zamieścić **wnioski do realizacji**. Można je jeszcze podzielić na „zależne od nas” i „niezależne od nas”.

Zapisy na kolorowych kartkach mają być zapisywane w formie równoważników zdań lub skrótów myślowych. Ich treść winna być zaakceptowana przez całą grupę.

1. Prezentacja plakatów.

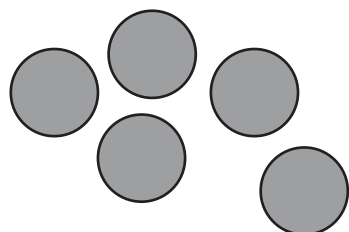
Każda grupa wybiera osobę, która prezentuje plakat, odpowiada na pytania pozostałych uczniów, udziela wyjaśnień. W trakcie omawiania mogą wystąpić zmiany na plakacie; niektóre kartki mogą zostać zapisane inaczej, wymienione, wycofane lub przesunięte do innego obszaru.

2. W trakcie prezentacji plakatów **nauczyciel nie ingeruje i nie odpowiada na pytania**. Robi to uczeń dokonujący prezentacji.
3. Podsumowanie.

Następuje zebranie wniosków ze wszystkich plakatów i wypracowanie wspólnych (o ile to jest konieczne) wyników dyskusji.

WZÓR PLAKATU

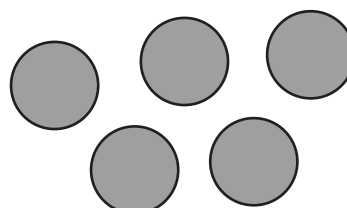
Jak jest?

Jak...?

Jak być powinno?

Dlaczego nie jest tak, jak powinno?

Wnioski

Materiał pomocniczy nr 4

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ

Zrównoważony rozwój to „taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń.” (Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska: Dz. U. z 2001 r. Nr 62, poz. 627).

Zrównoważony rozwój można łatwo przełożyć na codzienne nawyki – np. rezygnację z foliowych torebek, zakręcanie kranu podczas mycia zębów, spożywanie lokalnej, świeżej żywności, odpowiedzialne zakupy, segregację śmieci itp.. Czasami wymaga to od nas dużego wysiłku, ale ceną za to jest życie z większą świadomością i pełną harmonią. Jest to sposób na uzyskanie zgody pomiędzy tym, z czego korzystamy, a tym, co od siebie dajemy.

Źródło: Wikipedia, http://pl.wikipedia.org/wiki/Zr%C3%B3wnowa%C5%BCony_rozw%C3%B3j, [dostęp: 14.08.2011].

SCENARIUSZ LEKCJI

Temat: Milenijne cele rozwoju – działajmy!

Przedmiot: wiedza o społeczeństwie

Poziom: szkoła ponadgimnazjalna – IV etap edukacyjny

Czas: 1 godzina lekcyjna

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

Wiedza o społeczeństwie – zakres podstawowy

5. Prawa człowieka. Uczeń:

- 1) przedstawia krótko historię praw człowieka i ich generacje; wymienia najważniejsze dokumenty z tym związane;
- 2) wymienia podstawowe prawa i wolności człowieka; wyjaśnia, co oznacza, że są one powszechne, przyrodzone i niezbywalne;
- 3) podaje najważniejsze postanowienia Powszechnej deklaracji praw człowieka, Europejskiej konwencji praw człowieka i Konwencji o prawach dziecka;
- 4) znajduje w środkach masowego przekazu (w tym w internecie) informacje o przypadkach łamania praw człowieka na świecie;
- 5) bierze udział w debacie klasowej, szkolnej lub internetowej na temat wolności słowa lub innych praw i wolności.

6. Ochrona praw i wolności. Uczeń:

- 4) przedstawia na przykładach działania podejmowane przez ludzi i organizacje pozarządowe broniące praw człowieka; w miarę swoich możliwości włącza się w wybrane działania (np. podpisuje apel, prowadzi zbiórkę darów);
- 5) rozpoznaje przejawy rasizmu, szowinizmu, antysemityzmu i ksenofobii; uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się im oraz przedstawia możliwości zaangażowania się w wybrane działania na rzecz równości i tolerancji;
- 6) znajduje informacje o naruszaniu praw człowieka w wybranej dziedzinie (np. prawa kobiet, prawa dziecka, wolność wyznania, prawo do edukacji, prawa humanitarne) i projektuje działania, które mogą temu zaradzić.

Wiedza o społeczeństwie – poziom rozszerzony

36. Prawa człowieka. Uczeń:

- 2) przedstawia argumenty na rzecz uniwersalności praw człowieka i analizuje zastrzeżenia formułowane przez jej przeciwników;
- 3) rozróżnia prawa i wolności osobiste, polityczne oraz ekonomiczne, społeczne i kulturalne; wskazuje, do której generacji należą poszczególne prawa;

38. Światowy i europejski system ochrony praw człowieka. Uczeń:

- 1) opisuje system ochrony praw człowieka funkcjonujący na mocy Powszechnej deklaracji praw człowieka oraz międzynarodowych paktów praw człowieka Narodów Zjednoczonych;
- 5) analizuje z punktu widzenia międzynarodowych standardów praw człowieka przypadki naruszania praw i wolności w różnych państwach;
- 7) opisuje i ocenia działania wybranych organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną praw człowieka.

39. Polska polityka zagraniczna. Uczeń:

- 4) przedstawia działania Polski w dziedzinie pomocy rozwojowej;

40. Stosunki międzynarodowe w wymiarze globalnym. Uczeń:

- 3) wyjaśnia przyczyny dysproporcji między globalną Północą i globalnym Południem oraz mechanizmy i działania, które ją zmniejszają lub powiększają;
- 4) przedstawia na przykładach wzajemne zależności pomiędzy państwami biednymi i bogatymi w polityce, ekonomii, kulturze i ekologii;

- 6) rozważa możliwości prowadzenia akcji humanitarnych, współpracy rozwojowej oraz interwencji pokojowych na obszarach dotkniętych konfliktami zbrojnymi, oceniając ich skuteczność i aspekty moralne;
  - 8) przedstawia inicjatywy na rzecz pokoju, demokracji i praw człowieka (w tym działania laureatów Pokojowej Nagrody Nobla).
41. Globalizacja współczesnego świata. Uczeń:
- 1) przedstawia wieloaspektowy charakter procesów globalizacji (polityka, gospodarka, kultura, komunikacja, ekologia);
  - 2) ocenia rolę wybranych państw oraz instytucji o zasięgu globalnym (organizacji, korporacji, mediów) w procesach globalizacyjnych;
42. Systemy bezpieczeństwa i współpracy. Uczeń:
- 2) opisuje cele i metody działania ONZ oraz kompetencje jej organów (Zgromadzenie Ogólne, Rada Bezpieczeństwa, Sekretarz Generalny, Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, Rada Gospodarcza i Społeczna);
  - 3) charakteryzuje krótko działanie następujących organizacji: WHO (Światowa Organizacja Zdrowia), ILO (Międzynarodowa Organizacja Pracy), FAO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa), IMF (Międzynarodowy Fundusz Walutowy), IBRD (Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju), WTO (Światowa Organizacja Handlu), OECD (Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju), UNESCO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury), UNIDO

(Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Rozwoju Przemysłowego), IAEA (Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej), UNICEF (Fundusz Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci), UNHCR (Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców).

Cele:

Uczeń powinien:

- znać *Milenijne cele rozwoju*,
- rozumieć znaczenie lokalnego działania dla rozwiązywania globalnych problemów,
- wyjaśnić wpływ zaangażowanych społecznie jednostek na otaczającą rzeczywistość,
- znaleźć możliwości do działania na rzecz zrównoważonego rozwoju w ramach akcji organizowanych przez instytucje i organizacje pozarządowe,
- zaproponować własne pomysły na działania przyczyniające się do wzrostu świadomości społecznej w zakresie zrównoważonego rozwoju,
- umieć wykorzystać portal społecznościowy do pracy zespołowej nad zagadnieniami rozwojowymi.

Metody, techniki, formy pracy:

Praca z komputerem (wyszukiwarka internetowa, portal społecznościowy np. Facebook)

Materiały pomocnicze:

- Komputery z dostępem do internetu
- Materiał pomocniczy nr 1 – *Instrukcje dla grup*

Przebieg zajęć:

Uwaga! Lekcja w pracowni komputerowej z dostępem do internetu.

1. Na początek zadaj uczniom kilka pytań dotyczących kontrastów w poziomie życia mieszkańców Ziemi np.:
  - a) Czy wiecie, że obecnie 1,2 mld osób żyje za mniej niż 1 dolara dziennie?
  - b) Czy wiecie, że na całym świecie 114 mln dzieci w wieku szkolnym nie chodzi do szkoły?
  - c) Czy wiecie, że co roku prawie 11 mln dzieci, czyli 1200 dzieci co godzinę, umiera na uleczalne choroby?
  - d) Czy wiecie, że epidemia HIV obniżyła średnią wieku w wielu krajach Afryki Subsaharyjskiej do 40 lat?
  - e) Czy wiecie, że na całym świecie ponad miliard ludzi nie ma stałego dostępu do wody pitnej? (5')
2. Przypomnij uczniom pojęcia: globalna Północ i globalne Południe. Zwróć uwagę na to, że pojęcie to jest mniej wartościujące i bardziej aktualne niż terminy „trzeci świat” i „kraje rozwijające się”. Określenie „trzeci świat” powstało na początku lat 50. i odnosiło się do wszystkich krajów, które były niezaangażowane po żadnej ze stron zimnej wojny – ani kapitalistycznego Zachodu, ani socjalistycznego Wschodu. Pojęcie „trzeci świat” sugeruje, że znajduje się w on gorszej pozycji, poniżej dwóch pierwszych światów. Powodowało to negatywne skojarzenia, więc zastąpiono je oficjalnie wprowadzonym przez ONZ określeniem „kraje rozwijające się”. To jednak też ma charakter wartościujący, stąd dziś mówi się: globalna Północ i globalne Południe. Po-

wiedzą uczniom, że wobec tak poważnych globalnych problemów i dysproporcji w poziomie rozwoju między Północą a Południem zostały sformułowane w 2000 roku *Milenijne cele rozwoju*, a celem zajęć jest zdobycie informacji o nich i o działaniach z nimi związanych. Podczas lekcji uczniowie będą zdobywać informacje na dany temat, założą też zamknięte grupy na Facebooku, gdzie będą się wymieniać zgromadzonymi zasobami w obrębie swoich wątków tematycznych, zamieszczać linki, zdjęcia, komunikować się. Podziel uczniów na 8 zespołów. Sprawdź, czy w każdym z nich jest przynajmniej jedna osoba, która ma konto na Facebooku. Rozdaj instrukcję z opisem zadania do wykonania na lekcji, wyjaśnij wątpliwości uczniów, odpowiedz na pytania. (10')

3. Uczniowie pracują w grupach nad swoimi wątkami tematycznymi, wyszukują w internecie potrzebne informacje, gromadzą niezbędne dane, adresy stron internetowych, komunikują się ze sobą w obrębie zamkniętych grup stworzonych na Facebooku. Ci, którzy nie mają kont na tym portalu, zakładają je w trakcie zajęć, aby móc uczestniczyć w pracy grupy. (25')
4. Na koniec zajęć przypomnij, że zadaniem uczniów – zgodnie z instrukcją – będzie uporządkowanie zgromadzonych informacji i przygotowanie się przez tydzień do krótkiej prezentacji na forum klasy. Odbędzie się ona na następnej lekcji. Każdy zespół będzie miał 7 minut na swoje wystąpienie. Potem nastąpi dyskusja i podsumowanie tematu. Po drugiej lekcji wszystkie grupy zmienią swój status prywatności na otwarty, a wtedy cała klasa i inni użytkownicy będą mogli korzystać ze zgromadzonych zasobów, aby poszerzyć wiedzę i poznać dokładnie całość zagadnienia *Milenijne cele rozwoju*. (5')

ZAŁĄCZNIKI

Materiał pomocniczy nr 1

INSTRUKCJA DLA GRUP

Jesteście zespołem nr ... Wasze zadania są następujące:

1. Załóżcie dla zespołu grupę na Facebooku o statusie prywatności „zamknięta”, na której będziecie się komunikować i gromadzić informacje na podane niżej tematy (ci, którzy nie mają konta, powinni je założyć).
2. Dowiedźcie się, kto i kiedy sformułował *Milenijne cele rozwoju* i jakie są te cele.
3. Zdobądźcie jak najwięcej danych o jednym z *Milenijnych celów rozwoju*, odpowiadającym numerowi Waszej grupy.
4. Dowiedz się, jakie działania podejmują: polski rząd i organizacje pozarządowe dla realizacji tego celu. Jak moglibyście się włączyć do tych działań?
5. Przygotujcie propozycje działań, które moglibyście podjąć w szkole i najbliższym środowisku dla propagowania realizacji *Milenijnych celów rozwoju*.
6. Przez tydzień, dzielący nas od kolejnych zajęć, wspólnie uporządkujcie zebrane informacje.
7. Na podstawie zebranych materiałów przygotujcie razem krótką prezentację (na 7-minutowe wystąpienie), którą przedstawić na forum klasy na następnej lekcji.
8. Po następnej lekcji zmieńcie status grupy na „otwarta”, aby reszta klasy zapoznała się ze zgromadzonymi przez Was zasobami (oraz inni użytkownicy internetu). Oni zrobią to samo ze swoimi grupami, więc będziecie korzystać z ich materiałów.

Źródło: opracowanie własne.

PRAWA CZŁOWIEKA W ROZWOJU

ANITA PONIKŁO

Nie będziemy cieszyć się rozwojem, nie zapewniając bezpieczeństwa, nie będziemy cieszyć się wolnością bez zapewnienia rozwoju i nie będziemy się cieszyć żadną z tych wartości bez poszanowania praw człowieka. O ile nie będziemy działać na rzecz tych spraw, nie osiągniemy sukcesu.

Kofi Annan, raport „Larger Freedom”, marzec 2005

Prawa człowieka

Strasliwe doświadczenia pierwszej połowy XX w., a w szczególności II wojny światowej pokazały konieczność stworzenia jednolitych, międzynarodowych zasad chroniących prawa ludzkie.

10 grudnia 1948 roku została przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ Powszechna deklaracja praw człowieka. Była ona krokiem milowym w walce o prawa człowieka. Była to pierwsza, na poziomie międzynarodowym, istotna próba stworzenia jednolitych praw chroniących wszystkich ludzi. Co więcej, rządy poszczególnych krajów zgodziły się podporządkować prawom międzynarodowym.

Najistotniejsze cechy praw człowieka

Prawa człowieka wciąż ewoluują i konieczna jest stała debata dotycząca ich cech i kształtu, jednak zawsze charakteryzują je następujące wspólne cechy:

Prawa człowieka są **niezbywalne**. Oznacza to, że nie można ich stracić, gdyż są ze swej natury przynależne każdemu człowiekowi. Oznacza to także, że nie można ich sprzedać lub uzgadniać. Nikt nie ma prawa ich nikomu odebrać.

Prawa człowieka są **niepodzielne**, współzależne i powiązane. Oznacza to, że poszczególne prawa człowieka wynikają z siebie nawzajem, tak więc nie można na nie patrzeć w oderwaniu od innych. Przestrzeganie jednego prawa jest równoznaczne z przestrzeganiem innych praw, zaś łamanie jednego prawa jest równoznaczne z gwałceniem wszystkich, pozostałych praw, gdyż wszystkie prawa są równie ważne.

Prawa człowieka są **powszechne**, co oznacza, że w równym stopniu odnoszą się do wszystkich ludzi, niezależnie od ich miejsca zamieszkania i czasów, w których żyją. Każdy ma te same prawa, niezależnie od: płci, wyznania, rasy, koloru skóry, języka, politycznych lub innych poglądów, pochodzenia społecznego, narodowości, orientacji seksualnej, zdrowia oraz innych czynników. Powszechność praw człowieka w żaden sposób nie zagraża zróżnicowaniu jednostek i kultur. Różnorodność może istnieć w świecie, gdzie każdy jest równy i powinien cieszyć się szacunkiem.

Prawa człowieka są **zagwarantowane prawem międzynarodowym**. Nakładają, w szczególności na państwa i podmioty państwowe, obowiązek działania lub zaniechania, są chronione prawem, chroniąc jednostki i – w pewnym stopniu – grupy.

Normatywna treść praw człowieka

Do praw zagwarantowanych wszystkim ludziom poprzez traktaty międzynarodowe, wykluczając wszelką dyskryminację, należą:

- prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa osobistego,
- prawo do zrzeszania się, wypowiedzania się, gromadzenia i przemieszczania się,
- wolność od arbitralnego aresztowania lub przetrzymywania,
- prawo do sprawiedliwego procesu,
- prawo do sprawiedliwych i sprzyjających warunków pracy,
- prawo do odpowiedniej żywności, warunków mieszkaniowych i pomocy społecznej,
- prawo do kształcenia,
- prawo do równej ochrony prawnej,
- wolność od arbitralnej interwencji w prywatność, rodzinę, miejsce zamieszkania lub korespondencję,
- wolność od tortur i okrutnego, nieludzkiego lub degradującego traktowania lub kar,

- wolność od niewolnictwa,
- prawo do narodowości,
- prawo do wolności przekonań, wolności sumienia i religii,
- prawo do głosowania i uczestnictwa w sprawach publicznych,
- prawo do uczestnictwa w życiu kulturalnym.

Wszystkie prawa człowieka są jednakowo ważne. Uniwersalna Deklaracja praw człowieka z 1948 roku wyraźnie stanowi, że prawa człowieka wszelkiego rodzaju – gospodarcze, polityczne, cywilne, kulturowe i społeczne – mają jednakową wagę i znaczenie. Stwierdzenie to było wielokrotnie potwierdzone przez społeczność międzynarodową np. w Deklaracji o prawie do rozwoju (1986), Deklaracji wiedeńskiej i Programie działań (1993) i w ratyfikowanej przez prawie wszystkie kraje Konwencji o prawach dziecka (1989).

Prawo do rozwoju

4 grudnia 1986 roku Organizacja Narodów Zjednoczonych przyjęła Deklarację o prawie do rozwoju, która traktuje rozwój jako nienaruszalne prawo człowieka. Deklaracja ta definiuje rozwój jako jednoczesny proces gospodarczy, społeczny, kulturowy i polityczny. Jego celem jest ciągłe podnoszenie poziomu dobrobytu społeczeństw jako całości i wszystkich jednostek, poprzez aktywny, dobrowolny i znaczący współdział. Założenie to odnosi się do wszystkich państw, niezależnie od poziomu rozwoju. Uzgodniona na forum międzynarodowym definicja rozwoju uwzględnia nie tylko rozwój gospodarczy lub wyniki makroekonomiczne, ale także wszystkie obszary życia obywateli, takie jak opieka zdrowotna, środowisko, polityka mieszkaniowa, edukacja, dystrybucja zasobów, rozwój potencjału i poszerzenie możliwości wyborów.

Prawo to mówi o tym, że każda osoba i wszystkie narody są uprawnione do uczestnictwa, przyczyniania się i korzystania z rozwoju gospodarczego, społecznego, kulturalnego i politycznego kraju, w którym wszystkie prawa człowieka i będą w pełni respektowane.

Przyjęcie Deklaracji o prawie do rozwoju było przełomowe dla rozumienia pomocy rozwojowej. Jej konsekwencją jest również zobowiązanie płynące ze strony krajów bogatszych, bardziej rozwiniętych (globalnej Północy) do udzielania pomocy krajom wolniej rozwijającym się i najuboższym (globalnego Południa). Od tego momentu kraje globalnej Północy mają obowiązek udzielania pomocy krajom globalnego Południa głównie w redukcji ubóstwa. W ten sposób pomoc rozwojowa przestała być jedynie oznaką dobrej woli państw bogatych, ale stała się ich zobowiązaniem na arenie międzynarodowej. Prawo zakłada również, że pomoc świadczona uboższym nie może być podporządkowana interesom politycznym czy gospodarczym krajów Północy. Ważnym jest, by kraje dające i otrzymujące pomoc były w relacjach partnerskich i poszukiwały możliwości współpracy, a nie tylko działały w relacjach darczyńcy i biorcy pomocy. Tylko w taki sposób będzie można mówić o relacjach w duchu sprawiedliwości, równości i poszanowania drugiego człowieka.

Perspektywa praw człowieka w rozwoju

Perspektywa praw człowieka patrzy na **rozwój jako na proces realizacji podstawowych praw i wolności człowieka**, który umożliwi rozwój osobowy na wszystkich płaszczyznach życia, zgodnie ze swoimi wartościami. Ochrona praw człowieka ma kluczowe znaczenie dla zapewnienia ludziom dobrobytu (walki z ubóstwem) oraz dla stworzenia ludzkiego społeczeństwa, wolnego od dyskryminacji – a także stworzenia warunków dla aktywnej i zaangażowanej obywatelskości.

Definiowanie rozwoju jest rozumiane tutaj nie tylko jako proces gospodarczy, społeczny, kulturalny czy polityczny dążący do osiągnięcia powszechnej realizacji praw i wolności człowieka, poprzez poszerzenie możliwości wyboru oraz zdolności życia zgodnie z własnymi wartościami. Jest to przede wszystkim umocnienie roli ludzi, by mogli decydować, jak powinien wyglądać proces poszerzenia ich możliwości oraz realizacja programów pomocowych w ich okolicy, przy przyjęciu za podstawę praw człowieka. Prawa człowieka mogą być zarówno środkiem, celem, mechanizmem ewaluacyjnym oraz głównym elementem zrównoważonego ludzkiego rozwoju.

Ważne w podejściu do rozwoju opartego na prawach człowieka jest bezpośredni związek między problemami rozwojowymi a prawami człowieka. Oznacza to, że podstawowe aspekty godnego życia, rozumiane jako zapewnienie odpowiedniego standardu życia, dostępu do wody pitnej, opieki zdrowotnej, do sanitariatów, do edukacji (na podstawowym poziomie), bezpieczeństwa żywności oraz środków do życia, nie są postrzegane przez państwa udzielające pomocy jako pomoc charytatywna, lecz raczej jako problemy do rozwiązania stawiane im przez wymagania praw człowieka. Poprzez odkrycie związku ze zobowiązaniami i zasadami wynikającymi z praw człowieka zapewnienie podstawowych potrzeb człowieka staje się nie tyle zobowiązaniem moralnym, ile raczej prawnie uzasadnionym żądaniem. Podejście do rozwoju oparte na prawach człowieka wzmacnia starania zmierzających do eliminacji nędzy i w efekcie pomaga w bardziej efektywnym osiągnięciu tego celu. Jest to zmiana perspektywy patrzenia na biedę, nie poprzez uwarunkowania społeczno-gospodarcze ale przez zwrócenie uwagi na fakt, że bieda jest objawem nieprzestrzegania praw człowieka.

W takiej perspektywie starania podejmowane w celu obniżenia poziomu ubóstwa stają się nie tyle wskazane, ile raczej wiążące dla państw, które ratyfikowały międzynarodowe traktaty. Państwa, które zobligowały się do udzielania pomocy, nie mogą podejmować żadnych działań, które naruszałaby prawa człowieka. Niedopuszczalne jest także dokonywanie kompromisów pomiędzy programami rozwojowymi i prawami człowieka. Prawa człowieka muszą być przestrzegane, chronione i stopniowo wdrażane jako dobro najwyższe dla ludzi, mające pierwszeństwo nad wszystkimi innymi potrzebami, jakie mogą płynąć ze strony rządów państw biorców i dawców pomocy.

Wśród najważniejszych zasad dotyczących perspektyw praw człowieka w rozwoju znajduje się m.in. *jednoznaczne zastosowanie ram praw człowieka*, które oznacza, że należy traktować je jako niepodzielne, współzależne i powiązane ze sobą oraz że wszystkie sektory w danym kraju rozumieją istotę praw człowieka, wdrażają je w życie i cały czas rozwijają się w tej materii. *Umacnianie roli uczestników procesów rozwojowych* oznacza, że polityki i programy powinny być oparte na współpracy i wspieraniu rozwoju, a nie na działalności charytatywnej. Posiadacze praw i wypełniający obowiązki powinni mieć ten sam pogląd na cele praw człowieka i na obowiązki wynikające z ich poszanowania. W tym celu należałoby przeprowadzać systematyczne szkolenia, by podnosić świadomość m.in. przedstawicieli rządu i organizacji państwowych, pracowników instytucji publicznych oraz dostawców usług. *Zasada współudziału* powinna gwarantować aktywne, dobrowolne i znaczące zaangażowanie wspólnot, przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego, mniejszości, kobiet, dzieci i innych grup – nie możemy zmieniać rządów, jeśli nie będziemy lokalnie podnosić świadomości i mobilizować do działania na rzecz praw człowieka i rozwoju. Ważne jest, by procesy rozwoju i związane z nimi instytucje były łatwo dostępne a informacje transparentne, udostępniane wszystkim zainteresowanym. *Brak dyskryminacji i uznanie za priorytetową pomoc najbardziej zagrożonym grupom* – oznacza nic innego jak odpowiedzenie sobie na pytanie, kogo musimy chronić i z jaką dyskryminacją należy walczyć. Na te pytania należy odpowiedzieć zarówno w lokalnej społeczności, jak i na poziomie krajowym. Należy zweryfikować programy i działania, a także ocenić konsekwencje ich wdrożenia z perspektywy płci. Zarówno kobiety, jak i mężczyźni mogą dotkliwie odczuć konsekwencje działań w każdym obszarze i na każdym szczeblu. Ważne jest, by szczególnie uwzględnić feminizację ubóstwa, jej przyczyny i możliwe środki zaradcze, gdyż to kobiety są szczególnie narażone na dyskryminację i ograniczenia w rozwoju. *Zasada odpowiedzialności* obliuguje do stosowania oceny wpływu praw człowieka do wszystkich sektorów, planów, budżetów, w celu określenia postępów w realizacji praw człowieka. *Zasada* ta oznacza też, że ludzie rozumieją obowiązki spoczywające na wypełniających prawa człowieka na każdym poziomie ich realizacji, a także wiedzą, jak reagować, gdy nie są one wypełniane – za odpowiedzialne uchodzą władze krajów stanowiące prawo, procedury i środki zaradcze wzmacniające wspólne przestrzeganie praw człowieka.

Milenijne cele rozwoju w kontekście praw człowieka

Dobór i realizacja *Milenijnych celów rozwoju* opiera się na fundamentalnych prawach człowieka, ma też na celu ich ochronę i promocję. Prawa człowieka i *Milenijne cele rozwoju* są współzależne i wzajemnie się umacniają. *Milenijne cele rozwoju* są też swoistym narzędziem do nadzorowania przestrzegania praw człowieka w skali globalnej, krajowej i lokalnej. Są też punktem odniesienia w ocenie uczynionych postępów.

Milenijne cele rozwoju to istotny etap realizacji często zaniedbywanych praw gospodarczych i społecznych. Prawa człowieka pozwalają lepiej opracować strategię realizacji tych celów poprzez analizę takich problemów, jak dyskryminacja, wykluczenie, bezsilność i brak odpowiedzialności, które leżą u źródła ubóstwa i innych problemów rozwojowych.

Cel pierwszy, likwidacja skrajnego ubóstwa i głodu opiera się na prawie do odpowiedniego standardu życia, łącznie z prawem do jedzenia. Ustanowienie celu zapewnienia powszechnego nauczania na etapie podstawowym to zapewnienie prawa do nauki, a wspieranie zrównoważenia w prawach mężczyzn i kobiet to jednocześnie wspieranie prawa do równości płci zawartego w *Milenijnych celach rozwoju*.

Wszelkie programy rozwojowe powinny być realizowane zgodnie z perspektywą praw człowieka, która zakłada przyjmowanie standardów związanych z prawami człowieka i dla której proces jest tak samo ważny jak rezultat.

Cztery główne zalety perspektywy praw człowieka to całościowa i wielowymiarowa analiza problemów rozwojowych, większa odpowiedzialność, prawdziwe umocnienie roli uczestników i większa jasność normatywna.

SCENARIUSZ LEKCJI

Temat: Prawo do rozwoju – szansa dla wszystkich

Przedmiot: historia i społeczeństwo, etyka, godzina wychowawcza

Poziom: szkoła podstawowa – II etap edukacyjny (kl. IV–VI)

Czas: 1 godzina lekcyjna

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

Historia i społeczeństwo

1. Refleksja nad sobą i otoczeniem społecznym. Uczeń:
  - 1) wyjaśnia, w czym wyraża się odmiennosc i niepowtarzalność każdego człowieka;
  - 2) podaje przykłady różnorodnych potrzeb człowieka oraz sposoby ich zaspokajania;
  - 8) wyjaśnia, w czym przejawia się uprzejmosc i tolerancja.
7. Problemy ludzkości. Uczeń:
  - 1) wyjaśnia, co oznacza powiedzenie: „świat stał się mniejszy” i wskazuje przyczyny tego zjawiska;
  - 4) opowiada o przejawach nędzy na świecie oraz formuluje własną opinię o działaniach pomocowych podejmowanych przez państwa lub organizacje pozarządowe;
  - 5) wyjaśnia na przykładach przyczyny i następstwa konfliktów zbrojnych na świecie.

Etyka

1. Poznawanie siebie, dostrzeganie cech indywidualnych własnych i najbliższych osób.
3. Człowiek jako osoba; godność człowieka.
5. Prawa i obowiązki, zasady i reguły postępowania, w tym także w ruchu drogowym.
7. Wolność i jej różne rozumienie, autorytety i wzory osobowe.
9. Uzasadnianie opinii, wydawanie sądów, kryteria ocen, m.in. w odniesieniu do zjawisk społecznych na poziomie małej grupy, społeczności szkolnej i społeczności lokalnej.

Cele:

Uczeń powinien:

- rozumieć cechy praw człowieka,
- wymienić najważniejsze prawa człowieka,
- wyjaśnić, na czym polega prawo do rozwoju,
- rozumie, że Polska jako kraj globalnej Północy ma obowiązek pomocy krajom globalnego Południa.

Metody, techniki, formy pracy:

Dyskusja, mini-wykład, ranking trójkątny, praca grupowa

Materiały pomocnicze:

- Materiał pomocniczy nr 1 – *Cechy praw człowieka*
- Materiał pomocniczy nr 2 – *Katalog praw człowieka*
- Materiał pomocniczy nr 3 – *Ranking trójkątny*

Przebieg zajęć:

1. Rozpocznij od stwierdzenia, że każdy z nas jest w takim samym stopniu człowiekiem i każdemu z nas przysługują jednakowe prawa – z uwagi na sam fakt bycia istotą ludzką. Każdy z nas ma swoją wrodzoną godność, bez względu na pochodzenie, wiek, płeć, wyznawane wartości, posiadany majątek. Każdy zasługuje na szacunek i równe traktowanie. Wszyscy mamy prawo żyć godnie. Zapytaj uczniów, czy wiedzą, co to znaczy godne życie. Rozdaj kartki z rankingiem trójkątnym (Materiał pomocniczy nr 3). Wyjaśnij, na czym polega ćwiczenie – mają wybrać kilka (ich zdaniem) najważniejszych warunków, które są niezbędne do godnego życia i wpisać je w trójkąt w odpowiednich miejscach. Przypomnij zasady kulturalnego dyskusowania i podejmowania decyzji w grupie. Podsumujcie, że godne życie to możliwość zaspokojenia swoich podstawowych

- potrzeb. To życie, w którym nie musimy się bezustannie martwić o pożywienie i własne bezpieczeństwo. To także możliwość patrzenia w przyszłość z nadzieją i planami. (15')
2. Następnie porozmawiajcie, jakie są prawa człowieka i czy potrafią je wymienić. Zapewne uczniowie wymienią kilka z nich. Wspólnie zróbcie listę praw człowieka (można wykorzystać Materiał pomocniczy nr 2). Podkreśl, że wszystkie są ważne – zarówno te polityczne, ekonomiczne, jak i społeczne. (10')
  3. Wyjaśnij uczniom cechy praw człowieka (Materiał pomocniczy nr 1). Wypisz je na tablicy w postaci samych przymiotników. Możesz zrobić uczniom rodzaj zgadywanki na temat kolejnych cech np.: Co to znaczy, że prawa człowieka są powszechne? Niektóre zapewne wyjaśnią od razu, a inne trzeba będzie wytłumaczyć. Wyjaśnij też, że te prawa są spisane w Powszechnej deklaracji praw człowieka, przyjętej przez ONZ 10 grudnia 1948 roku, po straszliwych doświadczeniach II wojny światowej. Jednak podkreśl, że wciąż na świecie prawa człowieka są łamane. Podaj kilka przykładów i poproś o to, by zgodły, jakie prawa człowieka są łamane w tych przypadkach np.
    - a) na całym świecie 114 mln dzieci w wieku szkolnym nie chodzi do szkoły,
    - b) co roku prawie 11 mln dzieci, czyli 1200 dzieci co godzinę, umiera na uleczalne choroby,
    - c) kobiety zarabiają średnio o 1/3 mniej niż mężczyźni,
    - d) na całym świecie ponad miliard osób nie ma stałego dostępu do wody pitnej. (10')
  4. Przejdź do prawa do rozwoju. Wyjaśnij, że po wielu latach dyskusji zostało ono przyjęte przez ONZ w 1986 roku. Ma ono szczególne znaczenie w krajach globalnego Południa. Ubóstwo to nie tylko brak pieniędzy, ale także brak możliwości rozwoju dla mieszkańców tych krajów. Odwołaj się do sytuacji uczniów – mają jakieś plany na przyszłość, ambicje w odniesieniu do szkoły, studiów, przyszłego zawodu, mogą dokonywać wyboru swojej drogi życiowej. Zapewne wielu z nich poda konkretne i ambitne cele. Powiedz uczniom, że nasze plany wynikają z przekonania, iż uda nam się je osiągnąć, bo nie widzimy żadnych przeciwwskazań do osiągnięcia swoich celów. Polska należy do grupy krajów najlepiej rozwiniętych na świecie. Mieszkańcy globalnego Południa często nie mają szans życia zgodnego z własnymi aspiracjami, wyboru ścieżki życiowej i realizacji swoich dążeń. Wiele dzieci ze względu na zagrożenie chorobami i mniej rozwinięty system opieki medycznej może nie dożyć dorosłości. (5')
  5. Wyjaśnij, że skoro wszyscy ludzie mają prawo do rozwoju, bogate państwa są zobowiązane do pomocy biednym. To nie jest ich gest dobrej woli, a obowiązek. Zapytaj, dlaczego ważne jest pomaganie innym i jakbyśmy się czuli, gdybyśmy potrzebowali pomocy, a każdy by nam jej odmawiał. Polska również stara się go wypełniać, wspierając państwa globalnego Południa. Robi to zarówno polski rząd, jak i organizacje pozarządowe. Zapytaj uczniów, czy słyszeli o takiej pomocy, poproś o podanie przykładów. Porozmawiajcie, co już dziś można zrobić w tej sprawie (np. wysłać sms, zorganizować zbiórkę pieniędzy, oszczędzać wodę, być odpowiedzialnym konsumentem). (5')

ZAŁĄCZNIKI

Materiał pomocniczy nr 1

CECHY PRAW CZŁOWIEKA

Podstawowe prawa każdego człowieka od urodzenia, aż do naturalnej śmierci przysługujące mu niezależnie od pochodzenia, koloru skóry, wyznania, narodowości, płci, wykształcenia i zawodu nazywamy **prawami człowieka**. Wynikają one z faktu bycia człowiekiem i mają charakter:

- **powszechny** – obowiązują na całym świecie i przysługują każdemu człowiekowi,
- **przyrodzony** – przysługują każdemu od chwili urodzenia,
- **niezbywalny** – nie można się ich zrzec,
- **nienaruszalny** – istnieją niezależnie od władzy i nie mogą być przez nią dowolnie regulowane,
- **naturalny** – obowiązują niezależnie od ich potwierdzenia przez władzę państwową,
- **niepodzielny** – wszystkie stanowią integralną i współzależną całość.

✂ .....

Material pomocniczy nr 2

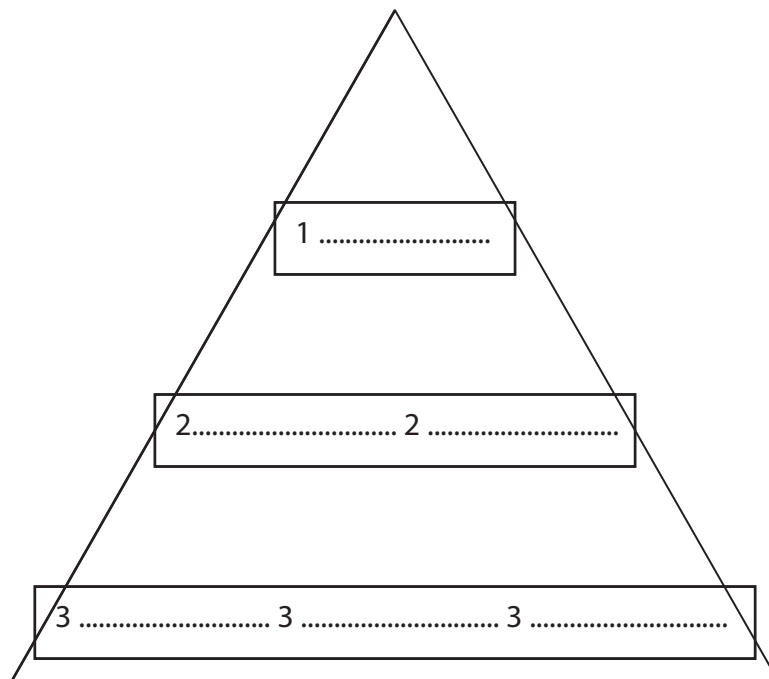
KATALOG PRAW CZŁOWIEKA

- prawo do życia
- prawo do oświaty
- równość wobec prawa
- prawo do opieki zdrowotnej
- prawo do zabezpieczenia społecznego
- prawo do pracy
- prawo do korzystania z dóbr kultury
- prawo do wolności osobistej
- prawo do rozwoju
- prawo do pokoju
- prawo do zdrowego środowiska naturalnego
- prawo do wspólnego dziedzictwa ludzkości
- prawo do pomocy humanitarnej
- prawo do informacji
- prawo do prywatności
- prawo do posiadania własności
- prawo do sądu
- prawo do urlopu
- prawo do opieki
- wolność słowa
- wolność wyznania i przekonań
- prawo do udziału w wyborach

Material pomocniczy nr 3

RANKING TRÓJKĄTNY

SCENARIUSZ LEKCJI

Temat: Wszyscy mają prawo do rozwoju

Przedmiot: wiedza o społeczeństwie, etyka, godzina wychowawcza

Poziom: gimnazjum – III etap edukacyjny

Czas: 1 godzina lekcyjna

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

Wiedza o społeczeństwie

23. Problemy współczesnego świata. Uczeń:

- 1) porównuje sytuację w państwach globalnego Południa i globalnej Północy i wyjaśnia na przykładach, na czym polega ich współzależność;
- 2) uzasadnia potrzebę pomocy humanitarnej i angażuje się (w miarę swoich możliwości) w działania instytucji (także pozarządowych), które ją prowadzą;
- 3) wyjaśnia, odwołując się do przykładów, na czym polega globalizacja w sferze kultury, gospodarki i polityki; ocenia jej skutki;
- 4) rozważa, jak jego zachowania mogą wpływać na życie innych ludzi na świecie (np. oszczędzanie wody i energii, przemyślane zakupy);
- 5) ocenia sytuację imigrantów i uchodźców we współczesnym świecie.

Etyka:

1. Człowiek jako osoba; natura i godność człowieka.

Cele:

Uczeń powinien:

- znać miejsce Polski wśród innych państw uszeregowanych wg czynnika HDI,
- umieć wyjaśnić pojęcia: globalna Północ i globalne Południe,
- rozumieć istotę prawa do rozwoju i wynikającej z niego pomocy rozwojowej.

Metody, techniki, formy pracy:

Dyskusja, mini-wykład, praca z tekstem, praca z mapą

Materiały pomocnicze:

- Materiał pomocniczy nr 1 – *HDI (mapa)*
- Materiał pomocniczy nr 2 – *Trzy generacje praw człowieka*

Przebieg zajęć:

1. Zapytaj uczniów na początku, czy uważają Polskę za kraj bogaty. Zapewne usłyszysz rozmaite odpowiedzi, bo zdania Polaków na ten temat są podzielone. Wyjaśnij, że od 20 lat funkcjonuje pewien wskaźnik (HDI) pozwalający porównywać kraje między sobą pod względem poziomu życia. Corocznie są publikowane raporty w tej sprawie. Ważne, aby uczniowie zrozumieli, że nie tylko finanse decydują o pozycji na liście, więc wskaźnik nie ma jedynie wymiaru ekonomicznego, innym wskaźnikiem jest np. oczekiwana długość życia lub poziom skolaryzacji, czyli procent dzieci i młodzieży chodzących do szkoły. (10')
2. Porozmawiajcie o pozycji Polski na liście zgodnie z najnowszym raportem (listopad 2010). Dla zilustrowania przepaści rozwojowej między Północą a Południem możesz posłużyć się też mapą (Materiał pomocniczy nr 1). Poproś o wnioski wynikające z analizy tej mapy. (15')
3. Przejdź do zagadnienia prawa do rozwoju. Powiedz uczniom, że zostało sformułowane i przyjęte na forum międzynarodowym po kilkudziesięciu latach dyskusji. W 1986 roku ONZ proklamowała Deklarację prawa do rozwoju, która w artykule pierwszym opisuje rozwój jako nienaruszalne prawo człowieka, na mocy którego każda osoba i wszystkie ludy są uprawnione do uczestnictwa, przyczyniania się do i korzystania z rozwoju gospodarczego, społecznego, kulturalnego i politycznego, w którym wszystkie prawa człowieka i podsta-

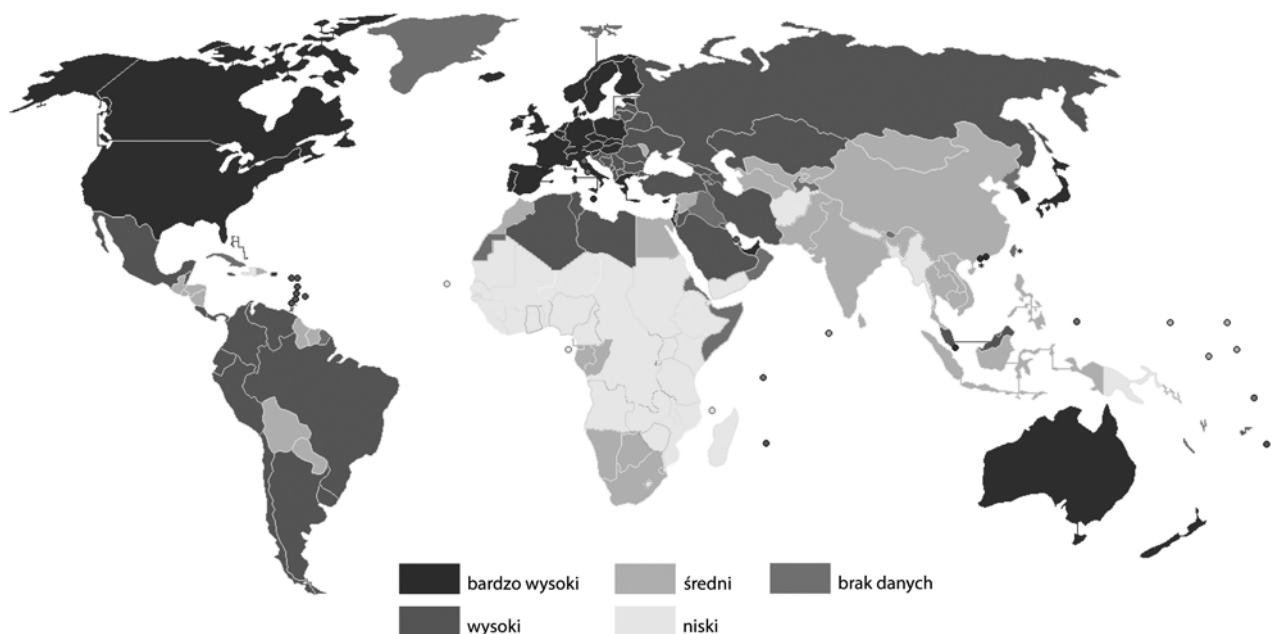
wowe będą w pełni respektowane. Pokaż uczniom, jak to prawo ma się do innych praw człowieka, w jakiej grupie się mieści. Krótko porozmawiajcie o pozostałych prawach. (Materiał pomocniczy nr 2 – Możesz użyć planszy lub slajdu). (10')

4. Wyjaśnij uczniom, że przyjęcie Deklaracji prawa do rozwoju nakłada obowiązek najbogatszych krajów świata do dzielenia się zasobami i wsparciem technicznym ze znajdującymi się w mniej uprzywilejowanej pozycji krajami globalnego Południa. Zobowiązanie opisane powyżej realizowane jest poprzez pomoc rozwojową, która ma na celu redukcję globalnego ubóstwa, jak i wspieranie wzrostu gospodarczego i promowanie praw człowieka. Podkreśl, że realizacja prawa do rozwoju powinna przebiegać w sposób niedyskryminujący (umożliwiając jak najszerzym grupom korzystanie z owoców rozwoju) oraz z poszanowaniem ludzkiej godności. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na pojęcie pomocy humanitarnej. Chociaż jest ona postrzegana przez społeczeństwo jako tożsama z pomocą rozwojową, w praktyce się od niej różni. Wyjaśnij, że główną cechą pomocy humanitarnej jest jej krótkookresowy efekt. W praktyce oznacza to zapewnienie żywności, wody, schronienia oraz innych środków niezbędnych do przetrwania, szczególnie w czasie jakiegoś kryzysu czy katastrofy. Tymczasem pomoc rozwojowa jest stałym zobowiązaniem państw bogatej Północy wobec krajów globalnego Południa. Poproś uczniów, aby w domu znaleźli jak najwięcej danych dotyczących wielkości pomocy udzielanej przez polski rząd, jakie kraje są adresatami tej pomocy itp. Temat może być kontynuowany na kolejnej lekcji. (10')

ZAŁĄCZNIKI

Materiał pomocniczy nr 1

WSKAŹNIK HDI (2010)

Państwa świata według wskaźnika rozwoju społecznego, podzielonego na kwartyle, według danych na rok 2010

Źródło: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/59/2010_UNDP_Human_Development_Report_Quartiles_.png
[dostęp: 09.09.2011].

✂ .....

Material pomocniczy nr 2

TRZY GENERACJE PRAW CZŁOWIEKA

I GENERACJA	II GENERACJA	III GENERACJA
<ul style="list-style-type: none"> • prawo do życia • wolność osobista • prawo do prywatności • prawo do posiadania własności • równość wobec prawa • prawo do sądu • wolność słowa • wolność wyznania i przekonań • prawo udziału w wyborach • wolność stowarzyszeń i zgromadzeń	<ul style="list-style-type: none"> • prawo do oświaty • prawo do opieki zdrowotnej • prawo do zabezpieczenia socjalnego • prawo do pracy • prawo do urlopu • prawo do opieki nad matką i dzieckiem • prawo do korzystania z dóbr kultury	<ul style="list-style-type: none"> • prawo do rozwoju • prawo do pokoju • prawo do zdrowego środowiska naturalnego • prawo do wspólnego dziedzictwa ludzkości • prawo do pomocy humanitarnej • prawo do informacji

SCENARIUSZ LEKCJI

Temat: Północ dla Południa – nie „dobrodzieje”, ale partnerzy

Przedmiot: wiedza o społeczeństwie, godzina wychowawcza

Poziom: szkoła ponadgimnazjalna – IV etap edukacyjny

Czas: 1 godzina lekcyjna

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

Wiedza o społeczeństwie – zakres podstawowy

5. Prawa człowieka. Uczeń:

- 1) przedstawia krótko historię praw człowieka i ich generacje; wymienia najważniejsze dokumenty z tym związane;
- 2) wymienia podstawowe prawa i wolności człowieka; wyjaśnia, co oznacza, że są one powszechne, przyrodzone i niezbywalne;
- 3) podaje najważniejsze postanowienia Powszechnej deklaracji praw człowieka, Europejskiej konwencji praw człowieka i Konwencji o prawach dziecka;
- 4) znajduje w środkach masowego przekazu (w tym w internecie) informacje o przypadkach łamania praw człowieka na świecie;
- 5) bierze udział w debacie klasowej, szkolnej lub internetowej na temat wolności słowa lub innych praw i wolności.

6. Ochrona praw i wolności. Uczeń:

- 4) przedstawia na przykładach działania podejmowane przez ludzi i organizacje pozarządowe broniące praw człowieka; w miarę swoich możliwości włącza się w wybrane działania (np. podpisuje apel, prowadzi zbiórkę darów);
- 5) rozpoznaje przejawy rasizmu, szowinizmu, antysemityzmu i ksenofobii; uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się im oraz przedstawia możliwości zaangażowania się w wybrane działania na rzecz równości i tolerancji;
- 6) znajduje informacje o naruszaniu praw człowieka w wybranej dziedzinie (np. prawa kobiet, prawa dziecka, wolność wyznania, prawo do edukacji, prawa humanitarne) i projektuje działania, które mogą temu zaradzić.

Wiedza o społeczeństwie – zakres rozszerzony

36. Prawa człowieka. Uczeń:

- 2) przedstawia argumenty na rzecz uniwersalności praw człowieka i analizuje zastrzeżenia formułowane przez jej przeciwników;
- 3) rozróżnia prawa i wolności osobiste, polityczne oraz ekonomiczne, społeczne i kulturalne; wskazuje, do której generacji należą poszczególne prawa.

38. Światowy i europejski system ochrony praw człowieka. Uczeń:

- 1) opisuje system ochrony praw człowieka funkcjonujący na mocy Powszechnej deklaracji praw człowieka oraz międzynarodowych paktów praw człowieka Narodów Zjednoczonych;
- 5) analizuje z punktu widzenia międzynarodowych standardów praw człowieka przypadki naruszania praw i wolności w różnych państwach;
- 7) opisuje i ocenia działania wybranych organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną praw człowieka.

39. Polska polityka zagraniczna. Uczeń:

- 4) przedstawia działania Polski w dziedzinie pomocy rozwojowej.

Geografia – zakres podstawowy

2. Zróżnicowanie gospodarcze świata. Uczeń:

- 1) klasyfikuje państwa na podstawie analizy wskaźników rozwoju społecznego i gospodarczego; wyróżnia regiony bogate i biedne (bogatą Północ i biedne Południe) i podaje przyczyny dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego regionów świata;

- 2) ocenia i projektuje różne formy pomocy państwa i organizacji pozarządowych państwom i regionom dotkniętym kryzysem (klęskami ekologicznymi, wojnami, głodem)

Geografia – zakres rozszerzony

7. Klasyfikacja państw świata. Uczeń:

- 1) wyróżnia kryteria podziału państw według PKB na jednego mieszkańca oraz wskaźnika rozwoju społecznego (HDI).

9. Działalność gospodarcza na świecie. Uczeń:

- 12) przedstawia, na podstawie danych statystycznych, poziom zaspokojenia potrzeb na usługi podstawowe i wyspecjalizowane w państwach o różnym poziomie rozwoju gospodarczego.

Cele:

Uczeń powinien:

- wyjaśnić, co to jest wskaźnik rozwoju społecznego HDI,
- określić miejsce Polski wśród innych państw na podstawie wskaźnika HDI i wynikające z tego obowiązki,
- objaśniać, na czym polega prawo do rozwoju,
- wykazać związek między realizacją prawa do rozwoju a pomocą rozwojową,
- wykazać różnicę między pomocą rozwojową a humanitarną.

Metody, techniki, formy pracy:

Dyskusja, mini-wykład, praca z tekstem, praca z mapą

Materiały pomocnicze:

- Materiał pomocniczy nr 1 – *Wskaźnik HDI*
- Materiał pomocniczy nr 2 – *Polska w światowej czołówce*
- Materiał pomocniczy nr 3 – *HDI (mapa)*
- Materiał pomocniczy nr 4 – *Milenijne cele rozwoju a prawa człowieka*
- Materiał pomocniczy nr 5 – *Perspektywa praw człowieka w rozwoju*

Przebieg zajęć:

1. Poproś uczniów, aby wymienili kilka – ich zdaniem – najbogatszych i najbiedniejszych krajów świata. Po zapisaniu propozycji na tablicy zapytaj, gdzie umieściliby Polskę i dlaczego. Poproś o wyjaśnienie, na podstawie czego określili kraje jako biedne, a inne – bogate. (5')
2. Rozdaj uczniom Materiał pomocniczy nr 1. Poproś o zapoznanie się z nim i odpowiedź na pytanie, jakie czynniki wpływają na ustalenie wskaźnika rozwoju społecznego HDI. Ważne, by zrozumieli, że wskaźnik nie ma jedynie wymiaru czysto ekonomicznego, bo opiera się na kilku czynnikach, nie tylko na wysokości dochodu. (5')
3. Rozdaj uczniom Materiał pomocniczy nr 2. Po przeczytaniu go przez uczniów zadaj kilka pytań do tekstu:
  - a) Ile państw uwzględniono w raporcie?
  - b) Jaką pozycję ma Polska pod względem rozwoju społecznego?
  - c) W jakiej grupie państw znalazł się nasz kraj?
  - d) Jaka zmiana – w przypadku Polski – nastąpiła w porównaniu z poprzednim raportem?
  - e) Jakie kraje stanowią czołówkę na tej liście, a które są na końcu?
  - f) Na ile trafnie określiliście państwa najbogatsze i najbiedniejsze w stosunku do listy z raportu?
  - g) Jak zmiana w rozwoju państw nastąpiła na przestrzeni ostatnich 40 lat?
4. Możesz też wykorzystać mapę dla zobrazowania ogromnych różnic rozwojowych między poszczególnymi państwami (Materiał pomocniczy nr 3). Przy tej okazji poproś o przypomnienie znaczenia określeń: globalna Północ i globalne Południe. Zwróć uczniom uwagę na to, że pojęcie to jest mniej wartościujące i bardziej aktualne niż terminy „trzeci świat” i „kraje rozwijające się”. (10')
5. Powiedz, że tak wysoka pozycja Polski zobowiązuje ją do pomocy rozwojowej, której celem jest likwidacja ubóstwa. Wynika ona z prawa człowieka do rozwoju, które należy do tzw. praw III generacji związanej ze wzrastającą współzależnością państw w procesach postępującej globalizacji świata. Zalicza się do niej też prawo do pokoju, prawo do bezpiecznego środowiska, prawo do korzystania ze wspólnego dziedzictwa ludzkości. Podkreśl, że prawa trzeciej generacji mogą być urzeczywistniane stopniowo i jedynie wspólnym wysiłkiem społeczności międzynarodowej. Prawo do rozwoju zostało sformułowane i przyjęte na forum międzynarodowym po kilkudziesięciu latach dyskusji. W 1986 roku ONZ proklamowała Deklarację prawa do rozwoju, która w artykule pierwszym opisuje rozwój jako nienaruszalne prawo człowieka. Przyjęcie prawa do

rozwoju miało przełomowe znaczenie dla rozumienia pomocy rozwojowej. Ważne, by uczniowie zrozumieli, że konsekwencją prawa do rozwoju jest fakt, że kraje najuboższe mają prawo do pomocy ze strony krajów bogatszych, a kraje bogate mają obowiązek udzielania wsparcia krajom biedniejszym w redukcji ubóstwa. W ten sposób pomoc rozwojowa przestała być jedynie oznaką dobrej woli państw bogatych, ale stała się ich zobowiązaniem na arenie międzynarodowej. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na rozróżnienie pomocy humanitarnej od pomocy rozwojowej, które to pojęcia są często uważane za tożsame. Wyjaśnij, że główną cechą pomocy humanitarnej jest jej krótkookresowy efekt. W praktyce oznacza to zapewnienie żywności, wody, schronienia oraz innych środków niezbędnych do przeżycia, szczególnie w czasie jakiegoś kryzysu czy katastrofy. Tymczasem pomoc rozwojowa jest stałym zobowiązaniem państw bogatej Północy wobec krajów globalnego Południa. (5')

6. Zwróć uczniom uwagę na związek prawa do rozwoju i innych praw człowieka z Milenijnymi celami rozwoju. Każdemu z tych celów można przyporządkować prawo określone w dokumentach prawa międzynarodowego. Poproś o wypełnienie tabeli (Materiał pomocniczy nr 4). Uczniowie mogą zrobić to ćwiczenie w 4-osobowych grupach. (10')
7. W ostatniej części lekcji porozmawiajcie o tym, jaką zmianę w podejściu do pomocy ma wprowadzenie perspektywy praw człowieka. (Materiał pomocniczy nr 5). Oznacza to przede wszystkim, że beneficjenci powinni mieć kontrolę nad udzielaną im pomocą rozwojową. Z tego powodu bardziej uprawnione jest mówienie o współpracy rozwojowej i partnerstwie niż o pomocy. Ponadto państwa Unii Europejskiej i globalnej Północy są zobowiązane obecnie do zapewnienia praw tym, którzy są ich pozbawieni – jest to kwestia prawnej odpowiedzialności, a nie dobroczynności, „odruchów serca”. Oznacza to także zmianę rozumienia położenia osób pokrzywdzonych: mają one prawo domagać się realizacji swoich podstawowych praw, gdyż społeczność międzynarodowa zobowiązała się do ich zapewnienia. Zapowiedz uczniom, że na następnej lekcji porozmawiacie o tym, jak Polska wywiązuje się z pomocy rozwojowej. Poproś uczniów o wyszukanie danych statystycznych i sporządzenie notatki na ten temat. (10')

ZAŁĄCZNIKI

Materiał pomocniczy nr 1

WSKAŹNIK HDI

Wskaźnik rozwoju społecznego (ang. *Human Development Index*, **HDI**, czasem tłumaczone jako „wskaźnik rozwoju ludzkiego”) – syntetyczny miernik opisujący efekty w zakresie społeczno-ekonomicznego rozwoju poszczególnych krajów (stąd czasem nazywany wskaźnikiem rozwoju społeczno-ekonomicznego). System ten wprowadzony został przez ONZ dla celów porównań międzynarodowych.

Wskaźnik HDI ocenia kraje na trzech płaszczyznach: „długie i zdrowe życie” (*long and healthy life*), „wiedza” (*knowledge*) i „dostatni standard życia” (*decent standard of living*). Od roku 2010 do ich pomiaru służą następujące wskaźniki:

- oczekiwana długość życia,
- średnia liczba lat edukacji otrzymanej przez mieszkańców w wieku 25 lat i starszych,
- oczekiwana liczba lat edukacji dla dzieci rozpoczynających proces kształcenia,
- dochód narodowy per capita w USD liczony według parytetu nabywczego waluty.

W opublikowanym 4 listopada 2010 roku Raportcie o rozwoju społecznym (HDI) Programu Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP), Polska znalazła się w gronie krajów o bardzo wysokim poziomie rozwoju społecznego (na 41 pozycji).

Źródło: Wikipedia, http://pl.wikipedia.org/wiki/Wska%C5%BAAnik_rozwoju_spo%C5%82ecznego, [dostęp: 02.09.2011].

Materiał pomocniczy nr 2

POLSKA W ŚWIATOWEJ CZOŁÓWCE

Z raportu Programu Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP) wynika, że najbardziej rozwinięte pod względem rozwoju społecznego państwa to: Norwegia, Australia, Nowa Zelandia, USA i Irlandia. Polska w tym rankingu zajmuje 41. pozycję (w 2010 roku), co plasuje ją w grupie państw najbardziej rozwiniętych. Spośród państw, które weszły do Unii Europejskiej razem z Polską w 2004 roku wyżej znalazły się Czechy (28. miejsce), Słowenia (29.), Słowacja (31.), Malta (33.), Estonia (34.), Cypr (35.) i Węgry (36.).

Najsłabiej rozwinięte pod względem społecznym państwa świata to: Mozambik, Burundi, Niger, Demokratyczna Republika Konga oraz Zimbabwe.

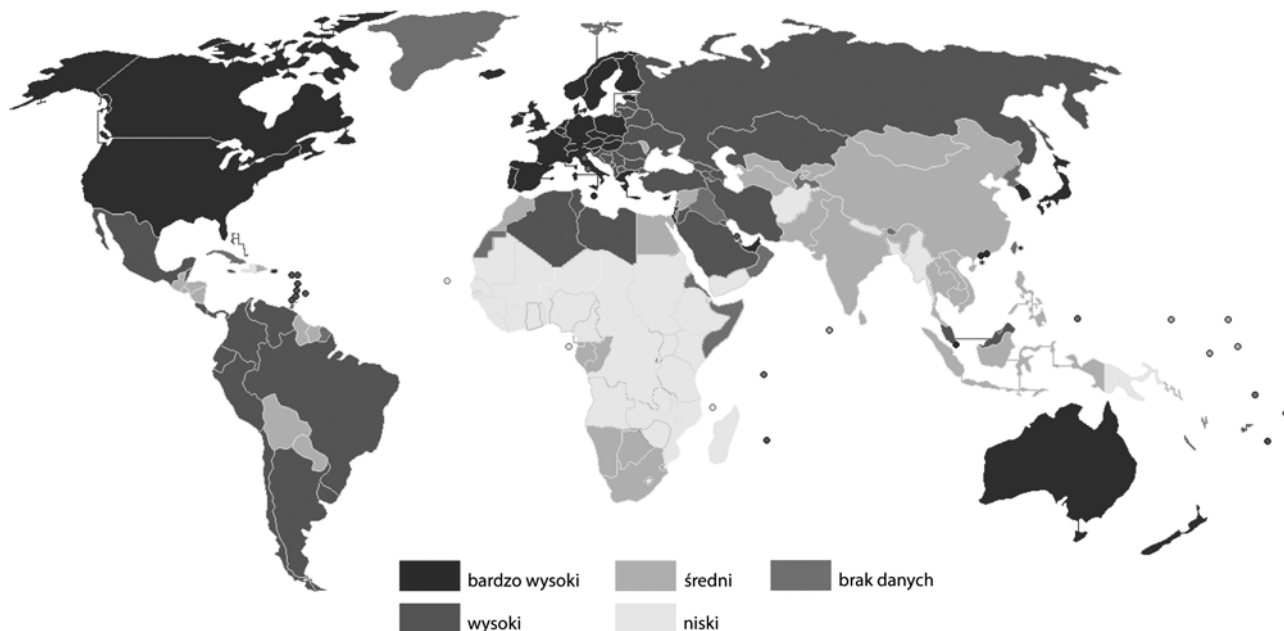
Ranking uwzględnia 169 państw; w tym roku w grupie państw o bardzo wysokim poziomie rozwoju społecznego znalazły się pierwsze 42; nasz kraj jako przedostatni. W ubiegłym roku do tego grona zaliczono 38 państw.

Raport Programu Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju m.in. porównuje ścieżki rozwoju państw od 1970 roku. Zdaniem autorów opracowania ludzie na całym świecie są zdrowsi, bogatsi i lepiej wyedukowani niż 40 lat temu. W raporcie wyróżniono kraje, które najszybciej rozwijały się pod względem społecznym – na czele są Oman, Chiny, Nepal, Indonezja, Arabia Saudyjska, Laos, Tunezja i Korea Południowa. UNDP zwraca uwagę, że większość z nich to państwa, w których poziom HDI jest relatywnie niski.

Źródło: Jest lepiej niż myślimy. Polska w światowej czołówce. <http://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/308067,jest-lepiej-niz-myslimy-polska-w-swiatowej-czolowce.html> [dostęp: 20.08.2011].

Materiał pomocniczy nr 3

WSKAŹNIK HDI (2010)

Państwa świata według wskaźnika rozwoju społecznego, podzielonego na kwartyle, według danych na rok 2010

Źródło: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/59/2010_UNDP_Human_Development_Report_Quartiles_.png [dostęp: 09.09.2011].

✂ .....

Materiał pomocniczy nr 4

MILENIJNE CELE ROZWOJU A PRAWA CZŁOWIEKA

Milenijny cel rozwoju	Prawa człowieka
Cel 1: Zlikwidowanie skrajnego ubóstwa i głodu	
Cel 2: Zapewnienie powszechnego nauczania na poziomie podstawowym	
Cel 3: Wspieranie zrównowżenia w prawach mężczyzn i kobiet oraz wzmocnienie pozycji kobiet	
Cel 4: Zmniejszenie wskaźnika umieralności dzieci	
Cel 5: Poprawa stanu zdrowia kobiet ciężarnych i położnic	
Cel 6: Zwalczenie AIDS, malarii i innych chorób	
Cel 7: Zapewnienie stanu równowagi ekologicznej środowiska	
Cel 8: Rozwijanie i wzmocnianie światowego partnerstwa w sprawach rozwoju	

Źródło: opracowanie własne.

Materiał pomocniczy nr 5

PERSPEKTYWA PRAW CZŁOWIEKA W ROZWOJU

Nie istnieje definicja tego, czym jest Perspektywa praw człowieka w rozwoju (*Human Rights Based Approach*, w skrócie **HRBA**). Może być jednak ona scharakteryzowana w kilku punktach.

1. HRBA koncentruje się na prawach, a nie potrzebach

Wcześniej w międzynarodowej pomocy udzielanej mniej rozwiniętym krajom koncentrowano się na potrzebach lokalnych społeczności. To, co wcześniej miało charakter wezwania czy prośby o poprawę losu zostało wzmocnione przez fakt, że rządy dobrowolnie zobowiązały się w międzynarodowych porozumieniach dotyczących praw człowieka do zapewnienia odpowiedniego standardu w odniesieniu do np. warunków mieszkaniowych czy opieki zdrowotnej. Prośba zostaje więc zastąpiona wezwaniem do rządów do dotrzymania swoich zobowiązań.

2. HRBA promuje ideę odpowiedzialności

Podpisanie porozumień dotyczących praw człowieka zobowiązuje rządy sygnatariuszy do szanowania, bronięcia i wypełniania tych praw i zdawania regularnych raportów do instytucji, których zadaniem jest ocenić to, jak wiążą się one z tych obowiązków. Perspektywa praw człowieka w rozwoju czyni rządy (ale także władze publiczne oraz dostawców usług) zobowiązanymi do tego, by pokazywać, co uczyniły w kwestii realizacji praw człowieka. Jednocześnie pozwala to członkom lokalnych społeczności domagać się respektowania, ochrony i wypełniania ich praw.

3. HRBA daje władzę ludziom

Przebieg działań, w których domagamy się respektowania praw człowieka jest tak samo ważny, jak ich rezultaty. HRBA działa, dając władzę tym, którzy są najbardziej poszkodowani. Daje im środki i narzędzia, by domagali się poprawy swojego losu.

4. Uczestnictwo jako główna idea HRBA

Każdy projekt rozwojowy powinien dawać możliwość ludziom, by w pełni uczestniczyli w procesie definiowania problemów istotnych dla ich społeczności oraz by sami mogli stworzyć program przeciwdziałania tym problemom. Chodzi o to, by mieć pewność, że ludzie żyjący w ubóstwie są zaangażowani w proces decyzyjny mający przecież wpływ na ich życie. Dzięki temu metody zastosowane podczas realizacji projektu oraz wyciągnięte z niego wnioski pozostają w lokalnej społeczności jako zasób wiedzy możliwej do wykorzystania przy wdrażaniu kolejnych projektów.

5. HRBA koncentruje się na włączaniu i zaangażowaniu grup szczególnie wrażliwych

Poprzez umożliwienie społecznościom lokalnym bezpośredniego udziału w rozwiązaniu najbardziej pilnych kwestii, prawa człowieka zapewniają, że grupy tradycyjnie niemające wielkiego wpływu na kształt życia publicznego stają się aktywnymi aktorami w kluczowych dla nich sprawach.

Źródło: *Perspektywa praw człowieka w rozwoju (materiały PAH)*.

ZMĘCZONA PLANETA

MAGDALENA NOSZCZYK

Świat zamieszkiwany przez prawie 7 miliardów ludzi, miliony gatunków zwierząt i roślin, ogromna różnorodność krajobrazów, które podziwiamy podczas swoich podróży – planeta Ziemia nie od zawsze miała taką postać. Skład chemiczny skorupy ziemskiej, skład atmosfery zmieniał się od momentu jej powstania. Minęło wiele milionów lat od czasu pojawienia się pierwszego prototypu życia – prostej w budowie komórki, która spełniała wszystkie czynności życiowe niezbędne do egzystencji i rozmnażania. Długi czas i zmienne warunki klimatyczne na naszej planecie w kolejnych epokach geologicznych, często bardzo skrajne, takie jak np. zlodowacenia, kreowały naszą planetę i różnorodne formy życia dostosowujące się do lokalnych warunków.

Obecna forma wszystkich organizmów żyjących to długa droga przystosowująca je do życia w danym siedlisku. Bogactwo gatunków roślin i zwierząt – zarówno tych najprostszych, jak i tych najbardziej wyszukanych świadczy o ogromnej sile, która pozwala na zamieszkiwanie najróżniejszych ekosystemów Ziemi. Rozpoczynając od najgorętszych obszarów w strefie równikowej, gdzie można znaleźć największe bogactwo bioróżnorodności w pierwotnych lasach deszczowych, kończąc na obszarach polarnych, gdzie wydawać by się mogło, że nie ma organizmów, które mogłyby wytrzymać tak ekstremalne warunki klimatyczne. Podobnie na obszarach pustynnych: wysokie temperatury dodatnie i permanentny deficyt wodny mimo wszystko pozwolił na zamieszkanie wyszukanych gatunkom roślin i zwierząt, które zamieszkują piaski pustyni świata.

Rozwój ludzkiej cywilizacji w ciągu prawie 10 tysięcy lat spowodował ogromne zmiany w poszczególnych ekosystemach. Na etapie łowiectwa i zbieractwa praludzie w niewielkim stopniu ingerowali w środowisko, zostawiając je niemal w nienaruszonym stanie. Społeczności rolnicze miały nie lada trudne zadanie – ujarzmienie i zrozumienie zależności między pracami polowymi a efektami, jakie może taka praca przynieść. Zaczęło się przyswajanie wiedzy, w jaki sposób gleba i rośliny oddziałują na siebie i na cały ekosystem, w którym się znajdują. Ludzie zaczęli rozumieć, w jaki sposób można współpracować z przyrodą, która w zamian obdarzyć może swoimi dobrami. Gdy nadmierne lub nieumiejętne użytkowanie i eksploatacja terenów powodowały wyjałowienie gleby, przenoszono się całymi rodzinami, plemionami, by znaleźć bardziej żyzne miejsce do zamieszkania.

Czas wielkich, starożytnych imperiów, które tworzyły potężne systemy gospodarcze utwierdzał ówczesnych mieszkańców tej planety, że wszelkie dobra są nieskończonej ilości i odnawialne. Wierzono, że można wyciąć drzewa pod nową budowlę, gdyż jest ich w okolicy bardzo dużo. Tego typu przeświadczenie utrzymywało się przez setki lat. Nawet jeśli stwierdzano, że surowiec na danym terenie został wyczerpany, to sprowadzano go z drugiego końca kontynentu, a nawet świata, by spełnić potrzeby rozwojowe imperium, cesarstwa czy królestwa.

Coraz lepsza opieka zdrowotna, rewolucja przemysłowa i zmiana sposobu produkcji żywności spowodowały, że liczba około jednego miliarda ludności na początku XIX wieku zwiększyła się siedmiokrotnie w ciągu dwustu lat. Podniósł się standard życia, zwiększyły się potrzeby konsumpcyjne, a w parze z potrzebami zwiększyło się tempo produkcji dóbr oraz eksploatacja naszej planety z całej, szerokiej gamy zasobów. W ciągu ostatnich 50 lat spożycie żywności i wody pitnej potrojiło się, a zużycie paliw kopalnych wzrosło czterokrotnie. Choć nadal nie rozumiemy wielu zależności i procesów w przyrodzie, całkowicie wyniszczamy kolejne obszary pod rozbudowę infrastruktury miast, stref przemysłowych czy budynków mieszkalnych.

Ten rozbuchany styl życia, spełnianie wszelkich konsumpcyjnych potrzeb spowodował nieodwracalne straty we wszystkich ekosystemach świata. Gdzie się rozejrzemy, tam znajdziemy ślady ludzkiej egzystencji. Zarówno w postaci domów, bloków, miast i fabryk, jak również zdewastowane obszary środowiska przyrodniczego tuż obok. Mimo podejmowanych działań, które mają na celu chronić ekosystemy, poszczególne siedliska czy wybrane gatunki zwierząt i roślin, wiele obszarów zostało bezpowrotnie zniszczonych bez nadziei na odzyskanie dóbr, z których korzystał nie tylko człowiek, ale cały zespół organizmów zamieszkujących to miejsce. Wytwarzane kiedyś przez nas zanieczyszczenia, mające charakter lokalny obecnie rozprzestrzeniają się i ogarniają cały świat. Nie możemy obecnie obwiniać kilku krajów wysoko uprzemysłowionych za to, że są największymi emiterami gazów cieplarnianych – jest to zjawisko globalne, za które jesteśmy odpowiedzialni wszyscy. Podobnie z zanieczyszczeniem wód morskich i oceanicznych – wszystko zaczyna się w kranach naszych domów, w biurach i lokalnych fabrykach, a płynąc rzekami przez kilka regionów, krajów trafiają w końcu do jednego akwenu. Bałtyk zaczyna się w naszym kranie.

Nasze zapotrzebowanie na surowce naturalne i wzmagająca konsumpcja stawiają obecnie społeczność międzynarodową w obliczu problemów na poziomie globalnym. Media z każdej strony alarmują o kolejnych katastrofach ekologicznych: czy to zanieczyszczenie ropą Zatoki Meksykańskiej w 2010 roku, czy też pożary z powodu ogromnej suszy w Australii, susze i straty żywności w Rogu Afryki w 2011 roku, czy też huragany i tornada o zwiększonej sile w miejscach niegdyś nieznanymi takich anomalii. Radykalnie odmieniamy naszą planetę – przy obecnym poziomie konsumpcji najbogatszych krajów świata (do których również należy Polska!) potrzebujemy od 3 do 5 takich planet, a posiadamy tylko jedną. Gdzie jest granica, której nie wolno nam przekroczyć? A może już ją przekroczyliśmy?

Wśród naukowców badających najbardziej palące problemy związane ze stanem środowiska – wśród grupy badawczej ze Stockholm Resilience Center oraz zespołów badawczych z Europy, Stanów Zjednoczonych i Australii zadano sobie pytanie: czy jako ludzkość zbliżamy się do „proggu wytrzymałości” naszej planety? Przeprowadzono wiele interdyscyplinarnych badań nad procesami decydującymi o stabilności środowiska. Z tego bogatego asortymentu wybrano dziewięć, zdaniem których zaburzenie spowoduje nieodwracalne zniszczenia, które będą nas drogo kosztować. „Drogo”, bo nie jesteśmy w stanie wycenić wielu usług ekosystemowych, czyli tego, co oferuje nam przyroda. O ile jesteśmy w stanie wycenić koszt wyciętego kubika drewna, czy kosztów osuszania terenów zalewowych, gdzie wycięto drzewa, tak nie jest łatwym zadaniem wycenienie czystego powietrza, którym możemy oddychać, ciszy w lesie, dzięki której możemy odpocząć od zgiełku i hałasu codzienności, czy zapachów lasu, a tak naprawdę olejków eterycznych, które mają wiele leczniczych właściwości.

Z analiz szerokiego grona naukowców trzy na dziewięć procesów nie mieszczą się w granicach bezpieczeństwa, zostały mocno przekroczone, natomiast pozostałe sześć szybko zbliżają się do swoich granic. Najpoważniejszymi problemami jest obecnie utrata bioróżnorodności, obieg azotu i zmiany klimatyczne.

Bioróżnorodność

Gdy w roku 2006 rezolucją Organizacji Narodów Zjednoczonych ogłoszono rok 2010 Międzynarodowym Rokiem Bioróżnorodności, a następnie rok 2011 Międzynarodowym Rokiem Lasów, społeczność międzynarodowa zdała sobie sprawę, jak ważnym i palącym problemem jest utrata bioróżnorodności, skoro dwa lata pod rząd ONZ skupia swoje działania wokół tego zagadnienia.

Czym zatem jest bioróżnorodność i dlaczego jest tak ważna? Pierwotnym i naturalnym tempem wymierania gatunków (oprócz okresów wielkich wymierań odnotowanych na przełomie epok geologicznych, gdzie tempo wymierania było o wiele wyższe) jest od 0,1–1 gatunku na milion lat. Obecnie ten wskaźnik wynosi 100, a granica jest od 10 do 1000 razy niższa. Gatunki znikają od 100 do 1000 razy szybciej niż działo się to przed narodzinami naszej cywilizacji. Różnorodność biologiczna to obraz różnicowania życia na Ziemi, zmienność form życia występująca we wszystkich możliwych ekosystemach i na wszystkich poziomach organizacji życia. Mówienie o różnorodności nie jest proste – niesamowita i wrażliwa sieć powiązań pomiędzy organizmami w siedlisku i w ekosystemach oraz zależności między ekosystemami w danym regionie podpowiadają, że wszystkie organizmy zależą od siebie nawzajem. Najlepszym przykładem współzależności jest nasz organizm – składamy się z prawie stu bilionów komórek, które ze sobą koegzystują w niesamowicie przemyślanym systemie tkanek, układów i narządów.

W naszym organizmie koegzystują z nami inne organizmy – bakterie czy pierwotniaki – utrzymując ciało w równowadze fizjologicznej, a na naszym ciele stołują się inne mikroorganizmy, oczyszczając chociażby naszą skórę z martwego naskórka. Większość tlenu, którym oddychamy, pochodzi od planktonu żyjącego w oceanach oraz porośniętych bujną roślinnością lasów naszego globu. Owoce i warzywa, które spożywamy zostały zapyłone przez pszczoły lub inne owady, a woda, którą pijesz jest częścią wielkiego systemu obejmującego chmury, opady, lodowce, rzeki, morza i oceany. Nasza dieta jest całkowicie zależna od roślin i zwierząt, ale nie jedynie od tych, które spożywamy, ale również od tych, które wspólnie występują z płonami, na plantacjach, w ogrodach i szklarniach. Szacuje się, że wiele z ginących gatunków roślin i zwierząt nie zostało rozpoznanych, a te być może mają znaczący wpływ na lokalne rolnictwo, występowanie pożądanych zwierząt i roślin lub determinują pojawienie się problemów z lokalnym obiegiem wody lub innych substancji w przyrodzie.

Przyczyny znikających gatunków zwierząt i roślin są różne. Zazwyczaj w szkole na zajęciach podręcznikowo mówi się o zanikaniu z powodu zanieczyszczenia środowiska – wody, gleby i powietrza. Jednak zmiany biotyczne i abiotyczne siedlisk, w których żyją zwierzęta to skutki innych, poważniejszych działań. Przede wszystkim na wymieranie mają wpływ ubytki i rozdrobnienie siedlisk, w tym najpoważniejszą przyczyną jest nadmierna eksploatacja terenów leśnych. Przecinanie siedlisk nowopowstałymi drogami czy wycinka lasów pod nowe uprawy wielkoobszarowe zbóż (kukurydza, soja) jest największym problemem – zwierzęta nie mogą swobodnie się przemieszczać, nie docierają do nowych miejsc żerowania, czy do miejsc bezpiecznych do rozmnażania. Rozbudowa infrastruktury drogowej pociąga za sobą masową śmierć zwierząt. Duże ptaki i ssaki można policzyć i oszacować straty w wyniku wypadków na drogach, w przypadku małych płazów i gadów nigdy nie wiadomo, czy na drogach giną ostatnie osobniki z lokalnej populacji. Innymi przyczynami są również pojawiające się gatunki obce, inwazyjne, o szerokiej tolerancji na po-

szczególne czynniki środowiska, które podróżują wraz z człowiekiem między kontynentami np. w wodzie balastowej statków transportujących towary lub w transporcie lądowym z produktami spożywczymi, powodując nieodwracalne straty w zupełnie nowym, dotąd stabilnym środowisku.

Zmiana klimatu

Zmiany klimatyczne związane z zapotrzebowaniem na paliwo kopalne oraz z intensywnym rolnictwem i rozwojem transportu również są znaczącym czynnikiem ograniczania bioróżnorodności. Są również jednym z dziewięciu kluczowych procesów związanych ze stabilnością biosfery.

Przyczyną tak szybko zmieniającego się klimatu i pojawiania się anomalii pogodowych w miejscach, gdzie nie były dotąd spotykane jest zwiększające się stężenie gazów cieplarnianych (GHG – ang. *greenhouse gases*) w atmosferze. Dzięki naturalnemu efektowi szklarniowemu promienie słoneczne odbijają się w zagęszczonej chmurze gazów cieplarnianych i wracają do powierzchni planety, ponownie ją ogrzewając i dając możliwość życia na Ziemi. Gdyby nie to zjawisko, na naszej planecie panowałaby temperatura ok. -19 stopni Celsjusza! Jednak stężenie dwutlenku węgla w atmosferze od czasów rewolucji przemysłowej drastycznie rośnie, przyczyniając się do stałego, przyspieszonego podgrzewania planety. Obecnie stężenie CO₂ wynosi 387 ppm (części na milion), a szacowaną bezpieczną wartością progową jest 350 ppm. Niektórzy naukowcy uważają, że ta wartość progowa jest wyższa (nawet do 550 ppm), ale wszyscy są zgodni, że ta wartość rośnie bardzo szybko.

Organizacja Narodów Zjednoczonych podejmuje działania związane z ochroną klimatu, wywierając presję na największych emiterów gazów cieplarnianych. Odbywa się to poprzez ustalenie ograniczeń, limitów oraz wprowadzenie działań zwiększających inwestycje mające na celu większą efektywność energetyczną i inwestycje w „zielone”, odwracalne źródła energii, takie jak energia z biomasy, wiatru, wody, czy energia geotermalna. Najczęściej skutki zmian klimatycznych najdotkliwiej odczuwają najubożsi – kraje globalnego Południa – najwolniej rozwijające się na tle reszty świata. To właśnie tam ludzie cierpią głód z powodu marnych plonów w wyniku susz i coraz skromniejszych opadów deszczu. W wielkich aglomeracjach świata szeregi mieszkańców slumsów zasilają rolnicy i ludzie z terenów wiejskich m.in. z powodu braku możliwości rozwoju lokalnego rolnictwa, ekstremalnych warunków pogodowych i nadziei na znalezienie lepszych warunków życia. Wysychające studnie, pustynniejące obszary sawann świata zmuszają ludzi do przeniesienia się. Nadzieję dają duże miasta, jednak te nie są zbyt łaskawe, nie każdemu poszczęści się i znajdzie pracę. Skutki zmian klimatycznych to również skutki społeczno-gospodarcze, które już teraz mają miejsce w wielu częściach świata.

Zakłócony obieg azotu

Stosowanie nawozów mineralnych zakłóciło w ciągu kilkudziesięciu lat obieg wielu pierwiastków. Do środowiska wędruje rocznie 133 mln ton azotu i 10 mln ton fosforu. Wcześniej, przed erą intensywnego rolnictwa docierały stosunkowo niewielkie, śladowe ilości azotu, które nie pochodzą z rozkładu materii organicznej. Jakie są tego konsekwencje? Zanieczyszczenie wód, degradacja jezior i rzek oraz ekspansja tzw. stref śmierci w przybrzeżnych akwenach morskich, stref beztlenowych, gdzie życie organizmów wodnych nie jest możliwe z tak dużym deficytem tlenu rozpuszczonego w wodzie. Obecnie poważnym problemem krajów bałtyckich jest zarastanie Morza Bałtyckiego sinicami wynikające m.in. z nadmiernej ilości azotu i fosforu docierającej do morza.

Co my możemy zrobić?

W środkach masowego przekazu coraz głośniejsze mówi się o stanie środowiska. Lokalnie również borykamy się z problemami zanieczyszczenia środowiska: niesprawny system recyklingu w mieście, dzikie wysypiska śmieci, bezprawne wycinanie drzew pod nowe inwestycje budowlane czy stare technologie w przedsiębiorstwach w gminie. Zabierając uczniów do lasu, nauczyciele mają nadzieję, że będą mogli pokazać różne dzikie gatunki roślin i zwierząt, które giną na naszych oczach. Chcemy zrobić zakupy w sposób ekologiczny, a obdarowywani jesteśmy na straganie kolejnymi foliowymi siatkami na produkty zamiast zabierać na zakupy bawełnianą wielorazową torbę. Wybieramy jednorazowe odpowiedniki tych produktów, które kiedyś służyły nam przez lata. Coraz rzadziej spędzamy wolny czas na łonie natury, nie mając czasu na nic. Coraz szybciej żyjemy, coraz więcej rzeczy i gadżetów znajduje się w naszym otoczeniu.

Co możemy zrobić, by dać odpocząć naszej planecie? Wielu z nas nosi w sobie przekonanie, że nie jesteśmy w stanie nic zrobić, że konkretne zmiany można osiągnąć na poziomie rządów i międzynarodowych porozumień. Jednak każdy z nas może decydować o losie przyrody. Na wszystkie wyżej wymienione sytuacje mamy realny wpływ! System selektywnej zbiórki odpadów nie działa? Zgłoś to do miasta lub gminy, a jeśli jest to możliwe – zmień swojego odbiorcę odpadów. Bądź odpowiedzialnym konsumentem: twoje pieniądze to głos wyborczy.

Kupując dany produkt, opowiadasz się za tym, w jaki sposób powstał, jakie surowce zostały do produkcji danego produktu zostały zużyte i w jakich warunkach pracowali ludzie, by mógł trafić do twojego domu. Bądźmy

odpowiedzialnymi konsumentami – sprawdzajmy w jakich warunkach powstają dobra, zwracając uwagę na aspekty środowiskowe, jak i społeczne. Produkty lokalne mniej obciążają środowisko – wybierajmy te, które nie przybyły zza oceanu, jeśli możemy znaleźć na półce sklepowej lokalne odpowiedniki. Kupowanie produktów żywnościowych z certyfikatami ekologicznymi daje pewność, że były uprawiane i przetwarzane w sposób ekologiczny, bez chemicznych środków ochrony roślin i nie są modyfikowane genetycznie. Zanim zdecydujemy się kupić dziecku kolejną zabawkę, weźmy pod uwagę, że większość z nich powstaje w fabryce zabawek w Chinach przy ogromnych nadużyciach społecznych i środowiskowych. Napiszmy do dystrybutora lub producenta zabawek lub innych produktów, które budzą wątpliwości, że nie akceptujemy takich praktyk. Jednak podstawową zasadą w naszych działaniach niech będzie ograniczenie konsumpcji i zadawanie sobie pytania, czy na pewno rzecz, którą kupuję jest mi potrzebna. Jedynie ograniczenie konsumpcji pozwoli na ograniczenie produkcji i eksploatacji zasobów naturalnych. Bądźmy odpowiedzialni – każdy z nas ma wpływ na losy naszej planety! Wiele stron internetowych ekologicznych organizacji pozarządowych posiada informacje na temat produkcji i konsumpcji różnych grup produktów. Jedną z takich stron jest strona www.ekonsument.pl.

SCENARIUSZ LEKCJI

Temat: Ciepło, ciepłej, gorąco, czyli co zostawimy w spadku naszym dzieciom?

Przedmiot: przyroda, historia i społeczeństwo, godzina wychowawcza

Poziom: szkoła podstawowa – II etap edukacyjny (kl. IV-VI)

Czas: 1 godzina lekcyjna

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

Przyroda

1. Ja i moje otoczenie. Uczeń:

- 1) wymienia czynniki pozytywnie i negatywnie wpływające na jego samopoczucie w szkole oraz w domu i proponuje sposoby eliminowania czynników negatywnych;
- 2) wyjaśnia znaczenie odpoczynku (w tym snu), odżywiania się i aktywności ruchowej w prawidłowym funkcjonowaniu organizmu.

5. Człowiek a środowisko. Uczeń:

- 2) wyjaśnia wpływ codziennych zachowań w domu, w szkole, w miejscu zabawy na stan środowiska;
- 3) proponuje działania sprzyjające środowisku przyrodniczemu;
- 4) podaje przykłady miejsc w najbliższym otoczeniu, w których zaszły korzystne i niekorzystne zmiany pod wpływem działalności człowieka;
- 5) podaje przykłady pozytywnego i negatywnego wpływu środowiska na zdrowie człowieka.

6. Właściwości substancji. Uczeń:

- 8) uzasadnia potrzebę segregacji odpadów, wskazując na możliwość ich ponownego przetwarzania (powołując się na właściwości substancji).

9. Zdrowie i troska o zdrowie. Uczeń:

- 2) wymienia zasady postępowania z produktami spożywczymi od momentu zakupu do spożycia (termin przydatności, przechowywanie, przygotowywanie posiłków);
- 3) wymienia zasady prawidłowego odżywiania się i stosuje je;
- 10) wyjaśnia znaczenie symboli umieszczonych np. na opakowaniach środków czystości i korzysta z produktów zgodnie z ich przeznaczeniem;
- 13) wymienia zasady zdrowego stylu życia i uzasadnia konieczność ich stosowania.

10. Zjawiska elektryczne i magnetyczne w przyrodzie. Uczeń:

- 6) uzasadnia potrzebę i podaje sposoby oszczędzania energii elektrycznej;

Historia i społeczeństwo

7. Problemy ludzkości. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, co oznacza powiedzenie: „świat stał się mniejszy” i wskazuje przyczyny tego zjawiska;
- 2) opisuje i ocenia na przykładach wpływ techniki na środowisko naturalne i życie człowieka;
- 3) wymienia zalety i niebezpieczeństwa korzystania z mediów elektronicznych.

Etyka

- 9) Uzasadnianie opinii, wydawanie sądów, kryteria ocen m.in. w odniesieniu do zjawisk społecznych na poziomie małej grupy, społeczności szkolnej i społeczności lokalnej.

Cele:

Uczeń powinien:

- rozumieć, na czym polega globalne ocieplenie,
- dostrzegać związek między swoimi codziennymi zachowaniami a stanem naturalnego środowiska,
- proponować sposoby oszczędzania energii w domu.

Metody, techniki, formy pracy:

Praca z tekstem, dyskusja, praca w grupach

Materiały pomocnicze:

- Materiał pomocniczy nr 1 – *Globalne ocieplenie*
- Materiał pomocniczy nr 2 – *Oszczędzanie energii w domu*
- Flipcharty, pisaki

Przebieg zajęć:

1. Zapytaj uczniów, z jakimi groźnymi zjawiskami w przyrodzie mieliśmy do czynienia na świecie. Zapewne wymienią upały, susze, trzęsienia ziemi, powodzie, tsunami itp. Zapytaj, czy dawniej nie było tego typu wydarzeń. Doprowadź do konkluzji, że zdarzały się one wcześniej, ale ostatnio tego typu zjawiska uległy nasileniu, mają bardziej ekstremalny charakter. Choćby powtarzające się powodzie w Polsce są tego przykładem. Zapytaj o przyczyny – być może uczniowie wiedzą, że nastąpiło zachwianie równowagi ekologicznej na Ziemi. (5')
2. Dowiedz się, czy uczniowie zetknęli się z pojęciem globalnego ocieplenia i zmian klimatycznych. Jeśli tak, poproś o wyjaśnienie, na czym one polegają. Możesz się posłużyć Materiałem pomocniczym nr 1. Zaprezentowany tam model efektu cieplarnianego można wyświetlić na slajdzie lub rozdać uczniom. Pomoże on zrozumieć istotę zjawiska. Zapytaj uczniów, co (kto) jest przyczyną efektu cieplarnianego. Ważne, by zapamiętali, że sam ten efekt jest zjawiskiem naturalnym, ale rabunkowa i nierozważna działalność człowieka polegająca na nadmiernej emisji gazów cieplarnianych (zwłaszcza CO₂ i metanu), niebezpiecznie go spotęgowała. Grozi to podniesieniem poziomu wód i nasileniem ekstremalnych zjawisk atmosferycznych. Podkreśl, że nie jest to tylko lokalny, ale globalny problem. Wszyscy mieszkańcy Ziemi są za niego współodpowiedzialni i ponoszą jego skutki. Aby ograniczyć to zjawisko należy zastanowić się, kto jest największym „producentem” tych gazów. Warto podkreślić, że dużo zużywa przemysł, transport, rolnictwo, ale też gospodarstwa domowe. (10')
3. Podziel uczniów na 4- lub 5-osobowe grupy. Powiedz, że podyskutują w swoich zespołach nad tym, jak ograniczyć emisję gazów cieplarnianych poprzez oszczędzanie energii w domu. Rozdaj Materiał pomocniczy nr 2 oraz pisaki i flipcharty. Wyjaśnij, na czym polega ćwiczenie. Określ czas pracy – 15 minut. (5')
4. Uczniowie pracują w grupach. Po zakończeniu dyskusji poproś o umieszczenie plakatów na ścianie i przedstawienie efektów pracy kolejnych grup (pierwsza grupa omawia całość, reszta – uzupełnia o swoje pomysły). Podsumowując ćwiczenie, trzeba zaakcentować wpływ każdego człowieka na stan środowiska. Możesz podać ciekawostkę, która trafi uczniom do wyobraźni: drukarki jedynie 10% energii zużywają na drukowanie, a pozostałe 90% pochłania utrzymywanie ich w stanie gotowości. Podobnie jest z ładowarkami do telefonów, które zostawione w gniazdku elektrycznym po ładowaniu nadal pobierają energię elektryczną. Zaproponuj uczniom rozmowę z domownikami i wprowadzenie oszczędnościowych zmian w ich domach. Podziękuj grupom, pochwal za pomysły i kreatywność. (20')
5. Zapytaj na zakończenie, czym jeszcze – oprócz gazów cieplarnianych – szkodzimy naszej planecie. Uczniowie potrafią podać inne przykłady – odpady, ścieki, zatrucie gleby itp. Czy musimy produkować tyle zanieczyszczeń? Czy musimy tak wiele zużywać, kupować, konsumować? Podkreśl, że to wszystko każe nam się zastanowić, co zostawimy w spadku następnym pokoleniom. Czy nasze dzieci będą mogły słuchać śpiewu ptaków, kąpać się w czystym jeziorze, spacerować po niezaśmieconym lesie, pić zdrową wodę? Podkreśl, że mamy tutaj ogromnie duże pole do działania! Każdy bez trudu potrafi wprowadzić pewne ograniczenia do swojego życia, z powodu których nie ucierpi jego jakość. Jednocześnie przyczynimy się w ten sposób do realizacji idei zrównoważonego rozwoju, zrobimy coś dla kolejnych pokoleń, zaoszczędzimy naturalne zasoby. Zakończ cytatem: *Najcenniejsze dobro, jakim możesz obdarować potomnych bliźnich, to te bogactwa natury, z których zrezygnujesz.* (5')

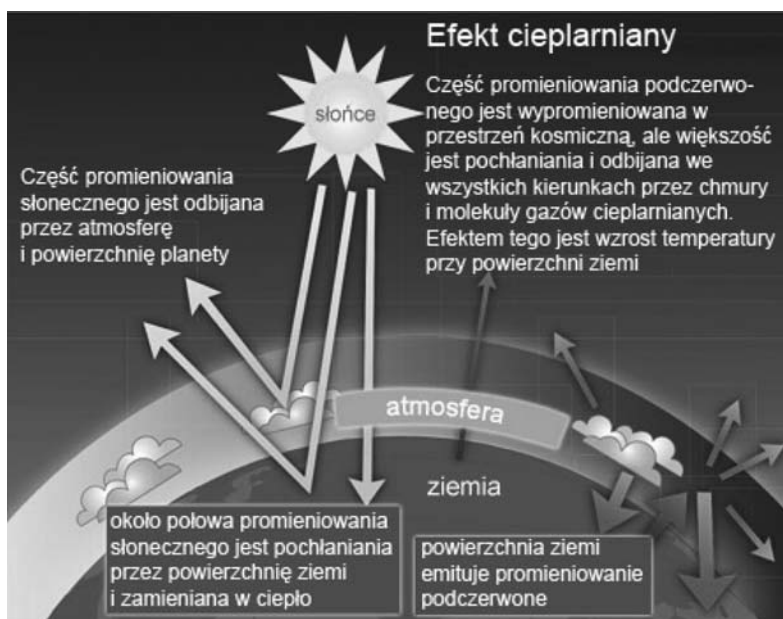
ZAŁĄCZNIKI

Materiał pomocniczy nr 1

GLOBALNE OCIEPLENIE

Topnienie lodowców, wzrost poziomu mórz i oceanów, załamania pogody, powodzie, fale upałów, pustoszenie wielkich obszarów, deficyt wody pitnej – taki scenariusz, według klimatologów pracujących dla ONZ, już wkrótce czeka naszą planetę. Wszystko na skutek globalnego ocieplenia spowodowanego działalnością człowieka.

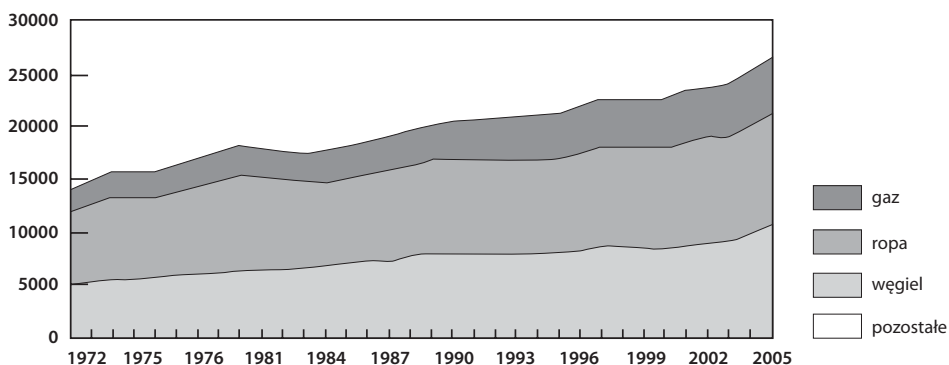
Ocieplenie klimatu jest faktem. Przez ostatnie 100 lat średnia temperatura na powierzchni Ziemi podniosła się o 0,74 st. C. Sam efekt cieplarniany jest zjawiskiem naturalnym, korzystnie wpływającym na warunki życia na ziemi. Jest spowodowany zdolnością atmosfery do zatrzymywania promieniowania Ziemi (m.in. ciepłego). Działalność człowieka może jednak wzmacniać ten efekt i powodować niekorzystne zmiany w klimacie.

Uproszczony model efektu cieplarnianego; źródło: IPCC

Większość naukowców przyczyn ocieplenia szuka właśnie w działalności człowieka. Faktem jest, że rozwój wielu dziedzin przemysłu oraz transportu wiąże się z emisją do atmosfery tzw. gazów cieplarnianych – głównie dwutlenku węgla i metanu. Mogą one powodować ograniczenie wypromieniowywania ciepła z powierzchni Ziemi.

Globalne stężenie w atmosferze dwutlenku węgla, metanu i tlenku azotu wzrasta na skutek przemysłowej działalności człowieka od 1750 roku i obecnie jest najwyższe w ciągu ostatnich 650 tys. lat.

Źródła emisji dwutlenku węgla CO₂, głównego podejrzanego o globalne ocieplenie.

Źródło: Key World Energy Statistics, International Energy Agency, 2007; za: Globalne ocieplenie – prawda czy mit?, <http://postcarbon.pl/2008/01/globalne-ocieplenie-prawda-czy-mit/>, [dostęp: 02.09.2011].

Średnia temperatura na świecie do końca wieku może wzrosnąć w zakresie 1,6–6,4 st. C, co spowoduje:

- podniesienie poziomu mórz i oceanów od 18 do 59 cm,
- zwiększenie częstotliwości występowania fali upałów i ulewnych deszczy (szacowane prawdopodobieństwo ponad 90%),
- zwiększenie liczby tropikalnych cyklonów, powodzi i susz (szacowane prawdopodobieństwo ponad 66%).

Źródło: Globalne ocieplenie – prawda czy mit?, <http://postcarbon.pl/2008/01/globalne-ocieplenie-prawda-czy-mit/> [dostęp 23.08.2011].

Material pomocniczy nr 2

OSZCZĘDZANIE ENERGII W DOMU

Przeciętny polski dom marnuje bardzo wiele energii. Podyskutujcie o sposobach jej oszczędzania i wpiszcie swoje pomysły do tabeli. Narysujcie na dużym arkuszu papieru.

Codzienne czynności	Sposoby na oszczędzanie energii
Gotowanie	
Ogrzewanie i ciepła woda	
Oświetlenie	
Korzystanie z urządzeń AGD i RTV	
Korzystanie ze sprzętu komputerowego	

Źródło: Opracowanie własne.

SCENARIUSZ LEKCJI

Temat: Czy wiesz, co jesz?

Przedmiot: biologia, wiedza o społeczeństwie, godzina wychowawcza

Poziom: gimnazjum – III etap edukacyjny

Czas: 1 godzina lekcyjna

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

Biologia

VI. Budowa i funkcjonowanie organizmu człowieka.

3. Układ pokarmowy i odżywianie się. Uczeń:

- 6) wyjaśnia, dlaczego należy stosować dietę zróżnicowaną i dostosowaną do potrzeb organizmu (wiek, stan zdrowia, tryb życia i aktywność fizyczna, pora roku itp.), oraz podaje korzyści z prawidłowego odżywiania się;
- 7) oblicza indeks masy ciała oraz przedstawia i analizuje konsekwencje zdrowotne niewłaściwego odżywiania (otyłość lub niedowaga oraz ich następstwa).

Wiedza o społeczeństwie

23. Problemy współczesnego świata. Uczeń:

- 4) rozważa, jak jego zachowania mogą wpływać na życie innych ludzi na świecie (np. oszczędzanie wody i energii, przemyślane zakupy).

29. Przedsiębiorstwo i działalność gospodarcza. Uczeń:

- 3) wskazuje główne elementy działań marketingowych (produkt, cena, miejsce, promocja) i wyjaśnia na przykładach ich znaczenie dla przedsiębiorstwa i konsumentów.

Cele:

Uczeń powinien:

- wyjaśnić znaczenie pojęcia żywność zrównoważona,
- rozumieć wagę jakości produktów,
- rozważnie dokonywać wyboru podczas zakupów, stosując różne kryteria wyboru,
- rozumieć związek między swoją postawą konsumentką a stanem środowiska naturalnego,
- rozumieć globalny wymiar konsumenckich decyzji,
- ze zrozumieniem czytać informacje na etykietach dotyczące składu chemicznego żywności.

Metody, techniki, formy pracy:

Praca z tekstem, analiza zapisów na etykietach, dyskusja, mapa mentalna, praca w grupach

Materiały pomocnicze:

- Materiał pomocniczy nr 1 – *Czy wiesz, co jesz?*
- Materiał pomocniczy nr 2 – *Żywność zrównoważona*
- Opakowania różnych produktów
- Flipchart, pisaki

Przebieg zajęć:

1. Na początku zajęć porozmawiajcie o zachowaniach konsumenckich podczas zakupów żywności – w jaki sposób uczniowie dokonują wyborów. Nie chodzi jedynie o cenę produktów i ich jakość, ale także o głębszą refleksję nad tym, jaką pokonały drogę od producenta do konsumenta, skąd produkty pochodzą, jak zostały wyprodukowane oraz jaki jest ich skład chemiczny. (5')
2. Podziel uczniów na grupy i rozdaj każdej z nich po kilka opakowań produktów spożywczych. Możesz je zgromadzić samodzielnie lub poprosić uczniów o ich przyniesienie. Ważne, by były różnorodne oraz by znalazły się wśród nich opakowania produktów ulubionych przez młodzież (słodycze, jogurty, galaretki, napoje, tzw.

zupki chińskie, sosy w proszku itp.). Każda grupa może otrzymać jeden rodzaj produktu, aby potem omawiać je kategoriami (jogurty, napoje, cukierki, itp.) Rozdaj każdej grupie Materiał pomocniczy nr 1 i poproś o wyszukanie na etykietach nazw dodatków do żywności, tzw. konserwantów oraz przeczytanie w Materiale pomocniczym nr 1 o ich wpływie na zdrowie, skutkach spożywania itp. Każda grupa (lider) omawia swoje produkty, zwracając się do klasy w taki mniej więcej sposób: *Czy wiecie, że spożywając jogurty, zjadacie także..., a to może powodować... i wpływać na...* Ćwiczenie powinno być podsumowane przez uczniów stwierdzeniem, że należy uważnie przyglądać się składowi kupowanych produktów. (15')

3. Zapytaj uczniów, na co jeszcze powinni zwracać uwagę przy kupowaniu. Porozmawiajcie o terminie przydatności do spożycia (jeszcze jeden dowód użycia konserwantów), kraju pochodzenia (odległość – transport, zużycie energii), warunkach pracy osób zatrudnionych przy produkcji (prawa człowieka), wpływie produkcji tego artykułu na stan środowiska naturalnego (wpływ na krajobraz, zużycie energii i wody). Można wprowadzić pojęcie żywności zrównoważonej, która jest: ekologiczna, lokalna i świeża (Materiał pomocniczy nr 2). Ważne, by wyciągnęli wnioski, że zdrowa żywność to ta, która jest najbliższej nas – w przydomowym ogródku, na bazarze, u znajomego rolnika, żywność sezonowa, a nie ta z supermarketu, przywożona z drugiego końca świata. Uczniowie powinni być świadomi, że swoimi zakupami wpływają na życie innych ludzi i stan środowiska, więc ich decyzje konsumenckie nabierają wymiaru globalnego. (5')
4. Rozdaj uczniom flipcharty i pisaki. Pozostając w grupach, uczniowie podyskutują nad tym, jak robić rozsądne i zdrowe zakupy. Wykorzystają metodę mapy mentalnej, zapisując centralnie hasło główne „zdrowe zakupy spożywcze”, a potem skojarzenia, powiązania, rozgałęzienia, symbole, rysunki itp. Na końcu nastąpi wystawa powstałych plakatów i ich omówienie przez liderów grup. Pochwal uczniów za kreatywność i walory estetyczne plakatów. Podsumowaniem ćwiczenia powinna być lista zachowań, które powinny towarzyszyć nam podczas świadomych zakupów. Chodzi o wypracowanie przez uczniów „mechanizmów obronnych”, które chroniłyby ich przed silnym oddziaływaniem różnego rodzaju chwytów marketingowych, stosowanych przez sprzedawców. (15')
5. Na końcu zastanówcie się wspólnie, w jaki sposób rozpropagować tę konsumencką wiedzę, którą uczniowie zdobyli podczas lekcji. Zastanówcie się nad realizacją projektu edukacyjnego promującego zrównoważoną żywność czy świadome zakupy – w domu, szkole, środowisku. (5')

ZAŁĄCZNIKI

Materiał pomocniczy nr 1

CZY WIESZ, CO JESZ?

Analiza składu chemicznego produktów spożywczych wykazała, że zawierają one nie tylko składniki niezbędne do prawidłowego funkcjonowania organizmu, ale również wiele innych substancji. Bez nich pieczywo bardzo szybko by szcerstwiało, produkty zawierające tłuszcz zjełczałyby, a większość konserwowanych owoców i warzyw straciłoby kolor i jędrność. Wiele dodatków do żywności to substancje naturalne, inne to środki syntetyczne. Oba rodzaje eliminują ryzyko zatruc pokarmowych, ułatwiają przetwarzanie żywności, poprawiają jakość i wygląd produktu, często podnoszą też walory smakowe.

Jednakże spośród setek tych związków są również i takie, które mogą być niebezpieczne dla zdrowia – niektóre wywołują alergie, inne są rakotwórcze. Dlatego już od najmłodszych lat należy zwracać uwagę na skład chemiczny żywności i kupować tylko bezpieczne produkty.

Substancje dodawane do żywności dzieli się na następujące grupy:

- barwniki
- konserwanty
- antyutleniacze
- emulgatory

W Europie wszystkie dodatki do żywności noszą symbol **E + numer**. Poniżej są przedstawione tylko te substancje, które są zabronione lub niebezpieczne dla zdrowia.

Barwniki (E 100...)

Dodaje się je do żywności dla bardziej atrakcyjnego wyglądu, a także do przywracania produktom koloru utraconego podczas obróbki kulinarnej. Wiele barwników spożywczych otrzymuje się z produktów, w których występują naturalnie np. czerwień buraczana, szafran i kurkuma.

Barwniki zabronione:

E 103, E 105, E 111, E 121, E 125, E 126, E 130, E 152, E 161g, E 180, E 181

Barwniki rakotwórcze:

E 131 – drażetki; kolor niebieski

E 132 – drażetki cukiernicze; kolor niebieski

E 142 – słodycze; kolor zielony

Barwniki niebezpieczne:

Barwnik	Występowanie	Skutki dla organizmu	Kolor
E 102	Napoje w proszku, esencje owocowe, sztuczny miód, musztarda	Wysypki, nerwowość, problemy z oddychaniem	Żółty
E 110	Marmolady, żele, gumy do żucia, powłoki tabletek	Wysypki i bóle głowy	Żółty
E 123	Różne produkty spożywcze	Wysypki	Czerwony
E 124	Wędzone ryby, cukierki pudrowe o smaku owocowym, budynie	Kłopoty z oddychaniem	Czerwony
E 127	Owoce kandyzowane, wiśnie koktajlowe	Światłowstręt, hamuje wzrost, zwiększa wyst. chorób tarczycy	Czerwony

Barwniki podejrzane:

E 122 – dżemy, marmolady, budynie, lody, napoje, polewy; k. czerwony

E 141 – groszek konserwowy; kolor zielony

E 151 – tanie odmiany kawioru, galaretki, wyroby żelowe; kolor czarny

Konserwanty (E 200...)

Są to związki chemiczne zapobiegające psuciu się żywności lub opóźniające ten proces. Większość konserwantów działa na drożdże i pleśnie, a tylko niektóre (E 210–E 215) chronią przed bakteriami. Często istnieje więc konieczność zastosowania jednorazowo więcej niż jednego środka konserwującego. Najczęściej stosowanymi konserwantami są azotany i siarczany oraz inne związki siarki.

Konserwanty zabronione: **E 222, E 223, E 224, E 232, E 234, E 241**

Konserwanty rakotwórcze:

E 210–E 219 (kwas benzoesowy i jego związki) – napoje gazowane, majonezy, sałatki, marynaty, konserwy owocowe i warzywne.

E 239 – różne produkty

E 249–E 252 – wędliny, sery podpuszczkowe i topione

Konserwanty niebezpieczne:

E 226 – różne produkty

E 231 – owoce cytrusowe

E 233 – banany, owoce cytrusowe

Antyutleniacze, antyoksydanty (E 300...)

Są to związki chemiczne, które przeciwdziałają utlenianiu się produktu lub wzmacniają działanie przeciwutleniających innych składników. Najpopularniejszym skutkiem utleniania jest jęczenie tłuszczów, niszczenie witaminy A i C w pokarmach.

Antyutleniacze niebezpieczne:

E 310–E 312 – płatki ziemniaczane, błyskawiczne puree ziemniaczane, guma do żucia – mogą powodować wysypki.

E 320 – biszkopty, rosóły w kostce, łuskane orzechy, tłuszcze piekarskie – powoduje zaburzenia pracy wątroby, wpływa na rozkład witaminy D; **niedozwolony dla dzieci**.

E 321 – guma do żucia – może powodować zaburzenia pracy wątroby, u alergików wywołuje wysypkę na skórze; **niedozwolony dla dzieci**.

E 330 (kwas cytrynowy) – różne produkty; przez niektórych uważany za rakotwórczy.

Emulgatory, zagęszczacze (E 400...)

To związki chemiczne, których zadaniem jest poprawa konsystencji produktów. Zapobiegają one rozdzielaniu się emulsji, mogą też sprawiać, że produkt, w którym występują, wygląda na bardziej pożywny niż jest w rzeczywistości. Są one potrzebne do produkcji takich produktów, jak majonezy, margaryny, oraz niskotłuszczowe produkty do smarowania pieczywa, stosowane zamiast masła. Występują też w zupach, sosach, pieczywie, ciastach i ciastkach, czekoladzie czy w deserach w torebkach. Jeden z szeroko stosowanych emulgatorów – lecytyna, występuje w soi.

W zasadzie nie stwierdzono szkodliwego działania emulgatorów, jedynie związki celulozy (**E 460**) mogą zakłócać proces trawienia.

Inne dodatki (E 500...)

Do tej grupy należy szereg substancji naturalnych i syntetycznych, pełniących różne funkcje. Niektóre z nich to regulatory kwasowości (związki węgla) – **E 500**, **E 504**, inne to wzmacniacze smaku (**E 620**, **E 621**, **E 627**, **E 631**, **E 635**).

E 951 to substancja słodząca, tzw. aspartan, używany zamiast cukru. Niestety, w ostatnim czasie badania wykazały, że słodziki są szkodliwe dla naszego organizmu, a dodatkowo utrwalają słabość do słodczy.

Źródło: *Czy wiesz, co jesz?*, www.poradnikmedyczny.pl/mod/archiwum/7292_wiesz_jesz, [dostęp 02.08.2011].

Materiał pomocniczy nr 2

ŻYWNOŚĆ ZRÓWNOWAŻONA

Żywność zrównoważona to żywność ekologiczna, lokalna i świeża.

ŻYWNOŚĆ EKOLOGICZNA produkowana jest według zasad najbardziej zbliżonych do upraw naturalnych, bez użycia chemicznych środków ochrony roślin, nawozów sztucznych, dodatków do paszy. Rolnictwo ekologiczne stanowi system gospodarowania, który dąży do zrównoważonej żywności uwzględniającej lokalne warunki ekologiczne, społeczne i ekonomiczne.

ŻYWNOŚĆ LOKALNA jest to żywność wyprodukowana i sprzedawana w obrębie zdefiniowanego obszaru (w Wielkiej Brytanii przyjmuje się, że jest to żywność wyprodukowana w promieniu 30 mil od miejsca jej zakupu) lub pozyskana z najbliższego źródła produkcji. Zakup żywności lokalnej nie tylko przyczynia się do zmniejszenia emisji spalin związanych z transportem, ale stymuluje rozwój lokalnej gospodarki – kupując żywność lokalną, wspierasz rolników mieszkających obok Ciebie, dając im pracę.

ŚWIEŻA ŻYWNOŚĆ to żywność pozbawiona konserwantów, żywność nieprzetworzona, najczęściej pozbawiona opakowania, dzięki czemu minimalizuje ilość odpadów oraz koszty środowiska związane z przetwarzaniem. W związku ze swoim charakterem tzn. krótkim terminem przydatności do spożycia, jest to często żywność lokalna. Jej znakiem rozpoznawczym może być często krótki termin przydatności do spożycia.

Zarówno żywność lokalna, jak i sezonowa wpisuje się w ideę ograniczania food miles (ang.) czyli „żywnościokilometrów”. *Food miles* to odległość, jaką pokonuje jedzenie, zanim trafi z pola na nasz talerz. Mniej *food miles* oznacza więcej walorów smakowych i mniejsze ilości substancji konserwujących w pożywieniu. Mniej *food miles* oznacza mniej spalanej benzyny i zanieczyszczeń uwalnianych do atmosfery oraz niższe koszty transportu. Mniej *food miles* to także ograniczenie zbędnych opakowań, potrzebnych do przechowywania żywności, a tym samym minimalizacja ilości odpadów.

Źródło: *Żywność zrównoważona*, http://ekonsument.pl/a142_zywnosc_zrownowazona.html [dostęp: 23.08.2011].

SCENARIUSZ LEKCJI

Temat: Sąd nad GMO

Przedmiot: biologia, geografia, wiedza o społeczeństwie, etyka, przyroda, godzina wychowawcza

Poziom: szkoła ponadgimnazjalna – IV etap edukacyjny

Czas: 1 godzina lekcyjna

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

Geografia – zakres podstawowy

3. Relacja człowiek-środowisko przyrodnicze a zrównoważony rozwój. Uczeń:

- 1) formułuje problemy wynikające z eksploatacji zasobów odnawialnych i nieodnawialnych; potrafi przewidzieć przyrodnicze i pozaprzyrodnicze przyczyny i skutki zakłóceń równowagi ekologicznej.

Geografia – zakres rozszerzony

10. Geografia Polski – środowisko przyrodnicze. Uczeń:

- 11) uzasadnia konieczność działań na rzecz restytucji i zachowania naturalnych elementów środowiska w Polsce (w tym także działań podejmowanych we współpracy z innymi państwami).

Biologia – zakres podstawowy

1. Biotechnologia i inżynieria genetyczna. Uczeń:

- 2) wyjaśnia, czym zajmuje się inżynieria genetyczna oraz podaje przykłady jej zastosowania; wyjaśnia, co to jest „organizm genetycznie zmodyfikowany (GMO)” i „produkt GMO”;
- 3) przedstawia korzyści dla człowieka wynikające z wprowadzania obcych genów do mikroorganizmów oraz podaje przykłady produktów otrzymywanych z wykorzystaniem transformowanych mikroorganizmów;
- 4) przedstawia potencjalne korzyści i zagrożenia płynące ze stosowania roślin transgenicznych w rolnictwie oraz transgenicznych zwierząt w badaniach laboratoryjnych i dla celów przemysłowych.

Wiedza o społeczeństwie – zakres rozszerzony

40. Stosunki międzynarodowe w wymiarze globalnym. Uczeń:

- 3) wyjaśnia przyczyny dysproporcji między globalną Północą i globalnym Południem oraz mechanizmy i działania, które ją zmniejszają lub powiększają;
- 4) przedstawia na przykładach wzajemne zależności pomiędzy państwami biednymi i bogatymi w polityce, ekonomii, kulturze i ekologii.

41. Globalizacja współczesnego świata. Uczeń:

- 1) przedstawia wieloaspektowy charakter procesów globalizacji (polityka, gospodarka, kultura, komunikacja, ekologia).

Etyka

- 11) Moralne aspekty pracy i różnych dziedzin życia publicznego. Etyki zawodowe. Przykłady kodeksów etycznych. Korupcja jako negatywne zjawisko naruszające kodeksy etyczne. Zagadnienie wszechstronnego i zrównoważonego rozwoju. Moralny wymiar stosunku człowieka do świata przyrody.

Przyroda – przedmiot uzupełniający

4. Dylematy moralne w nauce:

- 4.4. Czy rosnące potrzeby człowieka uzasadniają każdą ingerencję człowieka w środowisku przyrodniczym?

6. Nauka w mediach:

- 6.3. spór o GMO i wytwarzane z nich produkty; media a świadomość ekologiczna społeczeństwa; zdrowie w mediach: między reklamą a informacją; prawda i mity na temat żywności typu *light*;

15. Ochrona przyrody i środowiska:

- 15.3. Metody genetyczne w ochronie zagrożonych gatunków; zmodyfikowane bakterie w utylizacji szkodliwych zanieczyszczeń; GMO a ochrona przyrody i środowiska.

Cele:

Uczeń powinien:

- wiedzieć, co to jest GMO,
- umieć przytoczyć argumenty „za” i „przeciw” GMO,
- potrafić rzeczowo dyskutować o granicach ingerencji człowieka w naturalnym środowisku.

Metody, techniki, formy pracy:

Dyskusja, symulacja rozprawy sądowej (odgrywanie ról)

Materiały pomocnicze:

Materiał pomocniczy nr 1 – *Dwugłos w sprawie GMO. Zagrożenie czy szansa?*

Przebieg zajęć:

1. Co najmniej tydzień przed lekcją uprzedź uczniów o planowanym temacie i metodzie przeprowadzenia zajęć (symulacja rozprawy sądowej). Przydziel role (może się to też odbywać drogą losowania):

- Oskarżona (GMO)
- obrońca
- Prokurator
- Sędzia
- „Ława przysięgłych” (wszyscy pozostali uczniowie)

Wyjaśnij uczniom, że będzie się odbywać rozprawa sądowa nad żywnością modyfikowaną genetycznie (GMO). Zapewne większość z nich nigdy nie była w sądzie, więc poproś, aby obejrżeli program w TV typu „Sędzia Anna Maria Wesołowska” lub „Sąd rodzinny”, aby poznać zasady zachowania się na sali sądowej. Wyjaśnij także, że ława przysięgłych to „zapożyczenie” z amerykańskiego wymiaru sprawiedliwości – chodzi bowiem o to, by pozostali uczniowie też dostali swoje role i mieli możliwość zajęcia stanowiska w sprawie. Wszyscy uczestnicy powinni przed zajęciami być przygotowani i wiedzieć podstawowe rzeczy o GMO, aby ze zrozumieniem śledzić przebieg rozprawy. Szczególna jednak jest rola oskarżonej, prokuratora i obrońcy, którzy muszą szukać argumentów zgodnych z rolą i odpierać ataki strony przeciwnej. Sędzia ma też ważne zadanie – czuwać nad przebiegiem rozprawy.

2. Na początku zajęć zaaranżujcie salę, sędzia powinien być na środku, a po jego obu stronach – obrońca z oskarżoną i prokurator. Wszyscy pozostali zajmują miejsca na wprost sędziego, a środek sali pozostaje pusty. Zanim uczniowie rozpoczną rozprawę, przypomnij zasady:

- Rozprawę prowadzi sędzia i tylko on udziela głosu stronom.
- Strony mają za zadanie przedstawić zasadnicze tezy swojego stanowiska (czyli argumenty za lub przeciw GMO) i jak najlepiej je uargumentować. Strona przeciwna próbuje je zbijać, podważać i kontrargumentować.
- Wystąpienia powinny być krótkie, maksymalnie treściwe i formalnie uporządkowane.
- Argumenty muszą mieć charakter merytoryczny, nie mogą być atakami *ad personam*.
- Na końcu, po wyczerpaniu argumentów przez prokuratora i obrońcę, sędzia oddaje głos oskarżonej.
- Na koniec prosi ławę przysięgłych, aby naradziła się i wydała werdykt.
- Ława przysięgłych naradza się i decyduje drogą głosowania. Wynik przekazuje sędziemu na kartce, a ten go ogłasza. W przypadku remisu w głosowaniu ławy przysięgłych, ostateczne rozstrzygnięcie należy do sędziego.

Upewnij się, czy wszyscy zrozumieli zasady i daj znak do rozpoczęcia rozprawy. Nie ingeruj w jej przebieg. (10')

3. Uczniowie biorą udział w rozprawie, wcielając się w przydzielone role. (25')
4. Po zakończeniu rozprawy porozmawiaj z uczniami o jej przebiegu, omów sposób argumentowania obu stron, odnieś się do przestrzegania ustalonych zasad. W razie potrzeby uzupełnij argumenty obu stron (Materiał pomocniczy nr 1). Porozmawiajcie też o najnowszych wydarzeniach w Polsce związanych z GMO (dn. 24.08.2011 prezydent Komorowski zaważował ustawę o nasiennictwie). Przypomnij, że zakaz GMO jest jedną z zasad sprawiedliwego handlu. Na koniec zapytaj uczniów, czy pod wpływem lekcji i usłyszanych argumentów ktoś z nich zmienił swoje zdanie na temat GMO. (10')

Materiał pomocniczy nr 1

DWUGŁOS W SPRAWIE GMO. ZAGROŻENIE CZY SZANSA?

„Otwarcie furtki dla GMO w Polsce” czy „ustawa, która nie ma nic wspólnego z GMO” – od kilku tygodni trwa dyskusja na temat przyjętej przez Sejm i Senat ustawy o nasiennictwie. Cała awantura dotyczy jednego punktu – o nasionach roślin modyfikowanych genetycznie – który, zdaniem przeciwników dokumentu, zalegalizuje w Polsce uprawy GMO. Według zwolenników nowe prawo nic nie zmieni. Do środy prezydent musi podjąć decyzję – podpisać lub zawetować ustawę. Poniżej dwugłos w tej sprawie.

Prof. Katarzyna Lisowska, Instytut Onkologii w Gliwicach: Polska ma być wolna od GMO.

Katarzyna Zachariasz: Rząd powtarza, że ustawa dotyczy nasion, a nie GMO.

- Ustawa mówi, że nie dopuszcza się do obrotu nasion GMO, ale wpisuje się je do katalogu krajowego, w którym są wszystkie rośliny, jakie wolno uprawiać w Polsce. To oznacza, że zakaz obrotu będzie pozorny. Żaden sąd administracyjny nie uzna, że rolnik łamie prawo, jeśli będzie uprawiał odmianę GMO umieszczoną w katalogu. Poza tym nie doprecyzowano, że „obrot” to też nasiona przywożone na własny użytek. A więc „indywidualni rolnicy” dalej mogą bezkarnie przywozić nasiona GMO z innych krajów. W rzeczywistości ci „indywidualni rolnicy” to dystrybutorzy, którzy dostarczają rolnikom ziarno, a tylko fakturują je indywidualnie.

KZ: Skoro już obecne prawo pozwala na sprowadzanie GMO i mamy takie uprawy, to ta ustawa nic nie zmienia.

- Tylko pogarsza sytuację. Już obecnie mamy półlegalne uprawy GMO. Są one niezgodne z unijnymi zasadami koegzystencji, które regulują, jak duże mają być strefy buforowe, nakazują informować sąsiadów o uprawach GMO i skupie. Teraz żaden rolnik się nie przyzna, że oddaje do skupu ziarno GMO.

KZ: W czym jest problem?

- Po pierwsze, dochodzi do mieszania ziarna w skupie. Już w 2009 roku mieliśmy przypadek, że w eksportowanej z Polski kukurydzy Szwedzi wykryli 4 proc. GMO. Odesłali nam z powrotem całą partię. W Europie nikt nie chce kupować GMO. Jeśli ktoś mówi, że GMO to szansa dla polskiej gospodarki, to ja się pytam, w jakim świecie on żyje. Jeśli będziemy mieć zanieczyszczone ziarno, nikt od nas go nie kupi. Drugą sprawą jest zanieczyszczenie ziarna siewnego. W Stanach Zjednoczonych już praktycznie nie ma dostępu do czystych tradycyjnych odmian. Wszystko zostało pomieszane. Nawet rolnicy, którzy zachowują własne ziarno, są narażeni, że będą siać GMO. Poza tym dochodzi do krzyżówek między roślinami modyfikowanymi i zwykłymi. Zdarza się też, że chwasty uodparniają się na działanie pestycydów stosowanych w uprawie GMO. W Ameryce Północnej i Południowej jest już kilka rodzajów tzw. superchwastów. Dochodzą one do trzech metrów wysokości, nie działają na nie żadne środki chwastobójcze, można usunąć je tylko ręcznie. Zeszłoroczny raport Amerykańskiej Akademii Nauk zwraca uwagę na to, że przy powszechnym stosowaniu GMO nie można uniknąć ich powstania. To jest już problem ekonomiczny. W stanie Georgia w USA są dziesiątki tysięcy hektarów pól bawełny, które rolnicy porzucili, bo nie byli w stanie zwalczyć chwastów.

KZ: Zwolennicy GMO mówią o większych plonach, przekonują, że potrzebujemy więcej żywności, aby zaspokoić potrzeby świata.

- To czysta demagogia. Są dowody naukowe na to, że wydajność roślin GMO wcale nie jest większa. Poza tym większość produkcji GMO jest używana jako pasze albo paliwa, a nie jako żywność.

KZ: Jeśli zakazemy GMO, Komisja Europejska może nas pozwać za łamanie unijnego prawa.

- Ta ustawa jest sprzeczna ze stanowiskiem rządu, które mówi, że Polska ma być wolna od GMO. Czy nasza strategia ma polegać tylko na implementacji unijnych przepisów? Czy my nie mamy tyle woli politycznej, żeby kształtować prawo? Inne kraje Unii nie przejmowały się tym, co mówi Komisja, i wprowadziły u siebie zakaz GMO. W efekcie teraz trwają prace nad zmianą unijnych przepisów.

Prof. Ewa Zimnoch-Guzowska, Komitet Fizjologii, Genetyki i Hodowli Roślin PAN: Nie bójmy się GMO.

Katarzyna Zachariasz: Apelowała pani do prezydenta, żeby podpisał ustawę o nasiennictwie.

- Ta ustawa jest ważna, bo porządkuje kwestie związane z nasiennictwem, a także wprowadza wiele unijnych przepisów. Powstawała kilka lat i jest oczekiwana przez cały sektor nasienny. Mamy problem tylko z jednym punktem, który zakazuje w Polsce obrotu materiałem siewnym odmian GM [GM oznacza modyfikowany genetycznie, a GMO to organizm modyfikowany genetycznie]. Unijna dyrektywa nakazuje swobodny handel

materiałem siewnym, też odmianami GM, które zostały wpisane do unijnego katalogu odmian. Jeśli wprowadzamy zakaz obrotu materiałem siewnym wszystkich odmian genetycznie zmodyfikowanych, łamiemy dyrektywę. Obecna ustawa też ma taki zakaz i Polska już raz została za to pozwana przez Komisję Europejską. Prawo unijne dopuszcza natomiast, że minister rolnictwa wycofuje z obrotu określoną odmianę GM ze względów specjalnych. I to jest droga, którą można blokować odmiany GM w Polsce, nie łamiąc przepisów unijnych.

KZ: Przeciwnicy ustawy twierdzą, że otwiera ona furtkę dla wprowadzenia w Polsce upraw GMO.

- To nie jest żadna nowa furtka. Taka sytuacja istnieje obecnie. W tej chwili rolnik może kupić w Unii nasiona GM na własne potrzeby i je zasiać. Prawo nie zabrania mu tego. Szacuje się, że obecnie na 3 tys. ha jest genetycznie modyfikowana kukurydza. A cała powierzchnia uprawy kukurydzy w Polsce to około 700 tys. ha.

KZ: Są obawy, że rośliny modyfikowane genetycznie wyprą te tradycyjne.

- Nie bałabym się tego, że GMO zawęzi pulę genową. Jest już co najmniej 100 różnych odmian kukurydzy GMO na bazie jednej modyfikacji MON810. Modyfikacje są wprowadzane do odmian tradycyjnych. Wprowadza się tylko jeden gen, a w roślinach genów są tysiące. Poza tym każda uprawa rolnicza czy warzywna to monokultura jednej odmiany danego gatunku. W Polsce mamy około 140 odmian ziemniaka, a ludzie kupują dwie-trzy odmiany i nawet nie wiedzą, że jest ich więcej. Ja się nie boję transformacji genetycznej. To proces, który może wspomóc proces hodowli. Są cechy, które mogą być bardzo ważne, których tradycyjna hodowla nie może poprawić, np. wysoka odporność na owady czy wysoka tolerancja na suszę.

KZ: A co z obawami o mieszanie nasion zmodyfikowanych genetycznie i tradycyjnych?

- Problemem jest to, że nie mamy nowej, dostosowanej do nowych potrzeb ustawy o GMO. Obecnie obowiązuje ustawa o GMO z 2001 roku. Nie mamy przepisów, które mówią, jak uprawy GM mają funkcjonować obok upraw niezmodyfikowanych, brakuje zaleceń dla zasad koegzystencji. Rejestry użycia GMO prowadzone przez ministra nie obejmują rolników, którzy nie muszą zgłaszać uprawy GM na potrzeby własne. Jednak, gdyby wprowadzali ziarno do obrotu (np. na paszę), to musi być ono znakowane.

KZ: Europa odwraca się od GMO. Klienci na Zachodzie szukają żywności bez GMO, kilka państw Unii już zabroniło uprawy roślin zmodyfikowanych genetycznie.

- Mały procent klientów rzeczywiście szuka produktów bez GMO, a inni te produkty kupują i to w zasobnej Europie. A co w krajach, gdzie panuje głód? Tam tańsza żywność przedłuża życie. Zakazy dotyczą tylko konkretnych odmian GM, a nie roślin GM w ogóle. Wiadomo też, że zostały wprowadzone z pobudek politycznych, wbrew naukowym opiniom Europejskiego Urzędu do spraw Bezpieczeństwa Żywności, który w żadnym z tych przypadków nie uznał wprowadzonego zakazu za zasadny. Nie da się długo uciekać przed postępem technologicznym. Nikt nie kwestionuje stosowania insuliny przez diabetyków, a jest ona wytwarzana przez GMO. Ważna jest edukacja, żeby ludzie zrozumieli, czym jest GMO i się go nie bali. Wtedy będą kupować, choć to pewnie długi proces.

Źródło: Katarzyna Zachariasz, Dwugłos w sprawie GMO. Zagrożenie czy szansa, Gazeta Wyborcza, http://wyborcza.biz/biznes/1,100896,10159486,Dwuglos_w_sprawie_GMO_Zagrozenie_czy_szansa_.html, [dostęp: 23.08.2011].

WODA

TADEUSZ SZCZEPANIAK

Woda to najbardziej podstawowy element naszego funkcjonowania i jest nam potrzebna do przetrwania. Woda nie tylko oznacza Życie, oznacza cywilizację.

Prezydent Abdullah Gül, Turcja

Prawo do wody to nieodłączny element ludzkiej godności. Godność nie podlega negocjacji.

Loïc Fauchon, World Water Council

WPROWADZENIE

Przygotowując się rano do wyjścia z domu do szkoły czy pracy, większość czynności wykonujemy mechanicznie. Wstajemy z łóżka, korzystamy z toalety, bierzemy szybki prysznic, jemy śniadanie, popijając herbatą. Podlewiamy kwiatki doniczkowe, żeby nie uschły i wrzucamy pranie do pralki. Golimy się, zmywamy naczynia, zostawiamy dla psa wodę w misce. Czy zastanawiamy się wtedy, ile wody zużyliśmy, wykonując te najbardziej podstawowe czynności? I jakie mamy szczęście, że w kuchni i łazience mamy kran z bieżącą ciepłą i zimną wodą?

Przeciętny mieszkaniec Australii zużywa dziennie około 500 litrów wody. W krajach europejskich, w tym w Polsce, jest to około 200-300 litrów dziennie. Natomiast przeciętny mieszkaniec Kenii ma do dyspozycji około 50 litrów. Średnie dzienne zużycie wody przypadające na jednego Palestyńczyka wynosi również 50 litrów, choć niektórzy zmuszeni są do użycia nie więcej niż 30 litrów na dobę. Mieszkaniec Mozambiku ma do dyspozycji tylko 10 litrów wody dziennie.

Woda jest bezcennym surowcem, bez którego niemożliwe jest życie na Ziemi. Szanujmy ją, gdyż bez naszej troski i świadomego jej konsumowania wody może niedługo zabraknąć.

Zachęcamy do zainteresowania się wyzwaniami związanymi z dostępem do wody pitnej na świecie. Tylko dzięki znajomości świata i jego problemów możemy świadomie i odpowiedzialnie przyczynić się do jego zrównoważonego rozwoju.

Na początek warto zapoznać się z aktualnymi danymi dotyczącymi wody:

- Mimo że zbiorniki wodne zajmują 71% powierzchni globu, jedynie 2,5% światowych zasobów wody to woda słodka, a mniej niż 1% to woda pitna.
- Około 884 mln osób nie ma dostępu do bezpiecznych źródeł wody. Oznacza to w przybliżeniu, że co ósmy mieszkaniec Ziemi cierpi z powodu pragnienia i chorób wywołanych spożywaniem zanieczyszczonej wody. 3% spośród tych osób żyje w Europie; 53% pochodzi z Azji, 38% z Afryki.
- Ponad 40% państw usytuowanych jest w obszarach, gdzie występują stałe niedobory wody. Oznacza to, że ilość wody zużywanej co roku w tych państwach przekracza o 20% całkowite krajowe odnawialne zasoby wody pitnej.
- 41 krajów czerpie ponad 50% swojej wody z ujęć leżących poza ich granicami. Wraz z rosnącym zapotrzebowaniem na wodę możliwy jest rozwój nowych konfliktów międzynarodowych.
- Miliony kobiet i dzieci spędzają kilka godzin dziennie na zdobywaniu wody dla rodziny, często z odległych i zanieczyszczonych ujęć. Te godziny to czas, który można by wykorzystać na naukę i pracę.
- 18% populacji Afryki Subsaharyjskiej korzysta ze źródeł wody, które są oddalone od ich domostw o ponad 30 minut drogi.
- Ponad 3,5 mln osób umiera co roku na choroby powstałe w wyniku chorób związanych z użyciem zanieczyszczonej wody. Samo tylko uzdatnianie wody w punktach poboru mogłoby zmniejszyć tę liczbę aż o 39%.
- Szacuje się, że dzieci opuszczają w ciągu roku 443 mln godzin lekcyjnych z powodu chorób związanych z użyciem zanieczyszczonej wody.
- Każdego dnia do światowych zasobów wody trafiają 2 mln ton zanieczyszczeń. Jeden litr ścieków zanieczyszcza około ośmiu litrów czystej wody. Szacuje się, że ilość zanieczyszczonej wody na świecie jest większa niż łączna ilość wody z dziesięciu największych dorzeczy świata.

- Kiedy Europejczyk spuszcza wodę albo Amerykanin bierze prysznic, zużywa więcej wody niż ma do dyspozycji setki milionów mieszkańców slumsów albo terenów suchych w krajach rozwijających się. Z odkręconych kranów wycieka codziennie więcej wody niż ma do dyspozycji miliard osób.
- Dziecko urodzone w kraju rozwiniętym konsumuje 30-50 razy więcej wody niż dziecko, które przyszło na świat w kraju rozwijającym się.
- Dostęp do wody dostarczanej za pomocą wodociągów posiada 85% ludzi bogatych (stanowiących 20% populacji globu), a tylko 25% najbiedniejszych (stanowiących 20% populacji) posiada taką możliwość.

WSPÓLNY ŚWIAT, WSPÓLNY PROBLEM

Według danych Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) około jedna szóstka mieszkańców ziemi cierpi z powodu pragnienia i chorób wywołanych spożywaniem zanieczyszczonej wody. Ten problem ma różne oblicza. Dla wielu społeczności oznacza to wysiłek codziennego pokonywania wielkich odległości, aby zdobyć wystarczającą ilość wody – nie zawsze czystej i bezpiecznej. Dla innych oznacza cierpienie z powodu pragnienia, niedożywienia i chorób wywołanych brudną wodą np. z powodu biegunki. Brak dostępu do wody pitnej nie uśmierca w sposób spektakularny i czytelny dla opinii publicznej jak powodzie, trzęsienia ziemi i wojny. Jego ofiary odchodzą w ciszy – są to przede wszystkim noworodki i dzieci zamieszkujące zarówno obszary rolnicze, jak i slumsy wielkich miast. Według szacunków WHO każdego dnia około **6 tys. dzieci** umiera z powodu chorób związanych z niedostatkami czystej wody. Oznacza to, że **co 15 sekund** umiera **jedno** dziecko. Biegunka zabija więcej dzieci do 5 roku życia niż AIDS, malaria i odra łącznie.

GLOBALNE PRZYCZYNY NIEDOBORU WODY

Współczesny świat zaczął być nazywany globalną wioską. Gospodarki wszystkich państw są coraz bardziej współzależne, zanikają kolejne bariery komunikacyjne. Problemy społeczne i ekologiczne potęgują globalny charakter tych współzależności. Kryzys wodny jest wymownym świadectwem tego faktu. Zmiany klimatyczne, katastrofy naturalne, ubóstwo, konflikty zbrojne, wzrost populacji i urbanizacja – wszystkie te czynniki wpływają bezpośrednio na dostęp do wody. Brak dostępu do wody może dotknąć każdego mieszkańca Ziemi. Świadomie lub nie, wszyscy przyczyniamy się do zmniejszania zasobów wody pitnej. Tylko połączone wysiłki wszystkich społeczeństw, rządów i instytucji mogą zapobiec pogłębianiu tego kryzysu.

Dla większości z nas swobodny dostęp do wody pitnej jest czymś oczywistym. Każdego dnia zużywamy olbrzymie jej ilości, gotując, myjąc się, piorąc, zmywając. Świadomość, że życiodajny płyn pokrywa 71% powierzchni globu powoduje, iż traktujemy go jako dobro nieograniczone i ogólnodostępne. Tymczasem jedynie 2,5% światowych zasobów wody to woda słodka, a mniej niż jedna setna procenta to woda pitna. Według prognoz zasoby te będą się kurczyły wraz ze zwiększaniem się liczebności mieszkańców Ziemi. **W 2050 roku** nawet **7 mld** osób w **60 krajach** może cierpieć z powodu niedostatku wody pitnej.

Przyczyną tego zjawiska jest m.in. globalne ocieplenie, a szerzej zmiany klimatu. Każdego dnia do światowych zasobów wody trafiają 2 mln ton zanieczyszczeń. Niemal połowa największych rzek na świecie jest poważnie zanieczyszczona lub zagrożona wyschnięciem. Aż 70% światowego zużycia wody przypada na rolnictwo. Ze względu na niską jakość systemów irygacyjnych wykorzystywanych w krajach globalnego Południa, znaczna część wody przeznaczana na nawadnianie upraw jest marnotrawiona. Na przemysł przypada 22% światowego zużycia wody. Prognozy wskazują, że o ile w 1995 roku zużycie to wyniosło 725 km³, to w roku 2025 wyniesie już 1170 km³. Jednocześnie na skutek rabunkowej gospodarki zmniejsza się powierzchnia lasów, które są naturalnym czynnikiem sprzyjającym utrzymaniu odpowiedniej jakości i ilości światowych zasobów wody.

Od połowy XX w. na skutek eksplozji demograficznej potrojiła się całkowita liczebność ludzi na Ziemi. Obecnie jest nas prawie 7 mld, a w 2025 roku liczba ta wzrośnie prawdopodobnie do 8 mld. Zmiany demograficzne wpływają znacząco na jakość i ilość wody zdanej do spożycia. Podczas gdy populacja bardziej rozwiniętych krajów stabilizuje się, gorzej rozwinięte regiony odnotowują znaczny przyrost liczebności mieszkańców, szczególnie w dużych miastach. Na ulegających przyśpieszonej urbanizacji obszarach rozbudowa infrastruktury koniecznej, aby dostarczać ludności wodę pitną i techniczną, nie nadąża za potrzebami. W państwach dotkniętych niedostatkami wody jest ona często przedmiotem spekulacji. W niektórych miastach ceny wody są ponad sto razy wyższe od oficjalnych. W Delhi w Indiach cena ta jest zawyżona nawet 500 razy.

KONFLIKTY O WODĘ

Przewiduje się, że wraz z wyczerpywaniem się zasobów wody pitnej w niektórych częściach świata nastąpi wzrost napięć i konfliktów międzynarodowych o dostęp do zasobów wodnych. Konflikty o wodę będą wojnami XXI w. W tej chwili sytuacja jest już napięta na Bliskim Wschodzie, w niektórych częściach Afryki np. w Sudanie i Etiopii. Jeśli chcemy przyczynić się do budowania pokoju i stabilizacji w innych częściach świata, zadbajmy o podstawowe

potrzeby żyjącej tam ludności. Większość Polaków jest przeciwna wysyłaniu polskich wojsk w rejony konfliktów. Zatem, aby nie stawać przed taką koniecznością, postawmy na pomoc rozwojową. Pomagając ludziom zaspokoić ich podstawowe potrzeby, zmniejszamy ryzyko wybuchu konfliktu.

Bliski Wschód oraz Maghreb to rejony o najmniejszych zasobach słodkiej wody na całym świecie. Woda jest tam cenniejsza niż ropa, od której zależy bogactwo wielu tamtejszych krajów. Jednak przetrwanie ludzi zależy od wody. Zważywszy na odwieczne napięcia pomiędzy poszczególnymi państwami regionu, w przyszłości możemy być świadkami poważnego konfliktu w tym rejonie.

Od czasu powstania państwa Izrael zauważalne jest napięcie na Bliskim Wschodzie. Jednym z powodów konfliktów jest ubóstwo tego regionu w zasoby wody pitnej. Możemy obserwować napięcia pomiędzy Turcją, Syrią i Irakiem o rzekę Eufrat, między Izraelem, Jordanią, Libanem i Syrią o rzekę Jordan i jej dopływy, pomiędzy Izraelem i Autonomią Palestyńską o dostawy wody dla Strefy Gazy oraz rozwój sieci wodociągowej na Zachodnim Brzegu Jordanu.

Północna Afryka, gdzie ostatnio przewinęła się fala protestów przeciw autorytarnym władzom, ma bardzo ubogie zasoby wodne. Gniew ludności wynika m.in. z rosnących cen żywności. Trudno ocenić jaki wpływ na region – możliwe, że mocno destabilizujący – będzie miało stopniowe ograniczanie dostępu do wody pitnej lub podnoszenie jej cen. Postępujące pustynnienie może powodować ograniczenie areałów upraw lub konieczność kosztowej irygacji, co także wpłynie na ceny żywności.

Ocenia się, że w najbliższych latach może dojść do napięć pomiędzy państwami leżącymi wzdłuż Nilu o zasoby i jakość wody w tej rzece. Nil jest podstawą życia w tej części Afryki. Wszystkie kraje leżące w dorzeczu Nilu – Egipt, Sudan, Sudan Południowy, pośrednio także Etiopia, Uganda i Kenia – cierpią na regionalne i okresowe niedobory wody pitnej.

Inne części świata, gdzie możemy spodziewać się narastających napięć na tle dostępu do wody:

- Indie, Bangladesz, Nepal i Pakistan o rzekę Brahmaputrę: w Indiach występują, zależnie od regionu, dotkliwe powodzie i susze. W związku z tym powstał plan regulacji Brahmaputry w taki sposób, by część masy wody była odprowadzana z terenów powodziowych na tereny suche. Taka gospodarka wodna nie pozostaje bez wpływu na zasoby wodne państw ościennych. Tymczasem Indie i Pakistan wciąż pozostają w stanie wojny;
- Dolina Mekongu – Wietnam, Kambodża, Laos oraz Chiny: Chiny coraz dotkliwiej odczuwają skutki uprzemysłowienia – zanieczyszczenie wód oraz susze. Dlatego chcą stworzyć sieć tam na Mekongu, aby zabezpieczyć zasoby wody. Jednocześnie ograniczyłyby to do minimum ilość wody, która docierałaby do państw położonych w dolnym biegu rzeki;
- Republiki Azji Środkowej: Kazachstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Tadżykistan i Kirgistan muszą wspólnie korzystać z zasobów Amu-darii i Syr-darii. Do dziś państwa te nie zdołały się porozumieć w sprawie wspólnego zarządzania nimi;
- Afryka Południowo-Wschodnia o rzekę Zambezi: RPA i Botswana chcą kanałem o długości 1300 km sprowadzać wodę z Zambezi do nawadniania pól, zabierając ją Zimbabwie, Zambii i Mozambikowi.

DLACZEGO NALEŻY EFEKTYWNIIE GOSPODAROWAĆ WODĄ?

Przy coraz mniejszej dostępności wody dużego znaczenia nabiera jej oszczędzanie i bardziej efektywne wykorzystanie. Ponadto dostarczanie wody do miejsc, w których jest ona potrzebna, pochłania dużo energii. Oznacza to, że zmniejszenie zużycia wody spowoduje spadek emisji gazów cieplarnianych powstających w związku z wytwarzaniem energii potrzebnej do pompowania wody. Wpływ zużycia wody w Polsce, w taki pośredni sposób, ma nie tylko wpływ na zasoby wodne w naszym regionie, ale także na globalne zasoby wody na świecie. Stąd też szczególne zwrócenie uwagi krajów Unii Europejskiej na codzienne praktyki swoich obywateli.

Specjaliści uważają, że szersze wykorzystanie technologii umożliwiających oszczędzanie wody oraz wprowadzenie odpowiednich bodźców ekonomicznych może zmniejszyć zużycie wody w przemyśle, rolnictwie i gospodarstwach domowych nawet o 40%. To, jak wpływamy na środowisko zależy m.in. od naszego gospodarowania zasobami wody na co dzień.

Współczesny świat zaczął być nazywany globalną wioską. Gospodarki wszystkich państw są coraz bardziej współzależne, zanikają kolejne bariery komunikacyjne. Problemy społeczne i ekologiczne potęgują globalny charakter tych współzależności. Kryzys wodny jest wymownym świadectwem tego faktu. Zmiany klimatyczne, katastrofy naturalne, ubóstwo, konflikty zbrojne, wzrost populacji i urbanizacja – wszystkie te czynniki wpływają bezpośrednio na dostęp do wody. Brak dostępu do wody może dotknąć każdego mieszkańca Ziemi. Świadomie lub nie, wszyscy przyczyniamy się do zmniejszania zasobów wody pitnej.

Wzrost średnich temperatur na Ziemi o jedynie 4° C może doprowadzić do zniknięcia wszystkich lodowców (stanowiących 70% zasobów wody pitnej). Od 1960 roku ich powierzchnia zmniejszyła się już o 4 tys. km², a tempo ich topnienia rośnie coraz szybciej. Konsekwencją zmian klimatycznych będą coraz częstsze susze i powodzie, w konsekwencji których kolejne społeczności będą odcinane od źródeł wody pitnej.

ŚWIATOWY DZIEŃ WODY

Światowy Dzień Wody został ustanowiony podczas Konferencji Narodów Zjednoczonych na temat Środowiska i Rozwoju (UNCED), która odbyła się 22 grudnia 1992 roku w Rio de Janeiro, w Brazylii. W 2004 roku podczas 58. sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ, lata 2005-2015 ogłoszono Międzynarodową Dekadą „Woda dla Życia”. Jej inauguracja odbyła się 22 marca 2005 roku. W rezolucji Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych uznało, że dostępność czystej wody jest jednym z największych wyzwań, przed którymi stoi ludzkość, a dostęp do czystej wody jest jednym z najważniejszych czynników decydujących w przyszłości o rozwoju społecznym i ekonomicznym krajów. 28 lipca 2010 roku Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych przyjęło rezolucję, w której prawo do czystej wody oraz sanitariatów zostało uznane za jedno z podstawowych praw człowieka. Uznano, że dostęp do czystej wody i sanitariatów jest konieczny do pełnej realizacji innych praw. Polska nie podpisała tego dokumentu.

WODA DLA MIAST. ODPOWIEDŹ NA MIEJSKIE WYZWANIA

Większość osób, które nie mają dostępu do bezpiecznych ujęć wody oraz urządzeń sanitarnych, żyje w Azji. Jednak należy podkreślić, że największy odsetek osób bez dostępu do czystej wody i sanitariatów (w odniesieniu do ilości populacji) występuje w Afryce, a nie w Azji. Ponad połowa mieszkańców Ziemi mieszka w miastach, a odsetek ten stale rośnie. Co dwie sekundy miasta zyskują nowego mieszkańca. 141 mln mieszkańców miast nie ma dostępu do ujęcia czystej wody pitnej. Jedna czwarta mieszkańców miast, a więc 789 mln osób, nie ma dostępu do urządzeń sanitarnych.

W państwach rozwijających się w przeciągu miesiąca przybywa 5 mln mieszkańców miast. Sytuacja jest szczególnie dramatyczna w slumsach, gdzie żyje 828 mln osób. Najbiedniejsi są najbardziej narażeni na choroby związane z zanieczyszczonymi ujęciami wody, nie stać ich na leczenie lub mają utrudniony dostęp do opieki medycznej. Ponadto większość slumsów nie jest podłączona do systemu miejskich wodociągów i kanalizacji. Ludność uzależniona jest od dostaw wody przez prywatne firmy. W związku z tym cena wody jest bardzo wysoka. Biedni mieszkańcy muszą płacić za wodę nawet kilkanaście razy więcej niż ich bogatsi sąsiedzi.

Co roku w wielkich miastach marnuje się od 250 do 500 mln m³ wody. Ta ilość wystarczyłaby na obsługę od 10 do 20 mln osób. W państwach rozwijających się 90% zużytej wody trafia bez oczyszczania do rzek, jezior i mórz.

Rosnące zapotrzebowanie na wodę powoduje wyczerpywanie się naturalnych zasobów wód gruntowych w pobliżu miast. Ponadto nieodpowiednie zarządzanie odpadami oraz brak sanitariatów powodują zanieczyszczenie gleb i skażenie wód gruntowych i powierzchniowych, które nie nadają się do użytku lub wymagają kosztownych instalacji oczyszczających.

Z powodu rosnącej częstotliwości ekstremalnych zjawisk meteorologicznych miasta coraz częściej narażone są na powodzie, obsunięcia ziemi, lawiny błotne lub z powodu suszy na wyczerpywanie się zasobów wód gruntowych. Wszystkie te zjawiska dotyczą w dużej mierze ubogiej ludności, która mieszka w osiedlach niechronionych lub szczególnie narażonych na tego typu zjawiska (na zboczach gór, na obszarach rozlewiskowych, na wybrzeżu). Katastrofy naturalne powodują, że rośnie liczba ludności, która wymaga pomocy humanitarnej i rozwojowej, zwłaszcza zapewnienia dostępu do czystej wody.

Mieszkańcy bogatych krajów są tylko w niewielkim stopniu świadomi tego, jak dostęp do czystej wody wpłynął na postęp społeczny w ich własnych krajach. Niecałe sto lat temu w centrum Londynu, Nowego Jorku czy Paryża były ogniska chorób zakaźnych – biegunki, dyzenterii czy tyfusu – zagrażających zdrowiu mieszkańców. Śmiertelność dzieci była równie wysoka co teraz w Afryce Subsaharyjskiej. Dopiero radykalne reformy gospodarki wodnej oraz sanitarnej zmieniły ten obraz. Czysta woda stała się siłą napędową rozwoju. Nowa infrastruktura pozwoliła na przerwanie łańcucha zależności pomiędzy brudną wodą oraz chorobami zakaźnymi. Szacuje się, że w pierwszym trzdziestoleciu XX w. w Stanach Zjednoczonych oczyszczenie wody pozwoliło na zmniejszenie śmiertelności mieszkańców blisko o połowę. Po roku 1880 w Wielkiej Brytanii, w ciągu czterdziestu lat, upowszechnienie urządzeń sanitarnych przyczyniło się do zwiększenia średniej długości życia blisko o 15 lat.

WODA W POLSCE

Nasze oszczędzanie wody w Polsce w sposób bezpośredni nie zmienia problemów z dostępem do wody np. w Sudanie Południowym czy Autonomii Palestyńskiej, ale z pewnością przyczyni się do tego, że w przyszłości będzie się lepiej żyło ludziom w naszej okolicy. Bowiem według wszelkich prognoz problem ten będzie dotyczył coraz większej liczby osób. Trzeba pamiętać, że także w Polsce niektóre rejony jak Wielkopolska, Góry Śląsk, Kraków, Kielce czy Szczecin już cierpią na pewne braki wody.

W Polsce, odmiennie niż w Sudanie czy Autonomii Palestyńskiej, nie ma problemu z dostępem do wody – blisko 100% ludności ma w domach kran, a jakość wody jest stale kontrolowana. Rosnącym problemem jednak będzie ilość wody dostępna na mieszkańca, a co za tym idzie – jej cena. Bez zmiany nawyków już wkrótce możemy stanąć przed

problemem wysokich kosztów uzyskiwania, transportu i oczyszczania wody. Te koszty mogą spowodować wykluczenie najuboższych ze swobodnego dostępu do tego cennego zasobu. Nie można do tego dopuścić.

W okresie 1851-1900 w Polsce wystąpiło kilka okresów posusznych, z czego najdłużej trwającym był okres suszy przypadający na lata 1872-1876, który swym zasięgiem objął cały kraj. W XX w. susze występowały w latach 20. i obejmowały wtedy znaczną część kraju, a w 1921 roku cały kraj. Początek następnego dziesięciolecia również zaliczamy do okresu suchego. W latach 1951-2010 wystąpiło 15 okresów posusznych obejmujących swym zasięgiem całą Polskę lub znaczną jego część, z czego trzy w ostatnim dziesięcioleciu.

W Polsce nie brakuje dziś wody, jednak poważnym problemem jest jej jakość. Jeśli nie wdrożymy sposobów oczyszczania ścieków i nie ograniczymy ich przedostawania się do środowiska, może się wkrótce okazać, że część polskich zasobów wodnych nie nadaje się do użycia przez człowieka. Według Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska w Krakowie tylko 25-30% małopolskich wód jest w miarę dobra, pozostałe są złej jakości. Na stan degradacji wód największy wpływ mają ścieki przemysłowe oraz komunalne pochodzące z naszych gospodarstw. Zanieczyszczenia pochodzenia rolniczego na razie w mniejszym stopniu przyczyniają się do pogorszenia jakości wód.

Zasoby słodkiej wody na świecie utrzymują się na stałym poziomie. Tymczasem rośnie liczba mieszkańców Ziemi, ich potrzeby i produkcja zanieczyszczeń, które dostają się do zbiorników wodnych. Polska nie jest wyjątkiem, jeśli chodzi o ten proces. Zasoby wód gruntowych utrzymują się na stałym poziomie, jednak ich jakość w większości nie jest najwyższa. W przeważającej części wody gruntowe w Polsce zostały oznaczone klasami od III do V (klasa V oznacza najgorszą jakość, a I najlepszą). Przeciętne normy dziennego zużycia wody na jednego mieszkańca w gospodarstwach domowych wynoszą maksymalnie 160 litrów (w mieszkaniu wyposażonym w wodociąg, ubikację, łazienkę oraz dostawę ciepłej wody z elektrociepłowni, kotłowni osiedlowej lub blokowej).

CO MY MOŻEMY ZROBIĆ?

Aby mieć motywację do konkretnych działań w kierunku oszczędzania wody, musimy sobie najpierw uświadomić, ile zużywamy wody podczas wybranych czynności w ciągu dnia:

- Spuszczenie wody w toalecie – 10 litrów
- Pryszyć – 40-60 litrów
- Kąpiel w wannie – 140 litrów
- Zmywanie – 20 litrów
- Mycie zębów pod bieżącą wodą – 16 litrów
- Podlewanie kwiatów – 5 litrów
- Pranie w pralce – 130 litrów
- Nieszczelna bateria lub zawór, z którego wycieka 1 kropla wody na sekundę – 168 litrów na dobę, czyli ponad 61 m³ na rok.

Okazuje się, że najprościej możemy pomóc, zmieniając nasze codziennie przyzwyczajenia. Najczęściej nie zastanawiamy się, jak dużo wody zużywamy – wydaje nam się to „naturalne”, że odkręcamy kran i mamy jej pod dostatkiem. Pomocą przy oszczędzaniu będzie codziennie stosowany „Kodeks wodny”.

KODEKS WODNY

- Zakręcaj kran przy myciu zębów, myciu naczyń, ręcznym praniu, a wodę do płukania nabierz do kubka/miednicy. Jeśli uda Ci się namówić do tego wszystkich domowników, już po miesiącu zobaczycie różnicę w rachunku.
- Dostosowując temperaturę ciepłej wody, zmniejszaj strumień wody, zamiast go zwiększać.
- Używaj spłuczek z funkcją stop oraz podziałem na spłukiwanie oszczędnościowe 3/6 litra. Jeżeli nasza spłuczka nie posiada takiego mechanizmu, można go dokupić albo wymienić całą spłuczkę. To naprawdę nie kosztuje dużo.
- Używaj tzw. perlatorów montowanych na wylewkach baterii umywalkowych i zlewozmywakowych. Działanie perlatora polega na wytworzeniu mieszaniny wodno-powietrznej, zmniejszającej udział wody w strumieniu wypływającym z baterii. Oszczędność wody jest możliwa dzięki mechanizmowi redukującemu jej przepływ oraz specjalnej dyszy napowietrzającej, która miesza wodę z powietrzem. Możemy uzyskać nawet do 50% oszczędności wody przy znacznie lepszym efekcie myjącym i płuczającym.
- Innym sposobem na zmniejszenie zużycia wody w kranie jest stosowanie baterii wyposażonych w specjalny przycisk zwany eko. Jest on umieszczony z tyłu lub z boku baterii. Aby uzyskać maksymalny wypływ wody z baterii (13-14 l/min), trzeba go wcisnąć. Po zakręceniu wody przycisk automatycznie wraca do poprzedniego położenia.
- Używaj baterii termostatycznej, która pilnuje temperatury wody. Częścią baterii jest termostat. Zasada działania termostatu jest prosta – błyskawicznie miesza ciepłą i zimną wodę w takich proporcjach, by miała tyle

stopni, ile sami ustawiliśmy. Zalecana, optymalna temperatura do kąpieli pod prysznicem to 38°C. Termostat skraca czas ustawienia temperatury do kilku sekund i utrzymuje ją na odpowiednim poziomie. Stosowanie baterii termostatycznych sprzyja więc znacznym oszczędnościom – zużycie wody zmniejsza się blisko o ok. 40%, a koszt energii nawet do 50%.

- Unikaj zbędnego spłukiwania toalety np. po wrzucaniu do niej śmieci, niedopałków papierosów, chusteczek higienicznych itp. Każde spłukanie toalety pochłania kilka litrów wody.
- Używaj programów oszczędnościowych w pralkach i zmywarkach, jeżeli nie załadujemy pełnego wsadu, albo gdy odpowiednio ubrania/naczynia są lekko zabrudzone.
- Nie wylewaj wody, którą można użyć do podlewania kwiatów (np. ostudzonej wody pozostałej po ugotowaniu jajek czy umyciu warzyw i owoców).
- Jeśli masz ogród, zbieraj wodę deszczową do podlewania trawnika. Jeśli potrzebujesz systemu nawadniającego, zainwestuj w podlewacze kropelkowe.
- Zwróć uwagę na to, czy w Twoim domu nie ma kapiących kranów. Nieszczelna uszczelka oznacza prawie 12 tys. litrów zmarnowanej wody rocznie.
- Korzystaj z papieru produkowanego z makulatury. Żeby wyprodukować jedną ryżę papieru, potrzeba około 130 litrów wody. Przy produkcji papieru z makulatury zużywa się około 70 litrów mniej.
- Staraj się oszczędzać wodę na różne sposoby. Nie martw się, jeśli oszczędność będzie minimalna – liczy się każda kropla.

SCENARIUSZ LEKCJI

Temat: Bezcenne krople

Przedmiot: przyroda, historia i społeczeństwo, godzina wychowawcza

Poziom: szkoła podstawowa – II etap edukacyjny (kl. IV-VI)

Czas: 1 godzina lekcyjna

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

Przyroda

5. Człowiek a środowisko. Uczeń:

wyjaśnia wpływ codziennych zachowań w domu, w szkole, w miejscu zabawy na stan środowiska; proponuje działania sprzyjające środowisku przyrodniczemu.

Historia i społeczeństwo

7. Problemy ludzkości. Uczeń:

4) opowiada o przejawach nędzy na świecie oraz formułuje własną opinię o działaniach pomocowych podejmowanych przez państwa lub organizacje pozarządowe.

Cele:

Uczeń powinien:

- rozumieć wagę problemu braku wody na świecie,
- rozumieć związek między swoimi codziennymi zachowaniami a stanem naturalnego środowiska,
- sformułować kilka zasad, którymi trzeba się kierować w codziennym życiu, aby oszczędzać wodę.

Metody, techniki, formy pracy:

Gra dydaktyczna, elementy dyskusji, praca w grupach i indywidualna

Materiały pomocnicze:

- Globus
- Materiał pomocniczy nr 1 – *Wodne zasoby świata i Polski*
- Materiał pomocniczy nr 2 – *Gra planszowa „Bezcenne krople, czyli woda na co dzień”*
- Materiał pomocniczy nr 3 – *Światowy Dzień Wody*
- Flipchart, pisaki

Przebieg zajęć:

1. Porozmawiaj z uczniami o niedawnych powodziach w naszym kraju – być może ktoś z ich bliskich został tym dotknięty, sami ucierpieli bezpośrednio albo przynajmniej oglądali w telewizji reportaże na ten temat. Podkreśl, że z powodu takich wydarzeń można mieć wrażenie, że mamy nadmiar wody. Tymczasem rzeczywistość jest zupełnie inna. Wykorzystując globus, porozmawiajcie o zasobach wodnych na Ziemi. Uczniowie zapewne bez trudu odpowiedzą na pytanie, czy na naszym globie jest więcej oceanów i mórz czy lądów. Trzeba im uświadomić, jakie rzeczywiście są te zasoby. Można podać kilka danych liczbowych, wykorzystując Materiał pomocniczy nr 1. (5')
2. Podziel klasę na 4- lub 5-osobowe grupy. Rozdaj plansze do gry i wyjaśnij jej zasady (Materiał pomocniczy nr 2). Pozwól uczniom grać przez 20 minut. W trakcie gry uczniowie poznają przykłady rozmaitych codziennych zachowań związanych z wykorzystaniem wody. (25')
3. W ostatniej części zajęć poproś uczniów o sformułowanie swego dekalogu dla każdego użytkownika wody. Zapisuj w punktach propozycje uczniów na flipcharcie. Zapytaj, jakie zmiany w codziennych zachowaniach postarają się wprowadzić od zaraz, od dziś, w swoich domach, aby oszczędzać wodę i nie marnować jej bezmyślnie. Poproś, aby przekonali do zmiany także swoich najbliższych. (10')
4. Porozmawiajcie na koniec, co można byłoby zrobić w szkole, aby pozostałym uczniom uwiadomić wagę problemu i promować postawy proekologiczne. Dobrą okazją mógłby się stać Światowy Dzień Wody obchodzony 22 marca. Prawdopodobnie uczniowie nie wiedzą, że jest takie święto – warto go wpisać do uczniowskiego kalendarza (Materiał pomocniczy nr 3).

Materiał pomocniczy nr 1

WODNE ZASOBY ŚWIATA I POLSKI

Ponad 97% wody na świecie to woda zasolona i nienadająca się do picia. Objętość wód słodkich na Ziemi szacowana jest na ok. 35 mln km³, co stanowi 2,5% ogólnych zasobów wód. Najwięcej wód zgromadzonych jest na Antarktydzie (ponad 61%) głównie w postaci lodowców i pokrywy śnieżnej. Lodowce i stała pokrywa śnieżna na całej Ziemi gromadzi prawie 69% zasobów wód słodkich. Drugim głównym ich źródłem są wody podziemne gromadzące ok. 30% zasobów wód słodkich. **Dostępne wody słodkie (wody rzek, słodkich jezior, płytkie wody podziemne) stanowią zaledwie 0,4% objętości wszystkich wód słodkich.**

Zasoby wody słodkiej na kuli ziemskiej rozmieszczone są bardzo nierównomiernie. Istnieją regiony deficytu i nadwyżki wody. Brak wody to problem ogólnoświatowy i dotyczy zarówno krajów zamożnych, jak i biednych. **Za brak wody odpowiedzialne są kraje rozwinięte ekonomicznie, ale konsekwencje ponoszą głównie kraje biedniejsze.** Przemysł wymaga wody, a niskie ceny zachęcają tylko do jej marnowania. Ciągłe zwiększanie się zużycia wody doprowadziło do tego, iż **jedna trzecia ludzkiej populacji cierpi z powodu braku świeżej wody lub nieodpowiedniej jej jakości.** Na niedobory wody na naszej planecie składa się wiele czynników, z których działalność człowieka wydaje się być najbardziej znacząca. Początkowo odkształcenia w cyklu hydrologicznym miały charakter lokalny. **Dziś wiemy, że nastąpiły już nieodwracalne zmiany w światowym bilansie wodnym. Przewiduje się, że w 2050 roku 7 mld osób może cierpieć z powodu braku wody pitnej.** Odnawialność zasobów wodnych zależy od ilości i intensywności opadów atmosferycznych – w Polsce blisko połowa sumy opadów pochodzi z deszczy o dużej intensywności lub wręcz ulewnych, co stwarza warunki dla szybkiego powierzchniowego odpływu tych wód. Procent wód głęboko przenikających do podłoża, czyli magazynowanych na dłużej w naszym kraju, jest jednym z najniższych w Europie – średnio 18%.

Polska jest jednym z najuboższych w wodę krajów europejskich. Wielkość zasobów wodnych stawia nas na 26. miejscu w Europie. Do tego wlicza się także sumę opadów rocznych na danym obszarze. Zużycie wody w Polsce z roku na rok rośnie. Woda wykorzystywana jest głównie przez przemysł (ok. 67%), gospodarkę komunalną (ok. 21%) oraz rolnictwo i leśnictwo (ok. 12%). Rozwój gospodarczy oraz wzrost ludności powoduje ciągły wzrost ilości ścieków przemysłowych i komunalnych, odprowadzanych bezpośrednio do wód. Ścieki te stanowią podstawowe zagrożenie dla wód powierzchniowych.

Źródło: <http://www.aqua.celmax.pl/zasoby.htm>, [dostęp: 28.07.2011].

✂ .....

Materiał pomocniczy nr 2

INSTRUKCJA DO GRY

W grze może brać udział 4-5 uczestników. Dla każdej z grup niezbędne są pionki i kostka do gry. Można też zaangażować całą klasę – wtedy trzeba przygotować dużą planszę lub wyrysować pola na tablicy, a pionkami mogą być kolorowe magnesy. Potrzebna też będzie duża kostka. Uczestnikami gry są wtedy kilkuosobowe drużyny.

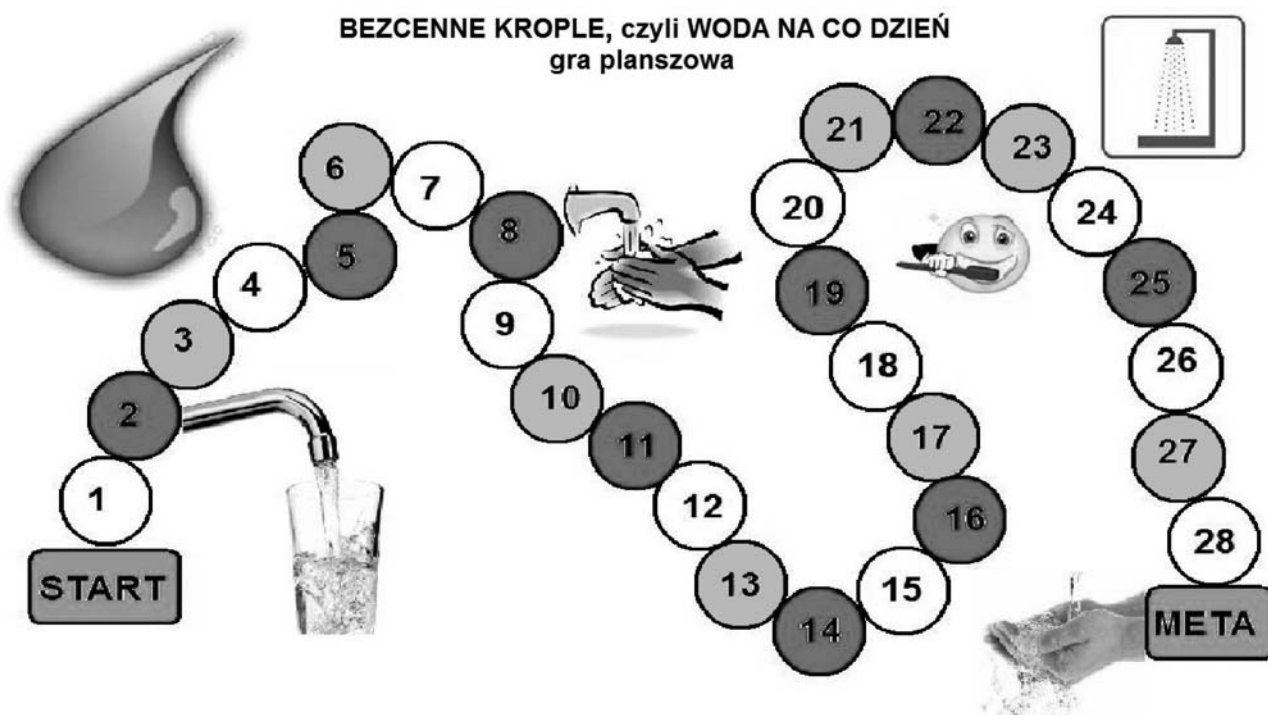
Grę rozpoczyna uczestnik, który wyrzuci największą liczbę oczek. Wygrywa ten, kto pierwszy osiągnie metę. Grający przesuwają pionki po numerowanych polach, napotykać po drodze na pola oznaczone kolorem (zielone – premie, czerwone – pułapki).

KOLOROWE POLA:

- 2) Wstałeś z łóżka. Podczas porannego szorowania zębów nie zakręciłeś kranu. Przez prawie 3 minuty woda lała się niepotrzebnie. Błąd! Cofasz się na start.
- 3) Wziąłeś szybki prysznic, a na czas namydlenia się zakręciłeś wodę. Super! Zyskujesz dodatkowy rzut kostką.
- 5) Przy wejściu do szkoły, na trawniku, zauważyłeś pozostawiony wąż do podlewania, z którego sączyła się woda. „Nie moja sprawa” – pomyślałeś. Błąd! Tracisz kolejkę.
- 6) Zauważyłeś w szkolnej łazience ciekący kran. Zgłosiłeś to konserwatorowi z prośbą o naprawę. Brawo! W nagrodę przesuwasz się na pole 9.
- 8) Zauważyłeś, że spłuczka w szkolnej toalecie jest nieszczelna. Cały czas leje się woda. Nie reagujesz. Cofasz się na pole 4.

- 10) Wychowawczynie zapytała, kto chciałby przygotować na godzinę wychowawczą referat lub prezentację o tematyce ekologicznej. Zgłosiłeś się – masz pomysł na prezentację na temat oszczędzania wody. Brawo! Nagrodą jest skok na pole 15.
- 11) Po lekcji wychowania fizycznego myjesz ręce i w pośpiechu nie dokręcasz kranu. Fatalnie! Tracisz kolejkę.
- 13) W drodze powrotnej ze szkoły wstępujesz do sklepu ze sprzętem AGD po ulotki o zmywarkach. Chcesz przekonujesz rodziców, że zakup tego urządzenia pozwoli zaoszczędzić wodę. W nagrodę zyskujesz dodatkowy rzut kostką.
- 14) Zmywasz po obiedzie naczynia pod bieżącą wodą. Niedobrze. Powinieneś napełnić jedną komorę zlewozmywaka wodą z płynem i tam zmywać, a potem tylko szybko splukać wszystko bieżącą wodą. Cofasz się na pole 9.
- 16) Podlewasz trawnik w pełnym słońcu. To bez sensu! Woda szybko wyparuje. Najlepiej robić to wczesnym rankiem, gdy jest chłodno. Cofasz się na pole 12.
- 17) Namówiłeś rodziców do gromadzenia wody deszczowej w ogrodzie, aby wykorzystać ją potem do podlewania trawnika. W nagrodę przeskakujesz na pole 20.
- 19) Poplamiełeś swoje spodnie, wrzucasz do pustej pralki i włączasz ją. Błąd! Trzeba było poczekać, aż się uzbiera więcej prania lub włączyć program oszczędnościowy dostosowujący ilość wody do zawartości pralki. Tracisz kolejkę.
- 21) Obliczyłeś, ile twoja rodzina zaoszczędzi wody i pieniędzy, jeśli wszyscy będą zakręcać wodę przy myciu zębów lub goleniu. Oznajmiasz wszystkim swoje odkrycie i namawiasz do oszczędności. Zyskujesz dodatkowy rzut kostką.
- 22) Widzisz, jak Twój kolega, mieszkający po sąsiedzku, myje samochód wodą z węża. Marnuje setki litrów wody. Tymczasem na sąsiedniej ulicy jest nowoczesna myjnia, stosująca recykling wody. Powinieneś mu zwrócić uwagę, ale nie robisz tego – jego problem! Nieprawda – to problem nas wszystkich. Cofasz się na pole 18.
- 23) Postanawiasz z grupą kolegów zorganizować w szkole obchody „Światowego Dnia Wody” (22 marca). Świetna inicjatywa! W nagrodę robisz skok na metę i kończysz grę.
- 25) Wrzucasz drobne śmieci do toalety i spuszczasz wodę. Błąd! Od tego jest kosz na śmieci. Trzeba unikać zbędnego splukiwania toalety, gdyż przez to marnuje się wiele litrów wody! Wracasz na pole 20.
- 27) Wieczorem napełniasz wannę tylko w 1/3 objętości. Wystarczy do kąpieli. Zaoszczędziłeś kilkadziesiąt litrów wody. Brawo! Kończysz grę.

Źródło: opracowanie własne.

Material pomocniczy nr 3

ŚWIATOWY DZIEŃ WODY

Światowy Dzień Wody (ang. *World Water Day*) został ustanowiony rezolucją z 22 grudnia 1992 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w ramach Agendy 21, w czasie konferencji Szczyt Ziemi 1992 (UNCED) w Rio de Janeiro (Brazylia). Powodem był fakt, że ponad miliard ludzi na świecie cierpi z powodu braku dostępu do czystej wody pitnej. Obchody Światowego Dnia Wody ustalono na dzień **22 marca**. Corocznie Dzień Wody obchodzony jest pod innym hasłem (w roku 2011 – *Woda dla miast*).

Źródło: Wikipedia, http://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%9Awiatowy_Dzie%C5%84_Wody, [dostęp 02.09.2011].

SCENARIUSZ LEKCJI

Temat: Woda na co dzień – zacznij od dziś!

Przedmiot: geografia, biologia, chemia, wiedza o społeczeństwie, etyka, godzina wychowawcza

Poziom: gimnazjum – III etap edukacyjny

Czas: 1 godzina lekcyjna

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

Geografia

10. Wybrane regiony świata. Relacje: człowiek – przyroda – gospodarka. Uczeń:

- 9) wykazuje, na przykładzie strefy Sahelu, związek pomiędzy formami gospodarowania człowieka a zasobami wodnymi; uzasadnia potrzebę racjonalnego gospodarowania w środowisku charakteryzującym się poważnymi niedoborami słodkiej wody.

Biologia

X. Globalne i lokalne problemy środowiska. Uczeń:

- 3) proponuje działania ograniczające zużycie wody i energii elektrycznej oraz wytwarzanie odpadów w gospodarstwach domowych.

Chemia

5. Woda i roztwory wodne. Uczeń:

- 7) proponuje sposoby racjonalnego gospodarowania wodą.

Wiedza o społeczeństwie

23. Problemy współczesnego świata. Uczeń:

- 1) porównuje sytuację w państwach globalnego Południa i globalnej Północy i wyjaśnia na przykładach, na czym polega ich współzależność;
- 4) rozważa, jak jego zachowania mogą wpływać na życie innych ludzi na świecie (np. oszczędzanie wody i energii, przemyślane zakupy).

Etyka:

10. Moralne aspekty stosunku człowieka do świata przyrody.

Cele:

Uczeń powinien:

- rozumieć globalny wymiar racjonalnego wykorzystania wody,
- odczytać z wykresu podstawowe dane na temat zasobów wodnych Ziemi,
- zaproponować konkretne zmiany możliwe do wprowadzenia we własnym domu, mające na celu racjonalne gospodarowanie wodą.

Metody, techniki i formy pracy:

Dyskusja, analiza wykresu i diagramu, „burza mózgów”, praca w grupach i indywidualna

Materiały pomocnicze:

- Materiał pomocniczy nr 1 – *Zapas wody na Ziemi*
- Materiał pomocniczy nr 2 – *Zużycie wody w domu*
- Materiał pomocniczy nr 3 – *Instrukcja dla grup*
- Materiał pomocniczy nr 4 – *Światowy Dzień Wody*

Przebieg zajęć:

1. Na początku zajęć zapytaj uczniów, jak wyglądałby ich dzisiejszy poranek, gdyby okazało się, że w kranie nie ma wody. Po kilku przykładach, jakie podadzą uczniowie, powiedz, że taki czarny scenariusz jest całkiem realny. Porozmawiajcie o zasobach wodnych na świecie (Materiał pomocniczy nr 1 – można przedstawić go na planszy lub slajdzie, albo rozdać uczniom kserokopie). Warto, by zapamiętali, że słodka woda to tylko

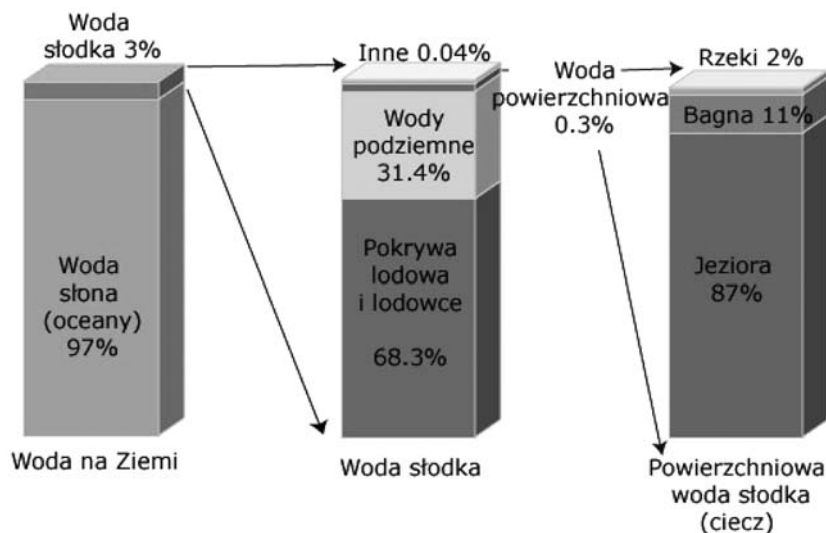
niespełna 3% wody na Ziemi. Do znacznej większości tych zasobów nie mamy dostępu (np. lodowce). Ta część zajęć powinna prowadzić do wniosku, że woda jest niezwykle cenna, wkrótce może jej zabraknąć, więc należy ją oszczędzać. (10')

2. Wykorzystując Materiał pomocniczy nr 2, przeanalizujcie zużycie wody w gospodarstwach domowych – jakie codzienne czynności pochłaniają jej najwięcej i gdzie można szukać oszczędności. (5')
3. Następnie podziel klasę na 4- lub 5-osobowe grupy i rozdaj Materiał pomocniczy nr 3 (tabela). Poproś o przedyskutowanie i zapisanie przykładów działań, które od razu można wprowadzać w naszych domach. Uczniowie powinni się zająć nie tylko podanymi przykładami, ale także rozszerzyć je o inne czynności domowe, które przyjdą im do głowy. Potem poproś grupy o prezentację efektów swojej pracy (pierwsza grupa przedstawia szczegółowo swoje pomysły, a kolejne tylko uzupełniają, bez powtarzania zgłoszonych wcześniej propozycji. (20')
4. Następnie porozmawiajcie o tym, dlaczego problem niedostatku wody ma wymiar globalny. Wspomnij o Światowym Dniu Wody (Materiał pomocniczy nr 4), który może stać się okazją do rozmów o problemie i działań w tym zakresie (np. w szkole). Jednak podkreśl, że tego typu akcje nie powinny mieć charakteru incydentalnego, ale przerodzić się w codzienne nawyki. (5')
5. Na koniec porozmawiajcie o tym, jak można wpłynąć na świadomość najbliższego otoczenia – rodziny, znajomych, sąsiadów, szkolnej społeczności, jak zachęcić ich, aby zmienili swoje codzienne nawyki związane z używaniem wody. Zainicjuj „burzę mózgową”, aby uczniowie zgłaszali konkretne pomysły na działania w tym zakresie. Wszystkie pomysły zapisuj. Potem podsumujcie, podkreślając te działania, które można podjąć od razu we własnym domu. Bardziej złożone akcje (konkurs, wystawa, happening itp.) zaznacz w inny sposób i zachęć uczniów, aby realizowali je w postaci zespołowego projektu edukacyjnego. (5')

ZAŁĄCZNIKI

Materiał pomocniczy nr 1

ZAPAS WODY NA ZIEMI

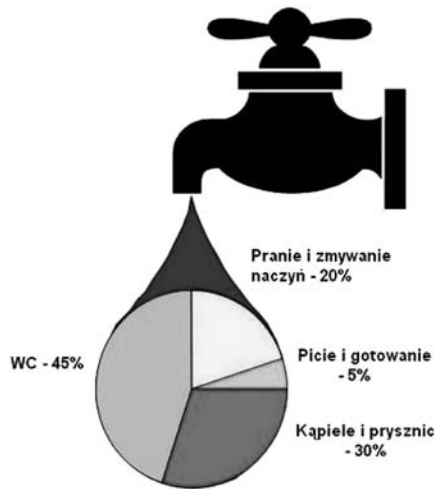

Źródło: <http://www.klimatazdrowie.pl/index.php?strona=zagrozenia&artykul=26>, [dostęp: 5.08.2011].

Materiał pomocniczy nr 2

ZUŻYCIE WODY W DOMU

Źródło: <http://www.klimatazdrowie.pl/index.php?strona=zagrozenia&artykul=26>, [dostęp: 5.08.2011].

Materiał pomocniczy nr 3

INSTRUKCJA DLA GRUP

Zaplanujcie zmiany mające na celu zmniejszenie zużycia wody, które można wprowadzić od zaraz w Waszych domach. Możecie dopisać inne czynności poza tymi, które zaproponowano w tabeli.

Czynności	Przykłady zmian oszczędnościowych
Pranie i zmywanie	
Picie i gotowanie	
WC	
Kąpiele i prysznic	

Źródło: opracowanie własne.

.....

Material pomocniczy nr 4

ŚWIATOWY DZIEŃ WODY

Światowy Dzień Wody (ang. *World Water Day*) został ustanowiony rezolucją z 22 grudnia 1992 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w ramach Agendy 21, w czasie konferencji Szczyt Ziemi 1992 (UNCED) w Rio de Janeiro (Brazylia). Powodem był fakt, że ponad miliard ludzi na świecie cierpi z powodu braku dostępu do czystej wody pitnej. Obchody Światowego Dnia Wody ustalono na dzień **22 marca**. Corocznie Dzień Wody obchodzony jest pod innym hasłem (w roku 2011 – *Woda dla miast*).

Źródło: Wikipedia, http://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%9Awiatowy_Dzie%C5%84_Wody, [dostęp 02.09.2011].

SCENARIUSZ LEKCJI

Temat: Deficyt wody – globalny problem

Przedmiot: geografia, wiedza o społeczeństwie, etyka, przyroda, godzina wychowawcza

Poziom: szkoła ponadgimnazjalna – IV etap edukacyjny

Czas: 1 godzina lekcyjna

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

Geografia – poziom podstawowy

3. Relacja człowiek-środowisko przyrodnicze a zrównoważony rozwój. Uczeń:

- 1) formułuje problemy wynikające z eksploatacji zasobów odnawialnych i nieodnawialnych; potrafi przewidzieć przyrodnicze i pozaprzyrodnicze przyczyny i skutki zakłóceń równowagi ekologicznej;
- 2) charakteryzuje obszary niedoboru i nadmiaru wody na świecie i określa przyczyny tego zróżnicowania (w tym zanieczyszczenia wód); przedstawia projekty rozwiązań stosowanych w sytuacjach braku lub niedoborów wody w różnych strefach klimatycznych.

Geografia – poziom rozszerzony

10. Geografia Polski – środowisko przyrodnicze. Uczeń:

- 5) charakteryzuje składowe bilansu wodnego Polski w roku hydrologicznym;
- 6) wskazuje znaczenie przyrodnicze i gospodarcze jezior i sztucznych zbiorników wodnych;
- 7) wyjaśnia przyczyny niedoboru wody w wybranych regionach i wskazuje skutki gospodarcze;
- 11) uzasadnia konieczność działań na rzecz restytucji i zachowania naturalnych elementów środowiska w Polsce (w tym także działań podejmowanych we współpracy z innymi państwami).

Wiedza o społeczeństwie – poziom rozszerzony

40. Stosunki międzynarodowe w wymiarze globalnym. Uczeń:

- 3) wyjaśnia przyczyny dysproporcji między globalną Północą i globalnym Południem oraz mechanizmy i działania, które ją zmniejszają lub powiększają;
- 4) przedstawia na przykładach wzajemne zależności pomiędzy państwami biednymi i bogatymi w polityce, ekonomii, kulturze i ekologii.

41. Globalizacja współczesnego świata. Uczeń:

- 1) przedstawia wieloaspektowy charakter procesów globalizacji (polityka, gospodarka, kultura, komunikacja, ekologia).

Etyka

- 11) Zagadnienie wszechstronnego i zrównoważonego rozwoju. Moralny wymiar stosunku człowieka do świata przyrody.

Przyroda – przedmiot uzupełniający

23. Woda – cud natury:

23. 4. zasoby wody na Ziemi a potrzeby człowieka; racjonalne gospodarowanie wodą wyzwaniem dla każdego.

15. Ochrona przyrody i środowiska:

15. 4. zrównoważony rozwój jedyną alternatywą dla przyszłości świata.

Cele:

Uczeń powinien:

- wymienić przykłady działań o charakterze międzynarodowym, prowadzonych z udziałem Polaków na terenach o dużym niedoborze wody,
- uzasadnić, że problemy z deficytem wody mają wymiar globalny,
- zaplanować obchody Światowego Dnia Wody w szkole lub środowisku.

Metody, techniki, formy pracy:

Dyskusja, praca z mapą, „gwiazda pytań”, praca indywidualna i grupowa

Materiały pomocnicze:

- Materiał pomocniczy nr 1 – *Woda w liczbach*
- Materiał pomocniczy nr 2 – *Mapa średnich rocznych opadów w milimetrach*
- Materiał pomocniczy nr 3 – *Klimatyczny bilans wodny*
- Materiał pomocniczy nr 4 – *Gwiazda pytań*
- Materiał pomocniczy nr 5 – *Światowy Dzień Wody*

Przebieg zajęć:

1. Rozpocznij zajęcia od smutnej ciekawostki, która zainteresuje uczniów, na temat deficytu wody. Poproś, aby wyobrazili sobie, że mieszkają w jednym z krajów afrykańskich. Zamiast do szkoły (na którą często narzekają) muszą codziennie przez wiele godzin iść nawet kilkanaście kilometrów, aby przynieść wodę niezbędną do przeżycia. Najczęściej dźwiganiem tych ciężkich dzbanów zajmują się kobiety i dzieci. Uświadom uczniom, że brak wody zabija codziennie wielu ludzi, przeważnie są to najslabsi, czyli dzieci (wykorzystaj najbardziej przekonujące dane liczbowe z Materiału pomocniczego nr 1). (5')
2. Korzystając z Materiału pomocniczego nr 2 i 3 wywołaj dyskusję na temat obszarów o największym deficycie wody – na świecie i w Polsce. Warto, by uczniowie zrozumieli, że również nasz kraj ma problem z wodą, choć na razie nie odczuwamy tego na co dzień. Chodzi przecież nie tylko o ilość, ale także o jakość wody – coraz więcej kosztuje zapewnienie dobrej jakości wody. Przy okazji zapytaj uczniów, czy wiedzą, ile w ich domu zużywa się wody w ciągu miesiąca i ile to kosztuje. Zapewne nie mają rozeznanie w tej kwestii. Poproś, aby to sprawdzili, ale miej przygotowane dane na temat ceny m³ wody w Waszej okolicy. Podkreśl jednak, że problem deficytu wody należy rozpatrywać nie tylko w lokalnym, ale przede wszystkim w globalnym wymiarze jako problem całego świata. (10')
3. Poproś uczniów o podanie przykładów zaangażowania Polaków w rozmaite akcje pomocy w tych miejscach na świecie, gdzie jest deficyt wody. Powinni wymienić jako przykład choćby działalność Polskiej Akcji Humanitarnej (np. studnie w Sudanie). Można również wykorzystać w tym momencie prezentację o polskiej pomocy przygotowaną wcześniej przez jednego z uczniów (lub zespół). Ważne, aby uczniowie uświadomili sobie, że dla ludzi z tak odległych obszarów, cierpiących na brak wody, można wiele zrobić tutaj, na miejscu, angażując się w rozmaite akcje oraz zmieniając codzienne nawyki. Poproś o podanie przykładów zachowań oszczędzających wodę i zapytaj uczniów o ich nawyki w tym względzie. (5')
4. Podziel klasę na 5- lub 6-osobowe zespoły. Rozdaj Materiał pomocniczy nr 4 i poproś, aby za pomocą „gwiazdy pytań” zaplanowali jakieś działanie zespołowe (projekt) do realizacji w szkole lub poza nią mający na celu zwiększenie świadomości ludzi na temat problemu wody na świecie. Mógłby on być związany z obchodami Światowego Dnia Wody (Materiał pomocniczy nr 5). Zachęć także do działań w sieci, wykorzystania do tego celu portali społecznościowych, forów dyskusyjnych, blogów itp. – dla uczniów jest to „środowisko naturalne”, więc chętnie się angażują w tego typu projekty. (15')
5. Na koniec poproś grupy o prezentacje wypracowanych pomysłów (z konieczności – bardzo ogólnych), zachęć do ich dopracowania i realizacji projektów w szkole lub środowisku. Zaoferuj uczniom swoje wsparcie. (10')

ZAŁĄCZNIKI

Materiał pomocniczy nr 1

WODA W LICZBACH

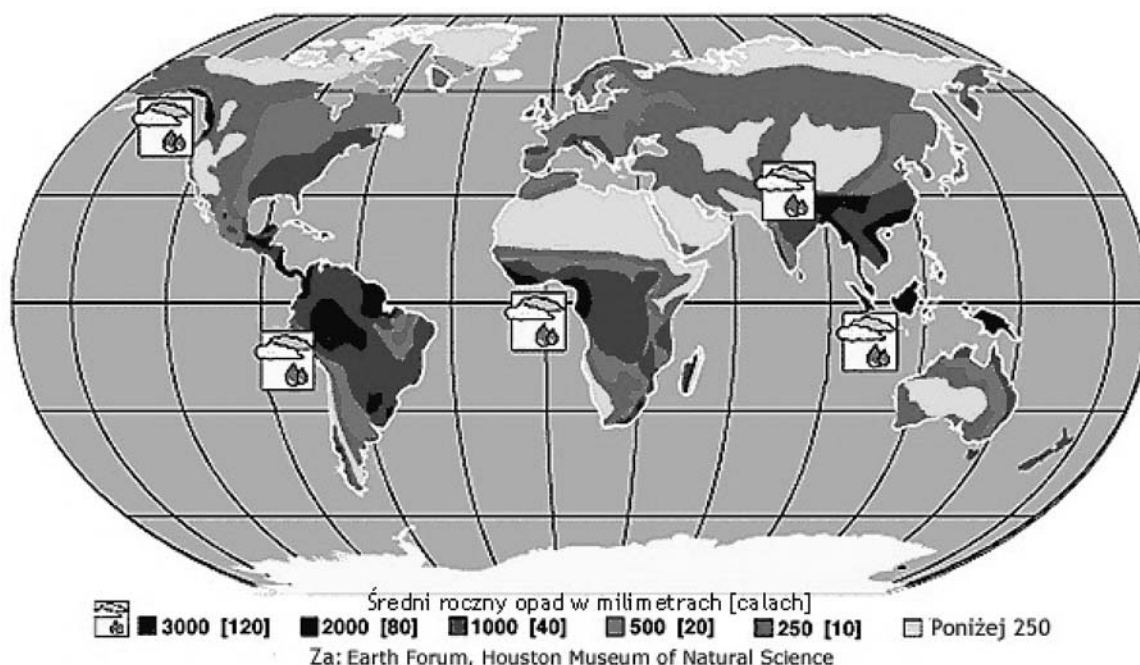
- Mimo że zbiorniki wodne zajmują 71% powierzchni globu, jedynie 2,5% światowych zasobów wody to woda słodka, a mniej niż 1% to woda pitna.
- Około 884 mln osób nie ma dostępu do bezpiecznych źródeł wody. Oznacza to w przybliżeniu, że co ósmy mieszkaniec Ziemi cierpi z powodu pragnienia i chorób wywołanych spożywaniem zanieczyszczonej wody. 3% spośród tych osób żyje w Europie; 53% pochodzi z Azji, 38% z Afryki.
- Ponad 40% państw usytuowanych jest w obszarach, gdzie występują stałe niedobory wody. Oznacza to, że ilość wody zużywanej co roku w tych państwach przekracza o 20% całkowite krajowe odnawialne zasoby wody pitnej.

- 41 krajów czerpie ponad 50% swojej wody z ujęć leżących poza ich granicami. Wraz z rosnącym zapotrzebowaniem na wodę możliwy jest rozwój nowych konfliktów międzynarodowych.
- Miliony kobiet i dzieci spędzają kilka godzin dziennie na zdobywaniu wody dla rodziny, często z odległych i zanieczyszczonych ujęć. Te godziny to czas, który można by wykorzystać na naukę i pracę.
- 18% populacji Afryki Subsaharyjskiej korzysta ze źródeł wody, które są oddalone od ich domostw o ponad 30 minut drogi.
- Ponad 3,5 mln osób umiera co roku na choroby powstałe w wyniku chorób związanych z użyciem zanieczyszczonej wody. Samo tylko uzdatnianie wody w punktach poboru mogłoby zmniejszyć tę liczbę aż o 39%.
- Szacuje się, że dzieci opuszczają w ciągu roku 443 mln godzin lekcyjnych z powodu chorób związanych z użyciem zanieczyszczonej wody.
- Każdego dnia do światowych zasobów wody trafiają 2 mln ton zanieczyszczeń. Jeden litr ścieków zanieczyszcza około ośmiu litrów czystej wody. Szacuje się, że ilość zanieczyszczonej wody na świecie jest większa niż łączna ilość wody z dziesięciu największych dorzeczy świata.
- Kiedy Europejczyk spuszcza wodę albo Amerykanin bierze prysznic, zużywa więcej wody niż ma do dyspozycji setki milionów mieszkańców slumsów albo terenów suchych w krajach rozwijających się. Z odkręconych kranów wycieka codziennie więcej wody niż ma do dyspozycji miliard ludzi
- Dziecko urodzone w kraju rozwiniętym konsumuje 30-50 razy więcej wody niż dziecko, które przyszło na świat w kraju rozwijającym się.
- Dostęp do wody dostarczanej za pomocą wodociągów posiada 85% ludzi bogatych (stanowiących 20% populacji globu), a tylko 25% najbiedniejszych (stanowiących 20% populacji) posiada taką możliwość.
- Według szacunków WHO każdego dnia około 6 tys. dzieci umiera z powodu chorób związanych z niedostatkami czystej wody. Oznacza to, że co 15 sekund umiera jedno dziecko. Biegunka zabija więcej dzieci do 5 roku życia niż AIDS, malaria i odra łącznie.

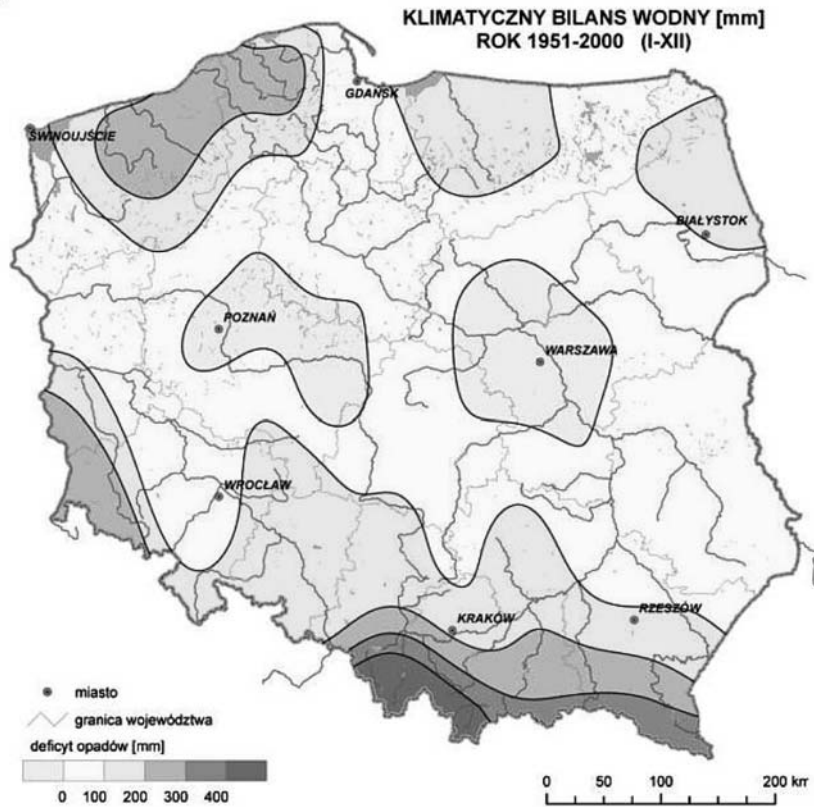

Material pomocniczy nr 2

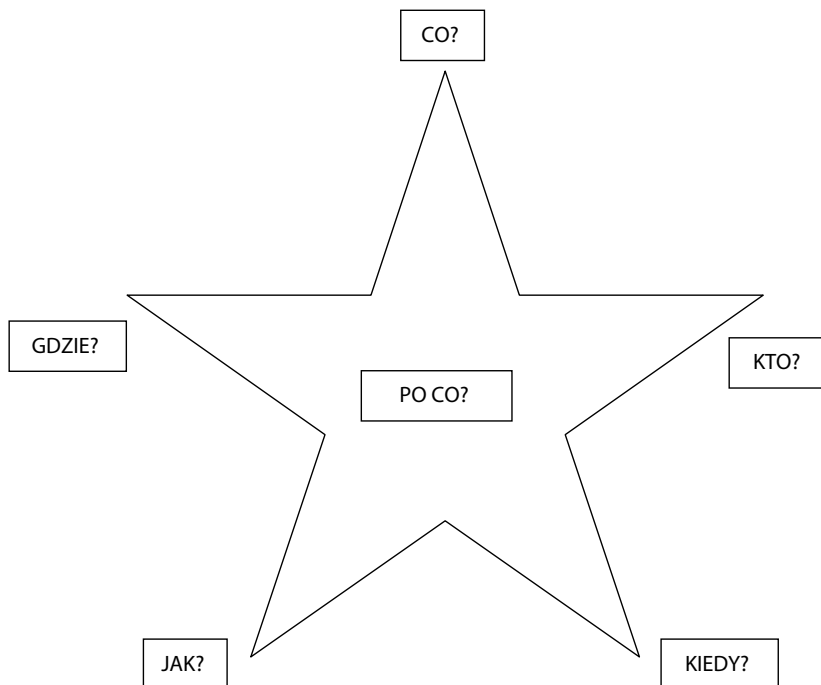
MAPA ŚREDNICH ROCZNYCH OPADÓW W MILIMETRACH

Materiał pomocniczy nr 3

Materiał pomocniczy nr 4

GWIAZDA PYTAŃ

CO? – Co będziemy robić?, W jakim zakresie?

PO CO? – Jakie są cele naszych działań?

KTO? – Kto będzie realizował te działania?, Jaki będzie przydział czynności?

GDZIE? – Gdzie, w jakich warunkach będzie się to odbywać?

KIEDY? – Czas, harmonogram przygotowań

JAK? – W jaki sposób będziemy to realizować?, Jakie metody i formy pracy zastosujemy?

Materiał pomocniczy nr 5

ŚWIATOWY DZIEŃ WODY

Światowy Dzień Wody (ang. *World Water Day*) został ustanowiony rezolucją z 22 grudnia 1992 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w ramach Agendy 21, w czasie konferencji Szczyt Ziemi 1992 (UNCED) w Rio de Janeiro (Brazylia). Powodem był fakt, że ponad miliard ludzi na świecie cierpi z powodu braku dostępu do czystej wody pitnej. Obchody Światowego Dnia Wody ustalono na dzień **22 marca**. Corocznie Dzień Wody obchodzony jest pod innym hasłem (w roku 2011 – *Woda dla miast*).

Źródło: Wikipedia, http://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%9Awiatowy_Dzie%C5%84_Wody, [dostęp 02.09.2011].

ODPOWIEDZIALNY HANDEL

MAGDALENA NOSZCZYK

Codziennie na stołach podczas śniadania, na wszystkich kontynentach, niepodzielnie królują kawa i herbata. Czekolada i banany to przysmaki wszystkich dzieci na świecie, a wszelkie gatunki orzechów są smakowitym dodatkiem do deserów chętnie zjadanych przez wszystkich.

Gdzie powstają te produkty, które codziennie goszczą na naszych stołach? W jaki sposób powstaje bawełna, a z niej nasze codzienne ubrania? W jaki sposób są uprawiane i jak docierają do naszych polskich sklepów?

Uczniowie mogą dowiedzieć się z lekcji biologii i geografii, że te rośliny nie mogą być uprawiane w naszym kraju, w takiej strefie klimatycznej. Jednak nie zawsze podręczniki przedmiotowe traktują o warunkach pracy ludzi na plantacjach bananowców czy krzewów herbacianych. Większość produktów eksportowanych do Polski pochodzi z upraw w krajach rozwijających się. Właściciele wielkoobszarowych plantacji zwykle nie mają problemów ze znalezieniem zainteresowanych skupem produktów rolnych wielkich korporacji, których nazwy jednoznacznie kojarzymy z kawą i herbatą. Jednak te nie stronią od chemicznych środków ochrony roślin, przenawożenia, prowadzenia monokultur, czyli rolnictwa opartego na uprawie jednego gatunku roślin na danym obszarze.

Najważniejszym problemem są warunki pracy rolników zatrudnianych na wspomnianych plantacjach. Często nie są właścicielami ziemi, na której pracują, więc wycena ich pracy zależy jedynie od właścicieli plantacji. Podobnie ze świadczeniami społecznymi – zazwyczaj nie ma ich wcale, rolnicy pracują bez umów o pracę lub w ramach umów krótkoterminowych.

Praca jest ciężka, kilkunastogodzinna, nierzadko na roli pracują dzieci. Rolnicy są całkowicie zależni od właścicieli plantacji, ci z kolei polegają na swoich odbiorcach, którzy dyktują niesprawiedliwe warunki umów i ceny. Jeszcze gorzej mają właściciele niewielkich plantacji, którzy mają problemy ze skupem swoich produktów, gdyż lokalne rynki opanowują odbiorcy zainteresowani skupem dużej liczby tanich produktów. Kolejni odbiorcy generują dodatkowe koszty transportu i koszty kolejnych pracowników. Dlatego część z tych produktów jest bardzo droga – największe koszty w cenie detalicznej produktu to koszty transportu, cła i koszty reklamy oraz marketingu danego produktu. Ci, którym zawdzięczamy te wszystkie przysmaki, żyją bardzo często na granicy ubóstwa, nie mając możliwości rozwoju technologii rolniczej pozwalającej na wyjście z ciężkiej sytuacji materialnej.

Dlaczego świat pozwala na takie niesprawiedliwe warunki handlowe? Jak wybrnąć z takiej sytuacji?

W latach 60., przede wszystkim w społecznościach parafii chrześcijańskich, rozwinął się ruch sprawiedliwego handlu pod nazwą „Trade not Aid”. Zaczął się on od przywożenia przez misjonarzy produktów zakupionych w krajach Ameryki Łacińskiej i Afryki. Było to głównie rękodzieło sprzedawane w krajach Europy Zachodniej (Holandia, Wielka Brytania), za które lokalni rzemieślnicy otrzymywali godziwą zapłatę.

Kolejnym posunięciem było opracowanie standardów i wprowadzenie certyfikatu Fairtrade (pisane łącznie), który daje pewność, że rolnicy otrzymali sprawiedliwą zapłatę i mają możliwość decydowania o swoim losie, będąc zrzeszonymi w spółdzielniach. Dodatkowym wymaganiami certyfikatu jest prowadzenie uprawy w sposób ekologiczny, bez chemicznych środków ochrony roślin. Praca dzieci jest również zabroniona, a płace kobiet i mężczyzn są równe. Spółdzielnie samostanowią o sobie, a jej członkowie mogą decydować o losie spółdzielni, a także o inwestycjach dla lokalnej społeczności. Stała, minimalna cena skupu zabezpiecza rolników przed różnymi losowymi anomaliami klimatycznymi (susze, powodzie, huragany), które zwykle znacząco decydują o cenach na rynku żywnościowym, a długoterminowe umowy i możliwości wzięcia preferencyjnych kredytów pozwalają na rozwój rolnictwa i wprowadzanie nowych technologii.

Certyfikat Fairtrade, a także Światowa Organizacja Sprawiedliwego Handlu i jej działania lokalne (WFTO – World Fair Trade Organization) są rozwiązaniem dla samodzielnych rolników, którzy nie są konkurencyjni na lokalnych rynkach żywności.

Produkty oznaczone certyfikatami są również bezpieczniejsze dla zdrowia – niestosowanie chemicznych środków i nawozów daje poczucie bezpieczeństwa. Jak wielu z nas ma świadomość, że nosimy bawełnę przesiąkniętą środkami ochrony roślin, nieusuwalnymi z włókna, które nosimy na sobie przez kilka godzin dziennie?

Jak to możliwe, że kilka złotych za kilogram bananów pokrywa koszty pracy na plantacji, właściciela plantacji, koszty transportu, przechowywania w chłodniach i dostarczenie do hurtowni i sklepów?

Sprawiedliwy handel opiera się na równości, szacunku oraz na sprawiedliwości wobec pracy tych, dzięki którym możemy codziennie pić swój ulubiony napój na śniadanie.

SCENARIUSZ LEKCJI

Temat: Mało zabawne zabawki

Przedmiot: historia i społeczeństwo, etyka, godzina wychowawcza

Poziom: szkoła podstawowa – II etap edukacyjny (kl. IV-VI)

Czas: 1 godzina lekcyjna

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

Historia i społeczeństwo

1. Refleksja nad sobą i otoczeniem społecznym. Uczeń:
  - 2) podaje przykłady różnorodnych potrzeb człowieka oraz sposoby ich zaspokajania.

Etyka

1. Poznawanie siebie, dostrzeganie cech indywidualnych własnych i najbliższych osób.
3. Człowiek jako osoba; godność człowieka.
7. Wolność i jej różne rozumienie, autorytety i wzory osobowe.
9. Uzasadnianie opinii, wydawanie sądów, kryteria ocen m.in. w odniesieniu do zjawisk społecznych na poziomie małej grupy, społeczności szkolnej i społeczności lokalnej.

Cele:

Uczeń powinien:

- rozumieć, że nie wszystkie produkty są wytwarzane w uczciwy sposób,
- rozumieć ideę sprawiedliwego handlu,
- wiedzieć, na co zwracać uwagę przy robieniu zakupów.

Metody, techniki, formy pracy:

Praca z tekstem, „burza mózgów”, asocjogram, krzyżówka, praca indywidualna

Materiały pomocnicze:

- Materiał pomocniczy nr 1 – *Czy wiesz, że...*
- Materiał pomocniczy nr 2 – *Czy to jest sprawiedliwe?*
- Materiał pomocniczy nr 3 – *Krzyżówka z hasłem*

Przebieg zajęć:

1. Zapytaj uczniów, jakimi zabawkami najbardziej lubili się bawić we wczesnym dzieciństwie. Zapewne wymienią lalki, pluszaki, modele samochodów i innych pojazdów, puzzle, gry itp. Zapytaj, po co kupuje się dzieciom zabawki. Efekty tej „burzy mózgów” zapisz w postaci asocjogramu. Skomentuj propozycje uczniów. Zapewne uczniowie stwierdzą, że dorośli kupują zabawki dzieciom: żeby je rozwijać, żeby sprawić radość, żeby czegoś uczyć, żeby się nie nudzić, żeby miło spędzać czas itp. Powiedz, że z wieloma zabawkami wiążą się smutne historie związane z ludźmi, którzy je produkują. A więc zabawki te są mało zabawne. (5')
2. Rozdaj uczniom Materiał pomocniczy nr 1 i poproś o odpowiedzi na pytania do tekstu:
  - W jakiej części świata produkują się większość zabawek? (kraj, kontynent)
  - Kto pracuje przy ich produkcji? (płeć, wiek)
  - Co sądzisz o wysokości wynagrodzenia za ich pracę?
  - Czy pracujący przy produkcji zabawek mogą sobie pozwolić na ich zakup?
  - Kto najwięcej zarabia na zabawkach?
  - Co można z tekstu wywnioskować na temat warunków i bezpieczeństwa pracy przy ich produkcji?
  - Czy produkcja zabawek to dochodowy biznes?
3. Pokieruj rozmowę w taki sposób, aby uczniowie jak najpełniej zrozumieli mechanizmy rządzące handlem zabawkami, uświadomili sobie potworny wyzysk, wykorzystywanie dzieci do pracy, łamanie praw człowieka, niewypłacanie wynagrodzeń, nieudzielanie urlopu itp. Można zrobić symulację – policzyć wraz z uczniami,

ile godzin trzeba pracować przy produkcji lalki Barbie, aby ją móc sobie kupić w sklepie. Wspomnij także, że zabawki to tylko przykład – podobnie się dzieje z innymi branżami – produkcją odzieży, żywności itp. Porozmawiaj z uczniami, co myślą o tym stanie rzeczy, co ich najbardziej bulwersuje, jak ta sytuacja ma się do ich poczucia sprawiedliwości i etyki. (20')

- Następnie w sposób bardzo przystępny opowiedz uczniom o sprawiedliwym handlu (Materiał pomocniczy nr 2). Wyjaśnij, jakie są jego podstawowe zasady. Zademonstruj znak Sprawiedliwego Handlu, aby uczniowie mogli go rozpoznawać na rozmaitych produktach żywnościowych. Poproś, aby podczas zakupów zwracali uwagę na ten znaczek oraz aby uświadomili jego znaczenie swoim bliskim. Znaczek ten dowodzi, że dany produkt został wyprodukowany zgodnie z zasadami sprawiedliwego handlu, bez wyzysku innych osób, zatrudniania dzieci, niszczenia naturalnego środowiska itp. Dodaj, że z przeprowadzonych badań wynika, iż ponad $\frac{3}{4}$ Polaków nie ma żadnej wiedzy na ten temat, a więc trzeba o tym jak najwięcej mówić i uświadamiać innych. (10')
- Na podsumowanie rozdaj uczniom krzyżówkę z hasłem i poproś o jej rozwiązanie (Materiał pomocniczy nr 3). Po odgadnięciu hasła (HANDEL) przypomnij na koniec, że powinien on być SPRAWIEDLIWY. Zachęć do poszukania informacji i ciekawostek na temat sprawiedliwego handlu w internecie. (10')

ZAŁĄCZNIKI

Materiał pomocniczy nr 1

CZY WIESZ, ŻE...

- 80% zabawek na świecie jest produkowanych w Chinach.
- W Chinach przy produkcji zabawek pracuje ponad 4 mln osób.
- Wynagrodzenie pracownika fabryki zabawek w Chinach wynosi jedynie ok. 0,80 zł za godzinę.
- Ok. 80% wszystkich pracowników wytwarzających zabawki to kobiety w wieku 15-30 lat.
- Ponad 100 tys. osób rocznie umiera na skutek obrażeń związanych z wykonywaną pracą z powodu braku zabezpieczeń w miejscu pracy.
- Co sekundę na świecie kupowane są 3 lalki Barbie.
- Dyrektor generalny firmy Mattel zarabia więcej niż wszyscy pracujący w Chinach dla tej firmy.

Źródło: *Kupuj odpowiedzialnie zabawki. Poradnik dla konsumentów, Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć, Kraków 2009.*

Materiał pomocniczy nr 2

SPRAWIEDLIWY HANDEL

Sprawiedliwy handel jest to partnerstwo w handlu opierające się na dialogu, przejrzystości i szacunku, które dąży do większej równości w handlu międzynarodowym. Przyczynia się do zrównoważonego rozwoju przez oferowanie lepszych warunków handlowych dla zmarginalizowanych producentów i pracowników, szczególnie na Południu. Organizacje sprawiedliwego handlu (wspierane przez konsumentów) aktywnie angażują się we wspieranie producentów, podnoszenie świadomości i kampanie na rzecz zmian zasad i praktyki konwencjonalnego handlu międzynarodowego.

Ten alternatywny handel był początkowo prowadzony przez organizacje kościelne w Wielkiej Brytanii i Holandii, które rozprzodzały głównie rękodzieło etniczne. Stopniowo sprawiedliwym handlem objęto również produkty spożywcze, których sprzedaż jest podstawowym źródłem dochodów dla krajów globalnego Południa. Dziś produkty sprawiedliwego handlu są sprzedawane w ponad 60 krajach.

Podstawowe zasady sprawiedliwego handlu:

1. Cena minimalna (ang. *Fairtrade Minimal Price*) – producenci w krajach trzeciego świata mają zagwarantowaną minimalną cenę za swoje towary pokrywającą koszty produkcji. Dzięki temu mogą lepiej planować i rozwijać swoją działalność.

2. Premia na rzecz społeczności lokalnej (ang. *Fairtrade Premium*) – przeznaczona na projekty rozwojowe społeczności lokalnych np. zakup niezbędnego sprzętu, budowę szkół, placówek medycznych, inwestycje drogowe itp. Warunkiem uzyskania premii jest zorganizowanie się drobnych właścicieli w demokratyczne spółdzielnie, których członkowie wspólnie decydują o przeznaczeniu premii finansowej na konkretny cel.
3. Uczciwe praktyki handlowe – np. zmniejszenie czasu oczekiwania na zapłatę, możliwość uzyskania kredytu, skracanie łańcucha pośredników, długoterminowe kontrakty między importerami a dostawcami.
4. Wysokie standardy pracy – np. zakaz pracy dzieci, możliwość zrzeszania się w związki zawodowe, równe płace dla kobiet i mężczyzn.
5. Ochrona środowiska naturalnego – zakaz stosowania pestycydów i nawozów chemicznych, zakaz stosowania organizmów genetycznie modyfikowanych (GMO).
6. Konsumentci na całym świecie mogą wspomóc finansowo producentów z globalnego Południa, kupując po prostu towary opatrzone specjalnym znakiem Sprawiedliwego Handlu. Część pieniędzy ze sprzedaży takich towarów trafia bezpośrednio do ubogich rolników, pomagając im dźwignąć się z zakłętą kręgu biedy.

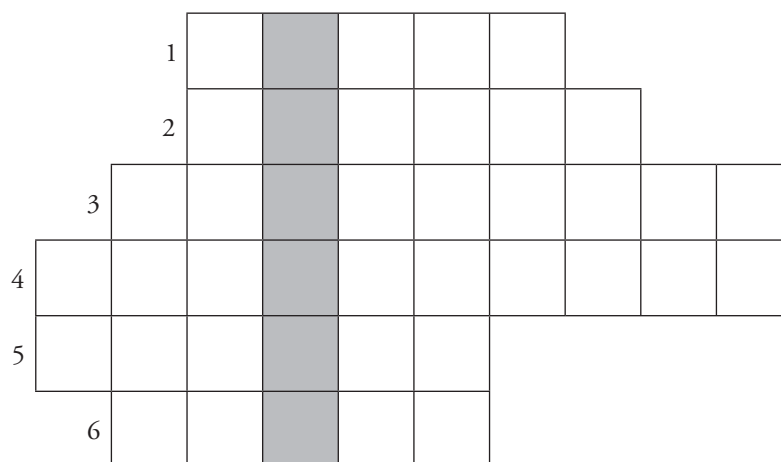

Znak Sprawiedliwego Handlu

Źródło: <http://skp.pl/sb/index.php/jak-mozesz-pomoc/na-czym-polega-sprawiedliwy-handell>, [dostęp: 15.08.2011].

Materiał pomocniczy nr 3

KRZYŻÓWKA Z HASŁEM

1. Kraj, w którym produkuje się najczęściej zabawek.
2. Partnerka Kena. Średnio 3 osoby na sekundę kupują tę lalkę.
3. Osoba nabywająca towary dla zaspokojenia swoich potrzeb.
4. Jedna z zasad sprawiedliwego handlu głosi, że należy je chronić.
5. Sprawiedliwy handel zakazuje ich zatrudniania.
6. Ma do niego prawo każdy pracownik, ale nie wszyscy go dostają (np. w chińskich fabrykach odzieży czy zabawek).

Hasło: .....

Rozwiązanie krzyżówki

1. Chiny
2. barbie
3. konsument
4. środowisko
5. dzieci
6. urlop

SCENARIUSZ LEKCJI

Temat: Sprawiedliwy handel – bądź fair!

Przedmiot: wiedza o społeczeństwie, godzina wychowawcza

Poziom: gimnazjum – III etap edukacyjny

Czas: 1 godzina lekcyjna

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

Wiedza o społeczeństwie

23. Problemy współczesnego świata. Uczeń:

- 1) porównuje sytuację w państwach globalnego Południa i globalnej Północy i wyjaśnia na przykładach, na czym polega ich współzależność;
- 3) wyjaśnia, odwołując się do przykładów, na czym polega globalizacja w sferze kultury, gospodarki i polityki; ocenia jej skutki;
- 4) rozważa, jak jego zachowania mogą wpływać na życie innych ludzi na świecie (np. oszczędzanie wody i energii, przemyślane zakupy).

24. Praca i przedsiębiorczość. Uczeń:

- 3) stosuje w praktyce podstawowe zasady organizacji pracy (ustalenie celu, planowanie, podział zadań, harmonogram, ocena efektów).

25. Gospodarka rynkowa. Uczeń:

- 2) podaje przykłady racjonalnego i nieracjonalnego gospodarowania; stosuje zasady racjonalnego gospodarowania w odniesieniu do własnych zasobów (np. czasu, pieniędzy).

29. Przedsiębiorstwo i działalność gospodarcza. Uczeń:

- 3) wskazuje główne elementy działań marketingowych (produkt, cena, miejsce, promocja) i wyjaśnia na przykładach ich znaczenie dla przedsiębiorstwa i konsumentów;
- 4) przedstawia główne prawa i obowiązki pracownika; wyjaśnia, czemu służą ubezpieczenia społeczne i zdrowotne.

31. Etyka w życiu gospodarczym. Uczeń:

- 1) przedstawia zasady etyczne, którymi powinni się kierować pracownicy i pracodawcy; wyjaśnia, na czym polega społeczna odpowiedzialność biznesu.

Cele:

Uczeń powinien:

- rozumieć, że nie wszystkie produkty są wytwarzane w uczciwy sposób,
- wiedzieć, na czym polega sprawiedliwy handel,
- rozważnie dokonywać wyboru podczas zakupów,
- rozumieć związek między swoją postawą konsumentką a stanem środowiska naturalnego i życiem innych ludzi.

Metody, techniki, formy pracy:

Praca z tekstem, dyskusja

Materiały pomocnicze:

- Materiał pomocniczy nr 1 – *Sok pomarańczowy*
- Materiał pomocniczy nr 2 – *Sprawiedliwy handel*
- Materiał pomocniczy nr 3 – prezentacja *Sprawiedliwy handel* przygotowana przez Koalicję Sprawiedliwego Handlu – do pobrania na stronie: <http://www.fairtrade.org.pl/materialy.php>
- Materiał pomocniczy nr 4 – *Polacy a sprawiedliwy handel*

Przebieg zajęć:

1. Na początku zapytaj uczniów, czy kupując rozmaite towary w sklepie, zastanawiają się nad ich pochodzeniem, drogą, jaką przebyły zanim trafiły na sklepowe półki i ludźmi, którzy pracowali na rozmaitych etapach ich produkcji. Zapewne odpowiedź będzie brzmiała „nie” lub (w najlepszym wypadku) „rzadko”. To dość typowa postawa. Podkreśl, że jednak warto o tym pomyśleć, bo za naszym ulubionym produktem często kryją się ludzkie dramaty. Rozdaj Materiał pomocniczy nr 1 i daj uczniom kilka minut na zapoznanie się z nim. (10')
2. Porozmawiajcie o przeczytanym tekście. Poproś o odpowiedzi na pytania:
  - a) Skąd dociera do nas koncentrat soku pomarańczowego?
  - b) Jakie ma to konsekwencje dla środowiska?
  - c) Kto pracuje przy zbiorze pomarańczy?
  - d) Co sądzisz o wysokości wynagrodzenia za tę pracę?
  - e) Co można wynioskować z tekstu na temat warunków i bezpieczeństwa pracy przy zbiorze pomarańczy? Pokieruj rozmowę w taki sposób, aby uczniowie na przykładzie soku pomarańczowego jak najpełniej zrozumieli mechanizmy rządzące handlem, uświadomili sobie wyzysk, wykorzystywanie dzieci do pracy, łamanie praw człowieka itp. Można zrobić symulację – policzyć wraz z uczniami, ile kartonów soku pomarańczowego, za swój całodniowy zarobek, może kupić w sklepie dziecko pracujące przy zbiorze pomarańczy. Wspomnij także, że pomarańcze to tylko jeden z przykładów – podobnie się dzieje np. z kawą, kakao i innymi branżami – produkcją odzieży, zabawek itp. Porozmawiaj z uczniami, jakie wnioski im się nasuwają na podstawie tych informacji, co myślą o istniejącym stanie rzeczy, co ich najbardziej bulwersuje, jak ta sytuacja ma się do ich poczucia sprawiedliwości i etyki. (15')
3. Następnie przejdź do zagadnienia sprawiedliwego handlu. Możesz to zrobić z wykorzystaniem Materiału pomocniczego nr 2 lub prezentacji *Sprawiedliwy handel* przygotowanej przez Koalicję Sprawiedliwego Handlu – do pobrania na stronie: <http://www.fairtrade.org.pl/materialy.php>. Ważne, by uczniowie poznali zasady sprawiedliwego handlu, wiedzieli, jak wygląda znak Sprawiedliwego Handlu. Poproś, aby szukali tego znaku na rozmaitych produktach żywnościowych podczas zakupów. Dowodzi on, że dany produkt powstał w zgodzie z zasadami sprawiedliwego handlu, bez wyzysku innych ludzi, zatrudniania dzieci, niszczenia naturalnego środowiska itp. Podkreśl jeszcze, że określenie *Fair Trade* (pisane oddzielnie) odnosi się do całej idei sprawiedliwego handlu, a *Fairtrade* (pisane łącznie) jest używany dla określonego systemu certyfikacji i oznaczania produktów sprawiedliwego handlu. (15')
4. Na koniec zastanówcie się wspólnie nad stanem świadomości Polaków w omawianej kwestii. Posłuży do tego Materiał pomocniczy nr 3. Poproś uczniów o odczytanie z wykresu, jaki odsetek Polaków dysponuje wiedzą na temat towarów pochodzących ze sprawiedliwego handlu i o skomentowanie faktu. Zastanówcie się na koniec, co można zrobić w tej sprawie. Zachęć uczniów do pogłębienia wiedzy o tym zagadnieniu i realizacji uczniowskiego projektu. Mogłoby to być związane z obchodami Światowego Dnia Sprawiedliwego Handlu, obchodzonego zwykle w drugą sobotę maja. (5)

ZAŁĄCZNIKI

Materiał pomocniczy nr 1

SOK POMARAŃCZOWY

Apetyt na sok pomarańczowy stale rośnie. W Polsce wypija się go ponad 100 mln litrów rocznie. Ale czy soki z pomarańczy i innych owoców tropikalnych są rzeczywiście tak dobre dla naszego zdrowia? Jakie są konsekwencje naszego apetytu na smak tropików?

Koncentrat soku pomarańczowego importowany jest głównie z Ameryki Południowej, największym eksporterem jest Brazylia. Paliwo zużyte do przewiezienia setek tysięcy ton koncentratu na ogromną odległość zanieczyszcza środowisko. Blisko 80% koncentratu produkują wielkie koncerny posiadające własne plantacje w Ameryce Południowej. Są one często krytykowane za łamanie praw pracowniczych i przepisów ochrony środowiska.

Plantacje w Brazylii regularnie zatrudniają do zbiorów dzieci. W regionie Tabatinga w stanie São Paulo ok. 15% z 70 tys. zbieraczy ma poniżej 14 lat. Według rządu stanu Sergipe, drugiego co do wielkości zagłębia pomarańczowego Brazylii, w roku 1997 pracowało ponad 10 tys. dzieci i młodzieży w wieku 6-18 lat. 54% z nich miało między 7 a 14 lat. Pracodawcy chętnie zatrudniają dzieci, gdyż są lekkie i wchodzą na drzewa, nie łamiąc gałęzi. Ich praca jest

znacznie tańsza niż dorosłych, dają się łatwiej kontrolować i nie potrafią walczyć o swoje prawa. Według związków zawodowych co trzeci pracownik sezonowy ma poniżej 14 lat.

Praca zbieraczy pomarańczy jest ciężka i niebezpieczna. Zaczynają dzień o 5.00 rano, a kończą nierzadko o 20.00. Cały dzień stoją na szczytach wysokich, chybliwych drabin, zbierając owoce z ciernistych drzew, które od kwitnienia do zbiorów są kilkakrotnie spryskiwane szkodliwymi pestycydami. Na ramionach zbieraczy wiszą worki o wadze do 25 kg. Przy upadkach z drabin bardzo często dochodzi do złamań. Zbieracze muszą uważać na węże, są też narażeni na ukłucia agresywnych pszczoł i os, zatrucia pestycydami, uszkodzenia oczu, zakażenia od zadrapań cierniami, choroby kręgosłupa od noszenia ciężkich ładunków oraz choroby układu pokarmowego z powodu braku higieny i szkodliwych warunków pracy. Dzieci dostają ok. 3 dolarów za 14-godzinny dzień pracy. W niedziele i święta, w czasie złej pogody czy choroby nie zarabiają nic. Praca może być wykonywana tylko sześć miesięcy w roku, ale zarobki muszą starczyć na cały rok.

Źródło: *Dobre zakupy. Poradnik odpowiedzialnego konsumenta, Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć, Kraków 2006.*

Material pomocniczy nr 2

SPRAWIEDLIWY HANDEL

Sprawiedliwy handel jest to partnerstwo w handlu opierające się na dialogu, przejrzystości i szacunku, które dąży do większej równości w handlu międzynarodowym. Przyczynia się do zrównoważonego rozwoju przez oferowanie lepszych warunków handlowych dla zmarginalizowanych producentów i pracowników, szczególnie na Południu. Organizacje sprawiedliwego handlu (wspierane przez konsumentów) aktywnie angażują się we wspieranie producentów, podnoszenie świadomości i kampanie na rzecz zmian zasad i praktyki konwencjonalnego handlu międzynarodowego.

Ten alternatywny handel był początkowo prowadzony przez organizacje kościelne w Wielkiej Brytanii i Holandii, które rozprowadzały głównie rękodzieło etniczne. Stopniowo sprawiedliwym handlem objęto również produkty spożywcze, których sprzedaż jest podstawowym źródłem dochodów dla krajów globalnego Południa. Dziś produkty sprawiedliwego handlu są sprzedawane w ponad 60 krajach.

Podstawowe zasady sprawiedliwego handlu:

1. Cena minimalna (ang. *Fairtrade Minimal Price*) – producenci w krajach trzeciego świata mają zagwarantowaną minimalną cenę za swoje towary pokrywającą koszty produkcji. Dzięki temu mogą lepiej planować i rozwijać swoją działalność.
2. Premia na rzecz społeczności lokalnej (ang. *Fairtrade Premium*) – przeznaczona na projekty rozwojowe społeczności lokalnych np. zakup niezbędnego sprzętu, budowę szkół, placówek medycznych, inwestycje drogowe itp. Warunkiem uzyskania premii jest zorganizowanie się drobnych właścicieli w demokratyczne spółdzielnie, których członkowie wspólnie decydują o przeznaczeniu premii finansowej na konkretny cel.
3. Uczciwe praktyki handlowe – np. zmniejszenie czasu oczekiwania na zapłatę, możliwość uzyskania kredytu, skracanie łańcucha pośredników, długoterminowe kontrakty między importerami a dostawcami.
4. Wysokie standardy pracy – np. zakaz pracy dzieci, możliwość zrzeszania się w związki zawodowe, równe płace dla kobiet i mężczyzn.
5. Ochrona środowiska naturalnego – zakaz stosowania pestycydów i nawozów chemicznych, zakaz stosowania organizmów genetycznie modyfikowanych (GMO).
6. Konsumentci na całym świecie mogą wspomóc finansowo producentów z globalnego Południa, kupując po prostu towary opatrzone specjalnym znakiem Sprawiedliwego Handlu. Część pieniędzy ze sprzedaży takich towarów trafia bezpośrednio do ubogich rolników, pomagając im dźwignąć się z zakłętą kręgu biedy.

Znak Sprawiedliwego Handlu

Źródło: <http://skp.pl/sh/index.php/jak-mozesz-pomoc-na-czym-polega-sprawiedliwy-handel/>, [dostęp: 15.08.2011].

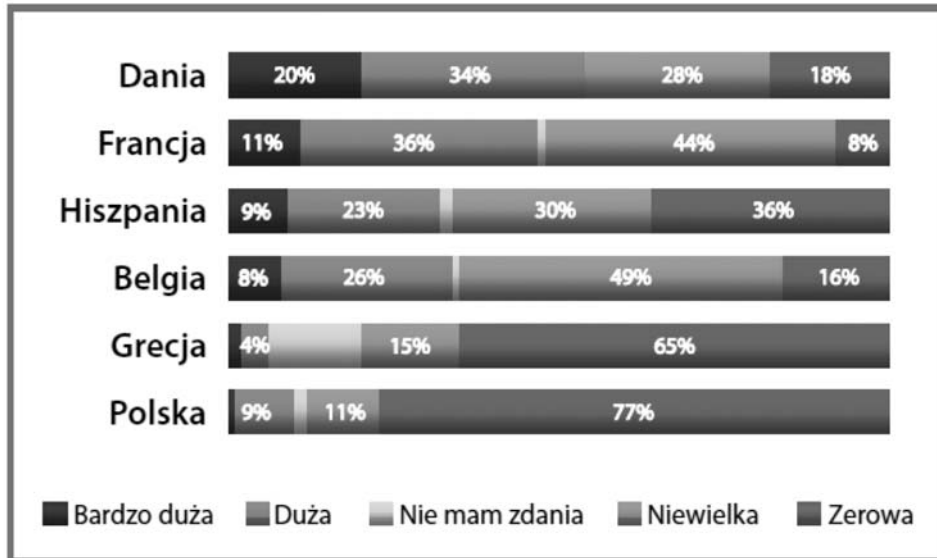
Material pomocniczy nr 3

POLACY A SPRAWIEDLIWY HANDEL

Pytanie 1

Niektóre firmy oferują towary wraz z gwarancją, że pracownikom zatrudnionym przy ich produkcji płaconą godziwą pensję i zapewniono dobre warunki pracy. Towary takie są często określane jako „sprawiedliwe” lub „etyczne”. W jakim stopniu znane są Pani/Panu tego typu towary? Czy znajomość i wiedzę na temat tych towarów określił(a)by Pani/Pan jako:

- A. bardzo dużą
- B. dużą
- C. niewielką
- D. zerową
- E. nie mam zdania

Źródło: Badanie „Postawy konsumentów w stosunku do odpowiedzialnych zakupów”, GlobeScan dla Consumers International, listopad 2009 r.

SCENARIUSZ LEKCJI

Temat: Pomyśl, zanim coś kupisz...

Przedmiot: wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, etyka, godzina wychowawcza

Poziom: szkoła ponadgimnazjalna – IV etap edukacyjny

Czas: 1 godzina lekcyjna

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

Wiedza o społeczeństwie – poziom rozszerzony

40. Stosunki międzynarodowe w wymiarze globalnym. Uczeń:

- 3) wyjaśnia przyczyny dysproporcji między globalną Północą i globalnym Południem oraz mechanizmy i działania, które ją zmniejszają lub powiększają;
- 4) przedstawia na przykładach wzajemne zależności pomiędzy państwami biednymi i bogatymi w polityce, ekonomii, kulturze i ekologii.

41. Globalizacja współczesnego świata. Uczeń:

- 1) przedstawia wieloaspektowy charakter procesów globalizacji (polityka, gospodarka, kultura, komunikacja, ekologia).

Podstawy przedsiębiorczości

4. Państwo, gospodarka. Uczeń:

- 12) ocenia wpływ globalizacji na gospodarkę świata i Polski oraz podaje przykłady oddziaływania globalizacji na poziom życia i model konsumpcji.

5. Przedsiębiorstwo. Uczeń:

- 9) charakteryzuje zachowania etyczne i nieetyczne w biznesie krajowym i międzynarodowym.

Etyka

11. Moralne aspekty pracy i różnych dziedzin życia publicznego. Etyki zawodowe. Przykłady kodeksów etycznych. Korupcja jako negatywne zjawisko naruszające kodeksy etyczne. Zagadnienie wszechstronnego i zrównoważonego rozwoju. Moralny wymiar stosunku człowieka do świata przyrody.

Cele:

Uczeń powinien:

- rozumieć niesprawiedliwość handlu międzynarodowego,
- znać zasady sprawiedliwego handlu,
- rozumieć związek swoich zachowań konsumenckich z życiem innych ludzi i ideą zrównoważonego rozwoju,
- umieć wyjaśnić przyczyny niskiego stanu świadomości Polaków na temat produktów sprawiedliwego handlu,
- zaproponować działania propagujące ideę sprawiedliwego handlu w najbliższym środowisku.

Metody, techniki, formy pracy:

Analiza „za i przeciw”, praca z tekstem, dyskusja, „burz mózgów”, praca indywidualna i zespołowa

Materiały pomocnicze:

- Materiał pomocniczy nr 1 – *Mata czarna*
- Materiał pomocniczy nr 2 – prezentacja *Sprawiedliwy handel* przygotowaną przez Koalicję Sprawiedliwego Handlu – do pobrania na stronie: <http://www.fairtrade.org.pl/materialy.php>
- Materiał pomocniczy nr 3 – *Analiza ZA i PRZECIWIW*
- Materiał pomocniczy nr 4 – *Dostępność produktów z certyfikatem FAIRTRADE w Polsce*

Przebieg zajęć:

1. Zapytaj uczniów, czym się kierują przy podejmowaniu decyzji o zakupach rozmaitych produktów. Zapewne powiedzą, że istotna jest cena, jakość, znana marka itp. Czy zakupy kojarzą się im z etyką? Raczej nie. Tymczasem swoim konsumenckim wyborem wpływamy na czyjś los (ludzi, zwierząt), na stan naturalnego środo-

- wiska itp. Przy zakupach raczej jednak o tym nie myślimy. Dla wprowadzenia w temat posłuż się Materiałem pomocniczym nr 1. Rozdaj go uczniom lub przeczytaj. (5')
2. Zapytaj uczniów, czy przykład kawy jest odosobniony. Poproś o podanie innych produktów, których powstawanie wiąże się z wyzyskiem, wykorzystywaniem dzieci do pracy, łamaniem praw człowieka, degradacją środowiska, eksperymentami na zwierzętach itp. – zapewne słyszeli o tego typu sytuacjach. Przykłady mogą pochodzić z różnych stron świata np. szycie odzieży, produkcja zabawek, tkanie dywanów, szycie piłek, uprawa bananów itp. Nasze zakupy mają wpływ na ten stan rzeczy. (5')
  3. Przejdź do zasad sprawiedliwego handlu. Wykorzystaj prezentację *Sprawiedliwy handel* przygotowaną przez Koalicję Sprawiedliwego (Materiał pomocniczy nr 2) – całą lub wybrane fragmenty. Postaraj się najwięcej czasu poświęcić na zasady oraz symbolikę (znak Sprawiedliwego Handlu). Podkreśl jeszcze, że określenie *Fair Trade* (pisane oddzielnie) odnosi się do całej idei sprawiedliwego handlu, a *Fairtrade* (pisane łącznie) jest używany dla określonego systemu certyfikacji i oznaczania produktów sprawiedliwego handlu. (15')
  4. Powiedz uczniom, że według badań prowadzonych w 2009 roku 77% polskich konsumentów określa swoją wiedzę na temat produktów sprawiedliwego handlu jako zerową. Zastanówcie się więc, jakie szanse mają te produkty w polskich realiach. W tym celu podziel klasę na 4- lub 6-osobowe zespoły i poroś uczniów, aby przez 10 minut przeanalizowali wspólnie ten problem, szukając argumentów ZA i PRZECIW i zapisując je w tabeli (rozdaj grupom Materiał pomocniczy nr 3). (10')
  5. Po zakończeniu ćwiczenia grup porównajcie efekty pracy grup. Podsumowując to ćwiczenie, podkreśl, że Polska jest dopiero na początku drogi, o czym świadczy zapewne stopień świadomości naszych konsumentów czy liczba tych towarów w sklepach (Materiał pomocniczy nr 4). Jednak warto podejmować ten trud. Zadaj więc pytanie, co możemy zrobić w tej sprawie? Poproś uczniów o to, by zrobili „burzę mózgów” na ten temat, możesz zapisywać ich propozycje. Zachęć, aby niektóre swoje pomysły wykorzystali, realizując projekt edukacyjny. Poleć, aby pogłęбили wiedzę o sprawiedliwym handlu w internecie, mogą też sprawdzić, czy na Facebooku są dostępne informacje na ten temat. Powiedz też o rozmaitych wydarzeniach związanych z obchodami Światowego Dnia Sprawiedliwego Handlu, który jest zwykle obchodzony w drugą sobotę maja. Zachęć, aby dowiedzieli się, co działo się w ich mieście czy najbliższej okolicy w związku z tym świętem. (10')

ZAŁĄCZNIKI

Materiał pomocniczy nr 1

MAŁA CZARNA

Kawa, najpopularniejszy napój świata i towar o największych po ropie naftowej obrotach, jest dziś powodem alarmujących doniesień. Plantatorzy na całym świecie znaleźli się na skraju ruiny. W ponad 50 krajach miliony plantatorów i ich rodzin żyje w nędzy i głodzie, ponieważ oferowana im cena znacznie spadła w ciągu ostatnich kilku lat. Miliony drobnych rolników tracą ziemię, a zbieracze kawy – pracę. Z trudem walczą o przetrwanie swych rodzin. Nie lepiej dzieje się na plantacjach herbaty. Jednocześnie cena kawy w krajach konsumenckich utrzymuje się na wysokim poziomie, a koncerny spożywcze notują rekordowe zyski – kosztem ludzi w ubogich krajach Południa. Walczy z tym ruch sprawiedliwego handlu.

Smutne fakty

- Pracownik plantacji kawy zarabia 0,5 USD dziennie, czyli około 100 USD rocznie.
- Z każdej filiżanki kawy, którą wypijasz w restauracji, producent otrzymuje jedynie 5-25 groszy.
- Pracownicy plantacji kawy, herbaty i kakao nie są w stanie utrzymać i wykształcić swoich dzieci ani zapewnić im opieki lekarskiej.

Źródło: *Dobre zakupy. Poradnik odpowiedzialnego konsumenta, Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć, Kraków 2006 oraz http://www.fairtrade.org.pl/sprawiedliwy_handel, [dostęp 02.09.2011].*

.....

Material pomocniczy nr 3

ANALIZA ZA I PRZECIWIW

Produkty z certyfikatem Sprawiedliwego Handlu w polskich sklepach

ZA (Co sprzyja ich kupowaniu?)	PRZECIWIW (Co jest barierą dla klientów?)

Źródło: opracowanie własne.

Material pomocniczy nr 4

DOSTĘPNOŚĆ PRODUKTÓW Z CERTYFIKATEM FAIRTRADE W POLSCE

W ramach badania zleconego przez Consumers International zapytano konsumentów, jak często dostrzegają produkty „sprawiedliwe” w sklepach. Odpowiedzi polskich respondentów wskazują, że dostępność tego typu produktów jest w naszym kraju niewielka: zaledwie 1% ankietowanych twierdziło, że napotykają na takie produkty bardzo często, 74% ankietowanych twierdziło zaś, że nie znajdują takich produktów wcale lub znajdują je jedynie okazjonalnie. (...)

Gdzie zatem Polacy mogą znaleźć produkty z charakterystycznym znaczkiem *Fairtrade*? Produkty certyfikowane w ramach sprawiedliwego handlu docierają do polskich konsumentów następującymi kanałami:

- poprzez sklepy internetowe – w szczególności sklep prowadzony przez Stowarzyszenie Sprawiedliwego Handlu „Trzeci Świat i My”, które jest głównym dystrybutorem produktów *Fairtrade* w Polsce,
- poprzez wyspecjalizowane sklepy z żywnością (Żółty Cesarz, Kuchnie Świata),
- poprzez krajowe sieci sklepów delikatesowych (Bomi, Piotr i Paweł, Alma),
- poprzez duże sieci handlowe (supermarkety i hipermarkety),
- poprzez inne punkty sprzedaży: stacje benzynowe (np. Orlen), kawiarnie (np. Starbucks),
- poprzez sprzedaż w trakcie akcji promocyjnych (np. podczas Dnia Sprawiedliwego Handlu). (...)

W dyskusjach na temat sprawiedliwego handlu pojawia się często argument, iż produkty certyfikowane w ramach tej inicjatywy są drogie i na przeszkodzie w ich większej sprzedaży stoi duża wrażliwość cenowa polskich konsumentów.

Rzeczywiście, produkty *Fairtrade* są droższe od produktów „konwencjonalnych”, gdyż wynika to z samej istoty sprawiedliwego handlu, w myśl której nadwyżka ponad cenę rynkową płacona przez konsumentów trafia bezpośrednio do rolników i dostawców z krajów trzeciego świata. Jednocześnie produkty *Fairtrade* są na ogół tańsze od innych produktów klasyfikowanych jako „etyczne” np. produktów rolnictwa ekologicznego. Biorąc dodatkowo pod uwagę, że wiele produktów *Fairtrade* posiada jednocześnie certyfikacje ekologiczne, segment żywności ekologicznej wydaje się właściwszym punktem odniesienia. (...)

Biorąc pod uwagę skalę działalności, wielkość obrotów i zasięg terytorialny, najważniejszym kanałem dystrybucji są międzynarodowe i krajowe sieci handlowe.

Stowarzyszenie Konsumentów Polskich postanowiło zatem sprawdzić, jak wygląda sprzedaż „sprawiedliwych” produktów w sieciach handlowych i przeprowadziło mini-badanie. Nasi pracownicy sprawdzali dostępność certyfikowanych produktów w sklepach, ich umiejscowienie na półkach sklepowych, a także znajomość tematyki Sprawiedliwego Handlu wśród pracowników poszczególnych sklepów i pracowników centrali danych sieci. [...]

Na podstawie badania można sformułować trzy rodzaje podejścia sieci handlowych do sprzedaży produktów certyfikowanych *Fairtrade*:

1. Brak produktów *Fairtrade* w ofercie sieci (Biedronka, Lidl, Tesco) – o ile taką politykę w przypadku sieci dyskontowych można wytłumaczyć charakterem sklepu (ograniczony asortyment, produkty z niższej półki cenowej, duży udział marek własnych), o tyle polityka Tesco w Polsce może budzić zdziwienie, zwłaszcza biorąc pod uwagę zaangażowanie Tesco w sprzedaż produktów *Fairtrade* w Wielkiej Brytanii.

2. Produkty dostępne, ale w bardzo ograniczonym zakresie (Auchan, Carrefour, Intermarche, Real, Leclerc) – sieci te oferują pojedyncze produkty certyfikowane, rozmieszczone na półkach wraz z innymi produktami z danej kategorii. Czasem produkty te umieszczone są na osobnej półce oznaczonej jako „kuchnie świata”, „zdrowa żywność” itp. Można odnieść wrażenie, że produkty certyfikowane znalazły się w ofercie niejako „przypadkowo” i zostały wprowadzone do sprzedaży ze względu na swój egzotyczny charakter lub ekologiczne pochodzenie. Produkty certyfikowane rzeczywiście mają egzotyczny charakter i część z nich oprócz certyfikatu *Fairtrade* posiada również certyfikat rolnictwa ekologicznego, niemniej nie są to najważniejsze cechy tych produktów. Takie pozycjonowanie na półkach utrudnia zatem dokonanie świadomego wyboru przez klienta sklepu. Problemem jest również niewielki asortyment produktowy: dominuje kawa i herbata. Dla porównania, sklep internetowy www.sprawiedliwyhandel.pl oprócz różnych rodzajów kawy i herbaty oferuje również kakao, czekolady i wyroby czekoladowe, bakalie, przyprawy, produkty zbożowe, a nawet wyroby rękodzielnicze. W krajach Europy zachodniej wybór jest jeszcze większy (m.in. wina i kwiaty).
3. Produkty *Fairtrade* dostępne na osobnym regale, odpowiednio oznakowanym (Bomi, warszawski sklep sieci Leclerc). Współpraca sieci Bomi ze Stowarzyszeniem Sprawiedliwego Handlu „Trzeci Świat i My” jest przykładem dobrej praktyki sprzedażowej. Asortyment produktów certyfikowanych dostępnych w sklepach Bomi jest stosunkowo szeroki, na półkach można odnaleźć ulotki informacyjne poświęcone idei sprawiedliwego handlu, informacje na ten temat umieszczone są również na stronie internetowej sieci. Również Leclerc promuje produkty *Fairtrade* w wybranych hipermarketach, a także w swoim sklepie internetowym www.hipernet24.pl. (...) Warto podkreślić zwłaszcza odpowiednie rozmieszczenie produktów certyfikowanych na półkach. Kawa certyfikowana ustawiona w rzędzie z 40 innymi markami kaw pozostanie zapewne niezauważona, podczas gdy osobny regał z produktami *Fairtrade* i broszurami informacyjnymi przyciągnie uwagę klientów sklepu. Przedstawiciele sieci handlowych uzasadniają brak produktów certyfikowanych w ofercie niewielką świadomością konsumentką Polaków w odniesieniu do sprawiedliwego handlu. To prawda, ale prawdą jest również to, że świadomość konsumentką kształtują również (żeby nie powiedzieć przede wszystkim) działania marketingowe firm. (...)

Polskie przedsiębiorstwa (zarówno producenci, jak i sprzedawcy) wykazują coraz częściej zainteresowanie ideą sprawiedliwego handlu. Istotną barierą w dystrybucji produktów certyfikowanych w Polsce jest natomiast niechęć sprzedawców do ograniczania swoich marż na tego typu produktach.

Źródło: Sprawiedliwy Handel w Polsce. Stan obecny i perspektywy rozwoju, Stowarzyszenie Konsumentów Polskich, Warszawa 2010.

ETYCZNA MODA

ANITA PONIKŁO

Ubrania, które kupujemy w sklepach najczęściej pochodzą z Azji, Afryki, Ameryki Południowej i Europy Wschodniej. Produkowanie odzieży poza granicami kraju może wydawać się kosztowną inwestycją aniżeli szycie ich w rodzimym kraju, ponieważ do kosztów produkcji trzeba doliczyć również koszty transportu. Kiedy zajrzemy na metki przy naszych ubraniach, szybko dowiemy się, że prawie żadne z nich nie zostało uszyte w Polsce, często również nawet nie w Europie.

Dlaczego tak się dzieje?

Przemysł odzieżowy obsługiwany jest przez długi i skomplikowany łańcuch dostaw, często podróż rzeczy odbywa się po paru krajach. Firmy sprzedające odzież w Europie szukają najtańszej „siły roboczej” na całym świecie. Przeniesienie fabryk do krajów „niskich płac” prowadzi do maksymalnego obniżania wynagrodzenia dla pracowników i ogólnego obniżenia kosztów produkcji. Płace pracowników fabryk są zazwyczaj tak niskie, że mimo wielu godzin pracy i niewyobrażalnych nadgodzin pracownicy nie są w stanie (w warunkach lokalnych) utrzymać swojej rodziny. Do tego ich dochód jest na tyle niski, że nie stać ich na zakup odzieży, którą sami produkują.

Nie od dziś wiemy, że wiele produktów, z którymi mamy do czynienia na co dzień, jest przygotowywana w kilku krajach. Na podstawie „Etyki i globalizacji” Richarda Ferstera możemy prześledzić przeciętną wędrówkę surowców aż do powstania produktu – weźmy przykład dżinsów, znanych i lubianych na całym świecie spodni. Załóżmy, że szwajcarska firma zajmuje się sprzedażą dżinsów. Bawełna na ich materiał jest zbierana w Burkina Faso, Kazachstanie lub Indiach, a wysyłana do Chin. W Chinach przędzie się z niej nici, używając np. szwajcarskich maszyn. Na Filipinach bawełna jest barwiona kolorami indygo, pigmenty do farb powstały w Niemczech lub Szwajcarii. W Polsce tkany jest materiał przy użyciu szwajcarskich maszyn. Metka dżinsów pochodzi z Francji, a guziki z Włoch. Projekt graficzny przygotowany w Szwajcarii zostaje przesłany przez internet do fabryki na Filipinach. Tak również zszywane są ze sobą wszystkie elementy – zostały dostarczone samolotem do szwalni. Sprzedane spodnie w Szwajcarii mogą się konsumentowi znudzić do następnego sezonu, więc odda je do Czerwonego Krzyża albo innej organizacji zbierającej odzież używaną. Dżinsy trafią np. do jednego z krajów Afryki Subsaharyjskiej np. Ghany.

Jakie są skutki takiego globalnego procesu produkcji? Przede wszystkim nie jesteśmy w stanie zliczyć wszystkich osób, które zajmują się ich wykonaniem. Każdy element w powyższym opisie jest produkowany gdzieś indziej. Produkcja dżinsów jest też skomplikowana pod względem kontroli – ciężko jest zarządzać i nadzorować tak ogromny i skomplikowany logistycznie proces. Kolejnym problemem mogą być niekontrolowane nadużycia społeczne (wzrost pracowników i łamanie praw człowieka, a także dyskryminacja) oraz nadużycia środowiskowe (zanieczyszczenia, zużycie wody, emisje gazów cieplarnianych, zużywanie surowców). Ogromnym i bolesnym w skutkach jest jednak problem pogłębiania różnic pomiędzy krajami rozwijającymi się a rozwiniętymi. Kraje rozwijające się zyskują, ale jedynie na taniej sile roboczej, a poziom pracowników nie ulega zmianie.

Sytuacja pracowników fabryk

W zatrudnieniu w przemyśle odzieżowym na całym świecie dominują kobiety. Stanowią one aż 80% pracowników. Prawa pracowników przemysłu odzieżowego, w tym podstawowe prawa człowieka, bardzo często są łamane, a warunki pracy bywają niebezpieczne dla zdrowia. Wielu pracowników nie posiada żadnej umowy wiążącej z fabrykami, dlatego każdego dnia muszą liczyć się z utratą pracy. Taki stan rzeczy powoduje, że niemal niemożliwe jest dochodzenie swoich praw w sytuacji, jeżeli fabryka np. nie wypłaci pracownikowi pensji. Nie posiadają oni też żadnego rodzaju ubezpieczeń, a praca w fabryce potrafi być niebezpieczna, ponieważ fabryki rzadko przestrzegają zasad bezpieczeństwa, a ich budynki bywają w opłakanym stanie. Właściciele fabryk nie zapewniają też odzieży ochronnej dla pracowników, którzy zmuszeni są pracować z wykorzystaniem niebezpiecznych maszyn czy chemicznych produktów np. podczas farbowania nici.

W wielu fabrykach dzień pracy jest bardzo długi. Oprócz standardowych godzin pracy pracownicy często zmuszani są do zostawiania na długie nadgodziny, żeby fabryka mogła zdążyć z zamówieniem. Odbija się to na życiu prywatnym i zdrowotnym pracowników. Pracownicy nie mają dni wolnych, często jest to 1-2 dni w miesiącu, nie

przysługuje im również zwolnienie chorobowe, a urlop jest nieraz niemożliwy. Jednak zdarza się również tak, że właściciel fabryki straci kontrahenta i fabryka zmuszona jest wstrzymać pracę na długie tygodnie.

Pracownicy pozostają często osamotnieni w walce o swoje prawa – nie mają jak się bronić, ponieważ brakuje regulaminów pracy, zabronione jest zrzeszanie się, a próba utworzenia związków zawodowych blokowana jest przez właścicieli fabryk. Podejmowanie prób indywidualnej negocjacji grozi zwolnieniem, bądź nałożeniem wysokiej grzywny.

Kto szyje twoje ubrania

Jeżeli chcielibyśmy przedstawić najczęściej spotykany profil osoby, która szyje ubrania znajdujące się na półkach sklepowych, byłaby to młoda dziewczyna z Chin, Kambodży, Indii czy Bangladeszu, która:

- nie zdążyła zakończyć edukacji,
- wyjechała z rodzinnego domu do fabryki, która znajduje się w specjalnej strefie ekonomicznej,
- mieszka na terenie fabryki w wieloosobowym pokoju (z innymi dziewczynami),
- koszty utrzymania (zakwaterowania, wyżywienia, często i ciepłej wody) potrącane są jej od pensji,
- nie jest świadoma tego, że może mieć jakieś prawa,
- pracuje ponad 12 godzin dziennie,
- zarabia tak mało, że nie starcza jej na „normalne” życie,
- nie stać jej na zakup tego, co uszyła.

Źródło: IHLO – Hong Kong Liaison Office of the International Trade Union Movement; www.ihlo.org, [dostęp: 02.09.2011].

Za co płacimy w sklepie, kupując parę butów sportowych:

- Koszt pary markowych butów – 300 zł
- Zysk firmy – 98 zł
- Zysk sprzedawcy – 90 zł
- Podatek – 60 zł
- Produkcja – 35 zł
- Transport – 15 zł
- **Płaca – 2 zł**

„Szybka moda”

Jednym z głównych powodów, dla których łamane są prawa pracownicze jest trend tzw. „szybkiej mody” w krajach rozwiniętych. Polega on na produkcji nawet do dwunastu kolekcji w ciągu roku dla jednego sklepu. Podczas gdy do niedawna obowiązywała reguła czterech kolekcji – na każdą porę roku osobnej. Taki stan rzeczy doprowadza do tego, że fabryki szyjące ubrania mają bardzo mało czasu na produkcję kolejnej kolekcji (co owocuje dużą liczbą nadgodzin). Koncerny odzieżowe wymagają coraz większej „elastyczności” od dostawców. Rosnąca konkurencja w tej branży umożliwia wywieranie presji na dostawcach i daje duże możliwości w negocjacjach obniżania cen. Ponadto w konsekwencji rodzi się w konsumencie potrzeba posiadania coraz większej liczby ubrań, aby móc nadążyć za obowiązującymi trendami.

Certyfikaty i metki

Coraz częściej możemy w sklepach znaleźć ubrania z metkami wskazujące nie tylko na to, gdzie dana rzecz została uszyta i jak należy się z nią obchodzić, ale również pojawiły się specjalne oznakowania mówiące, czy dana rzecz jest uszyta z bawełny organicznej albo czy pochodzi ze sprawiedliwego handlu.

Odzież podobnie jak żywność zaczęto oznaczać specjalnymi metkami i nadawać im certyfikaty świadczące o ekologicznym lub społecznym oddziaływaniu produktów. Najważniejszym certyfikatem jest świadczący o pochodzeniu bawełny z plantacji, na której nie stosowano trujących pestycydów, a zatem z plantacji produkującej organiczną ba-

węlnę. Certyfikat ten jest związany ze sposobem uprawy bawełny i technikami wykorzystywanymi przy jej tworzeniu. W Polsce taki certyfikat nazywany „Znakiem Czystej Bawełny” może wydać Gdyńska Izba Bawełny.

Ważne jest także, aby nasza odzież miała certyfikat (*Fairtrade*) świadczący o tym, że nasze ubrania pochodzą ze sprawiedliwego handlu. Certyfikat ten świadczy o uczciwych relacjach handlowych pomiędzy producentami bawełny a firmami skupującymi (ważne, aby rolnik otrzymywał za swój towar cenę rynkową, dyktowaną cenami międzynarodowymi).

Należy jednak pamiętać, że to metka mówiąca o ekologiczności naszej bluzki wcale nie musi oznaczać, że podczas jej szycia nie zostały złamane prawa pracownicze. Sama metka informuje nas tylko o rodzaju użytej bawełny, jednak nadal brak informacji o poszczególnych etapach produkcji.

„Wolna moda” (slow fashion)

Wolna moda nie jest terminem przeciwstawnym do „szybkiej mody”. Termin ten został zapożyczony od określenia *slow food*, w którym nie chodzi o szybkie zaspokojenie głodu, tylko o połączenie przyjemności jedzenia ze świadomością tego, co jemy i odpowiedzialnością.

W wolnej modzie dużą rolę odgrywają projektanci, a następnie konsumenci. Projektanci świadomie wybierają materiały i sposoby produkcji swojej kolekcji. Natomiast klienci dzięki temu mogą w pełni świadomie wybierać to, co chcą nosić, znając całą historię ubrania, które zamierzają kupić. Podejście *slow fashion* jest połączeniem szybkich zmian zachodzących w modzie oraz jakości i sposobu wykonywania ubrań. Punkt ciężkości położony jest tutaj na jakość, a nie na ilość, co jest korzystne dla obu stron. Z jednej pozwala producentom na spokojne planowanie harmonogramu pracy i podział godzin pracowników w zamian za lepszą jakość i wyższe wynagrodzenia dla pracowników fabryk.

Co możemy zrobić?

- Zastanowić się nad własnymi wyborami konsumenckimi;
- Zwracać uwagę na kraj pochodzenia odzieży;
- Wybierać producentów ubrań, o których wiadomo, że wspierają etykę w produkcji odzieży;
- Wybierać produkty z bawełny ekologicznej i pochodzące ze sprawiedliwego handlu (*Fair Trade*);
- Wywierać nacisk na producentów odzieży;
- Pisać petycje i zapytania o szczegóły dotyczące produkcji odzieży do waszych ulubionych koncernów odzieżowych;
- Rozmawiać o tym z innymi;
- Organizować akcje informacyjne;
- Korzystać z innych metod posiadania nowych rzeczy np. kupowanie w sklepach z używaną odzieżą, udział w wymianie ubrań (*swap party*), przeróbka starych ubrań na nowe.

SCENARIUSZ LEKCJI

Temat: Kupuj z głową!

Przedmiot: historia i społeczeństwo, etyka, godzina wychowawcza

Poziom: szkoła podstawowa – II etap edukacyjny (kl. IV-VI)

Czas: 1 godzina lekcyjna

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

Historia i społeczeństwo

1. Refleksja nad sobą i otoczeniem społecznym. Uczeń:
  - 2) podaje przykłady różnorodnych potrzeb człowieka oraz sposoby ich zaspokajania;

Etyka

1. Poznawanie siebie, dostrzeganie cech indywidualnych własnych i najbliższych osób.
3. Człowiek jako osoba; godność człowieka.
7. Wolność i jej różne rozumienie, autorytety i wzory osobowe.
9. Uzasadnianie opinii, wydawanie sądów, kryteria ocen m.in. w odniesieniu do zjawisk społecznych na poziomie małej grupy, społeczności szkolnej i społeczności lokalnej.

Cele:

Uczeń powinien:

- rozumieć, że jest konsumentem i adresatem reklam,
- odróżniać zachcianki od potrzeb,
- rozumieć, że nie wszystkie produkty są wytwarzane w uczciwy sposób,
- wiedzieć, na co zwracać uwagę przy kupowaniu produktów,
- rozumieć związek między swoją postawą konsumentką a stanem środowiska naturalnego.

Metody, techniki, formy pracy:

„Śnieżna kula”, dyskusja, praca indywidualna i w grupach

Materiały pomocnicze:

- Materiał pomocniczy nr 1 – *Niepotrzebne zakupy*

Przebieg zajęć:

1. Zapytaj uczniów, ile razy w tygodniu dokonują różnego rodzaju zakupów i czy lubią to robić. Porozmawiajcie, dlaczego kupują różne produkty – ich odpowiedzi zapisuj w postaci asocjogramu („słoneczka”). Zapewne pojawią się odpowiedzi typu: *bo jest nam to potrzebne, bo nam się podoba, bo inni to mają, bo to jest modne, bo skusiła nas reklama, bo była promocja* itp. Podyskutujcie o motywacjach do kupowania – jak mało w nich jest prawdziwej konieczności, a dużo innych czynników. Zaznacz to odpowiednio na asocjogramie, podkreślając różnymi kolorami. (5')
2. Rozdaj Materiał pomocniczy nr 1 i poproś uczniów, aby wpisali po dwa przykłady niepotrzebnie zakupionych ostatnio towarów. Porozmawiajcie o tym, co najczęściej jest przyczyną takich pochopnych decyzji i impulsem do zakupu. Zastanówcie się, jak można mądrzej wykorzystać swoje pieniądze. (10')
3. Porozmawiajcie o reklamie. Zapytaj uczniów, jak rozumieją stwierdzenie: *Reklama to próba oddzielenia klienta od jego pieniędzy* (John Boynton Priestley). Poproś o przykłady, co ostatnio kupili pod wpływem reklamy lub promocji i czy było im to naprawdę potrzebne. Podsumowując tę część zajęć, uświadom uczniom, dlaczego tak łatwo ulegamy reklamom i jakie są tego skutki. Podkreśl, że konsumenci nie zawsze dysponują odpowiednią wiedzą, by prawidłowo odczytać przekaz reklamowy, wykryć przejawskrawienia, wyolbrzymienia i przesadę, a czasami nawet oszustwo (zwłaszcza, gdy dotyczy to dzieci). Takie reklamy mogą popchnąć konsumenta do zakupu niewłaściwych towarów i usług. Reklama lub promocja może nas też skłonić do większych zakupów niż tego potrzebujemy (nadkonsumpcja), co jest zgubne nie tylko dla naszego portfela, ale

- także dla środowiska i zrównoważonego rozwoju (np. promocja produktów jednorazowego użytku może doprowadzić do gwałtownego wzrostu ilości produkowanych odpadów, których trzeba się będzie pozbyć). (5')
4. Następnie poprosz uczniów, aby pracując techniką „śnieżnej kuli”, sporządzili listę pytań, które należy sobie postawić, zanim zdecydujemy się na zakup jakiejś modnej rzeczy. Najpierw robią to pojedynczo, potem porównują swoje listy pytań w parach, czwórkach, aż w końcu powstaje wspólna lista pytań, którą warto zapisać na tablicy lub flipcharcie. Warto, aby na tej liście znalazły się tak ważne pytania, jak:
- Czy ten zakup jest konieczny, czy to tylko zachcianka?
  - Czy nie znajdę podobnego produktu w niższej cenie?
  - Czy nie mogę korzystać z rzeczy używanych lub wymienić się z kimś?
  - Z jakich surowców/materiałów wykonano ten produkt?
  - Jaką odległość musiał pokonać ten produkt, by mógł znaleźć się na sklepowej półce?
  - Jakich środków transportu użyto w tym celu? (samolot, ciężarówka, pociąg)
  - Jakie są warunki pracy osób zatrudnionych przy produkcji?
  - Jaki wpływ ma produkcja tego artykułu na stan środowiska naturalnego? (zużycie wody, energii, wpływ na krajobraz)
- Uczniowie powinni mieć świadomość, że nie wszystkie produkty powstają w uczciwy sposób. Za ich produkcją często kryje się wykorzystywanie i wyzysk innych ludzi, nieludzko ciężka praca (także dzieci), długa droga transportu, duże zużycie energii, niszczenie środowiska naturalnego itp. (20')
5. Na zakończenie zajęć poprosz uczniów, aby porozmawiali o tym problemie w swoich domach, postarali się zmienić nawyki konsumenckie swoje i swoich bliskich, aby bardziej refleksyjnie podchodzili do zakupów, nie ulegali modom, presji otoczenia, reklamom i chwilowym zachciankom. (5')

ZAŁĄCZNIKI

Materiał pomocniczy nr 1

NIEPOTRZEBNE ZAKUPY

Produkt	Co mnie skłoniło do zakupu?	Przybliżona cena	Co potrzebnego mógłbym mieć za te pieniądze?

SCENARIUSZ LEKCJI

Temat: Pomyśl, zanim kupisz.

Przedmiot: wiedza o społeczeństwie, etyka, godzina wychowawcza

Poziom: gimnazjum – III etap edukacyjny

Czas: 1 godzina lekcyjna

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

Wiedza o społeczeństwie

23. Problemy współczesnego świata. Uczeń:

- 1) porównuje sytuację w państwach globalnego Południa i globalnej Północy i wyjaśnia na przykładach, na czym polega ich współzależność;
- 3) wyjaśnia, odwołując się do przykładów, na czym polega globalizacja w sferze kultury, gospodarki i polityki; ocenia jej skutki;
- 4) rozważa, jak jego zachowania mogą wpływać na życie innych ludzi na świecie (np. oszczędzanie wody i energii, przemyślane zakupy);

24. Praca i przedsiębiorczość. Uczeń:

- 3) stosuje w praktyce podstawowe zasady organizacji pracy (ustalenie celu, planowanie, podział zadań, harmonogram, ocena efektów).

25. Gospodarka rynkowa. Uczeń:

- 2) podaje przykłady racjonalnego i nieracjonalnego gospodarowania; stosuje zasady racjonalnego gospodarowania w odniesieniu do własnych zasobów (np. czasu, pieniędzy);

29. Przedsiębiorstwo i działalność gospodarcza. Uczeń:

- 3) wskazuje główne elementy działań marketingowych (produkt, cena, miejsce, promocja) i wyjaśnia na przykładach ich znaczenie dla przedsiębiorstwa i konsumentów;
- 4) przedstawia główne prawa i obowiązki pracownika; wyjaśnia, czemu służą ubezpieczenia społeczne i zdrowotne.

31. Etyka w życiu gospodarczym. Uczeń:

- 1) przedstawia zasady etyczne, którymi powinni się kierować pracownicy i pracodawcy; wyjaśnia, na czym polega społeczna odpowiedzialność biznesu;

Cele:

Uczeń powinien:

- rozumieć, że nie wszystkie produkty są wytwarzane w uczciwy sposób,
- wiedzieć, na czym polega zrównoważona konsumpcja,
- rozumieć pojęcie globalnego społeczeństwa,
- rozważnie dokonywać wyboru podczas zakupów, stosując różne kryteria wyboru,
- rozumieć związek między swoją postawą konsumentką a stanem środowiska naturalnego i życiem innych ludzi.

Metody, techniki, formy pracy:

Gra dydaktyczna (poker kryterialny), dyskusja, praca w grupach i indywidualna

Materiały pomocnicze:

- Materiał pomocniczy nr 1 – *Poker kryterialny* (tyle kompletów do gry, ile grup)
- Materiał pomocniczy nr 2 – *Kto szyje twoje ubrania?*
- Materiał pomocniczy nr 3 – *Za co płacimy?*

Przebieg zajęć:

1. Poinformuj uczniów na początku, że będziecie rozmawiać o tym, co przeważnie lubią robić, czyli o zakupach. Rozpoczniecie od ... gry w karty. Podziel ich na grupy 5- lub 6-osobowe i rozdaj materiały do pokera kry-

- terialnego (każdy zespół otrzymuje plansze i komplet kart – Materiał pomocniczy nr 1). Wyjaśnij, że przedmiotem rozważań będą czynniki, które najbardziej wpływają na ich decyzje o zakupach. Przedstaw dokładnie zasady gry. Określ czas gry – 15 minut. (5')
2. Pozwól uczniom przez kwadrans grać w grupach w pokera kryterialnego, układając czynniki decydujące o zakupach według ich ważności. W razie potrzeby koryguj postępowanie uczniów tak, aby były przestrzegane reguły gry. (15')
  3. Porównajcie efekty pracy grup, wymieniając najistotniejsze – według uczniów – czynniki, którymi się kierują, dokonując zakupów. Porozmawiajcie, ile wśród nich wynika z autentycznej konieczności posiadania danego produktu, a ile – z mody, zachcianek, presji rówieśników itp. (5')
  4. Postaw tezę, że od naszych zachowań konsumenckich zależy los innych ludzi w bardzo odległych miejscach na Ziemi. Zapewne uczniowie słyszeli o tym, że wiele produktów, np. ubrania czy zabawki są produkowane w krajach Azji, czy Afryki. Często pracują przy tej produkcji ich rówieśnicy, mimo że jest to zabronione. Zapytaj, czy zdają sobie sprawę, w jakich warunkach są te rzeczy produkowane. Posłuż się Materiałem pomocniczym nr 2 i 3. Porozmawiajcie o długim łańcuchu produkcyjnym, kosztach ekonomicznych, wpływie na środowisko i los innych ludzi oraz globalnym wymiarze tego zjawiska. Zastanówcie się też wspólnie nad etyczną stroną mody. (15')
  5. Na zakończenie zajęć zapytaj uczniów o związek ich zachowań z warunkami życia innych ludzi – czy można coś w tej sprawie zrobić. Uczniowie zapewne potrafią wskazać przykłady odpowiednich zachowań – ograniczenie konsumpcji, zmianę nawyków konsumenckich, większe zainteresowanie pochodzeniem kupowanych produktów i ich jakością, włączanie się w akcje różnych organizacji zajmujących się sprawiedliwym handlem. Poproś o wyszukanie w internecie dokładniejszych informacji o sprawiedliwym handlu (*Fair Trade*). Zaproponuj, aby tę tematykę wykorzystać przy realizacji projektu edukacyjnego i zaoferuj swoje wsparcie. (5')

ZAŁĄCZNIKI

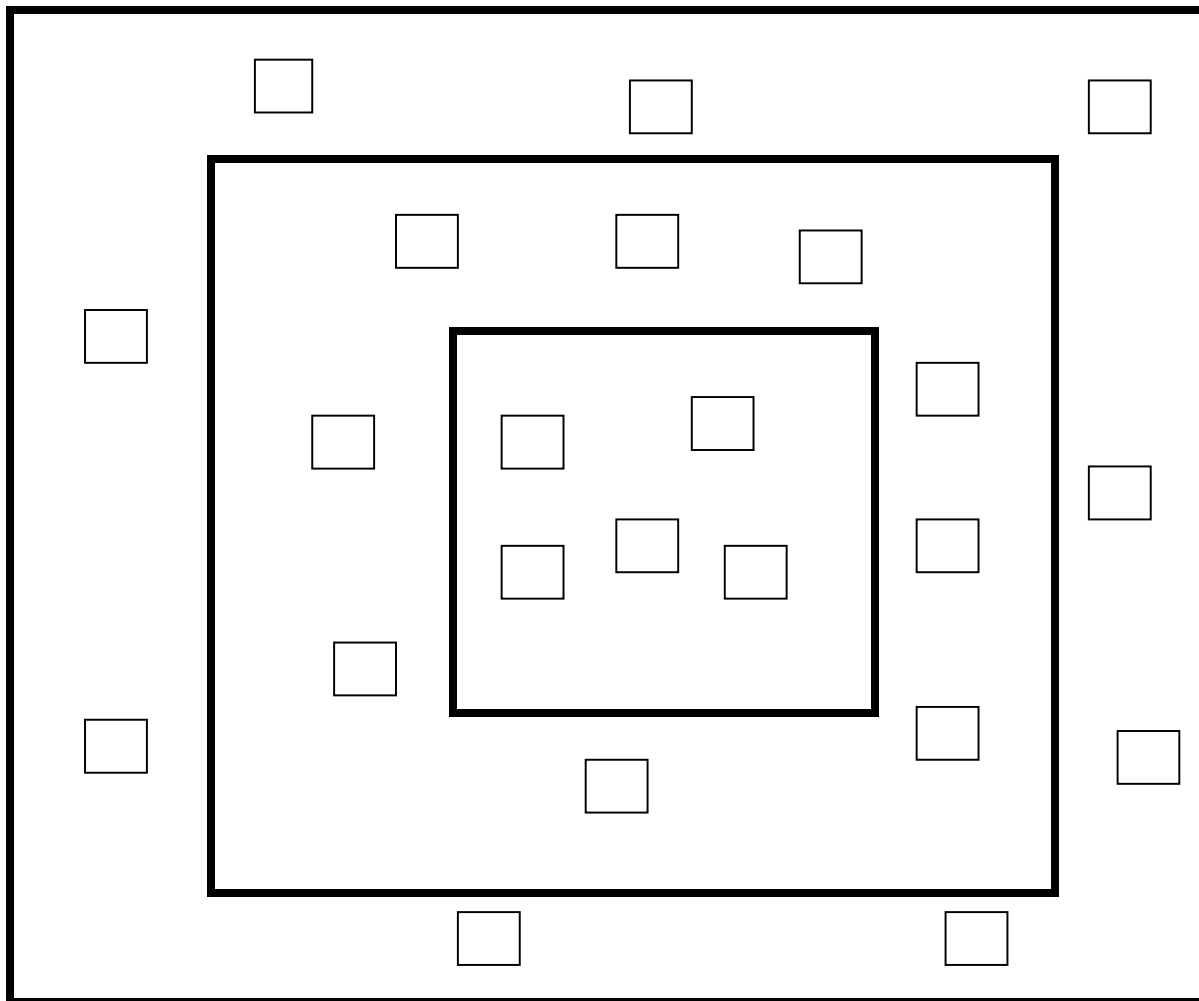
Materiał pomocniczy nr 1

POKER KRYTERIALNY – ZASADY GRY

- Karty do gry trzyma uczestnik wyznaczony przez grupę.
- Na znak prowadzącego tasuje karty i rozdaje po jednej koleżankom i kolegom w grupie.
- Osoba rozpoczynająca grę odkrywa swoją kartę, odczytuje głośno i umieszcza ją w polu I, II lub III (traktując jako czynnik pierwszo-, drugo- lub trzeciorzędny pod względem ważności)
- Każdy kolejny gracz powtarza tę czynność.
- Jeżeli pole, na którym gracz chce umieścić swoją kartę jest już zajęte, może postawić wniosek o wymianę karty leżącej na tym polu na swoją kartę.
- Wniosek o wymianę karty musi być uzasadniony.
- Decyzję o wymianie karty – po dyskusji – podejmuje grupa.
- Odrzucona karta wraca do gracza, który ją położył.

Karty do pokera – DLACZEGO KUPUJĘ?

Pomysłowa reklama	Mój idol to ma	Była promocja	Impuls
Wszyscy to mają, nie chcę być gorszy	Podoba mi się	Przyda mi się	Dobrze w tym wyglądam
Pasuje mi	To jest na topie	W internecie piszą, że to najlepsze	Bohater serialu miał to w ostatnim odcinku

Jak sobie coś kupię, mam lepszy humor	To po prostu fajnie wygląda	Modny kolor	Jak nie kupię, ktoś mi sprzątnie sprzed nosa
Taniej nie będzie	Pisali o tym na jakimś blogu	Była reklama na Facebooku	Kupię na przekór tym, którym się nie podoba
Stać mnie, więc kupuję	To jest dla mnie niezbędne	Niech widzą, jaki mam dobry gust	Zaszpanuję w klasie

Materiał pomocniczy nr 2

KTO SZYJE TWOJE UBRANIA?

Jeżeli chcielibyśmy przedstawić najczęściej spotykany profil osoby, która szyje ubrania znajdujące się na półkach sklepowych, byłyby to młoda dziewczyna z Chin, Kambodży, Indii czy Bangladeszu, która:

- nie zdążyła zakończyć edukacji,
- wyjechała z rodzinnego domu do fabryki, która znajduje się w specjalnej strefie ekonomicznej,
- mieszka na terenie fabryki w wieloosobowym pokoju (z innymi dziewczynami),
- koszty utrzymania (zakwaterowania, wyżywienia, często i ciepłej wody) potrącane są jej od pensji,
- nie jest świadoma tego, że może mieć jakieś prawa,
- pracuje ponad 12 godzin dziennie,
- zarabia tak mało, że nie starcza jej na „normalne” życie,
- nie stać jej na zakup tego, co uszyła.

Źródło: IHLO – Hong Kong Liaison Office of the International Trade Union Movement; www.ihlo.org, [dostęp: 02.09.2011].

Materiał pomocniczy nr 3

ZA CO PŁACIMY?

- Za co płacimy w sklepie, kupując parę butów sportowych:
- Koszt pary markowych butów – 300 zł
- Zysk firmy – 98 zł
- Zysk sprzedawcy – 90 zł
- Podatek – 60 zł
- Produkcja – 35 zł
- Transport – 15 zł
- Płaca – 2 zł

SCENARIUSZ LEKCJI

Temat: Czy bycie modnym jest etyczne?

Przedmiot: wiedza o społeczeństwie, podstawy przedsiębiorczości, etyka, godzina wychowawcza

Poziom: szkoła ponadgimnazjalna – IV etap edukacyjny

Czas: 1 godzina lekcyjna

Podstawa programowa:

Treści nauczania – wymagania szczegółowe:

Wiedza o społeczeństwie – poziom rozszerzony

40. Stosunki międzynarodowe w wymiarze globalnym. Uczeń:

- 3) wyjaśnia przyczyny dysproporcji między globalną Północą i globalnym Południem oraz mechanizmy i działania, które ją zmniejszają lub powiększają;
- 4) przedstawia na przykładach wzajemne zależności pomiędzy państwami biednymi i bogatymi w polityce, ekonomii, kulturze i ekologii;

41. Globalizacja współczesnego świata. Uczeń:

- 1) przedstawia wieloaspektowy charakter procesów globalizacji (polityka, gospodarka, kultura, komunikacja, ekologia);

Podstawy przedsiębiorczości

4. Państwo, gospodarka. Uczeń:

- 12) ocenia wpływ globalizacji na gospodarkę świata i Polski oraz podaje przykłady oddziaływania globalizacji na poziom życia i model konsumpcji.

5. Przedsiębiorstwo. Uczeń:

- 9) charakteryzuje zachowania etyczne i nieetyczne w biznesie krajowym i międzynarodowym;

Etyka

11. Moralne aspekty pracy i różnych dziedzin życia publicznego. Etyki zawodowe. Przykłady kodeksów etycznych. Korupcja jako negatywne zjawisko naruszające kodeksy etyczne. Zagadnienie wszechstronnego i zrównoważonego rozwoju. Moralny wymiar stosunku człowieka do świata przyrody.

Cele:

Uczeń powinien:

- rozumieć związek swoich zachowań konsumenckich z życiem innych ludzi i ideą zrównoważonego rozwoju,
- wyciągać wnioski ze swoich zachowań konsumenckich i dostrzegać potrzebę ograniczania konsumpcji,
- rozumieć ideę *slow food*,
- podać przykłady zachowań ograniczających nieuzasadnioną konsumpcję.

Metody, techniki, formy pracy:

Dyskusja, „burza mózgów”, praca z tekstem, praca indywidualna i w grupach

Materiały pomocnicze:

- Materiał pomocniczy nr 1 – *Długa droga dżinsów*
- Materiał pomocniczy nr 2 – *O prawach pracowniczych w Chinach*
- Materiał pomocniczy nr 3 – *Manifest slow food*
- Materiał pomocniczy nr 4 – *Jak mieć mniej?*
- Materiał pomocniczy nr 5 – *Film „Noszenie używanych ubrań” – dostępny w internecie: http://www.ted.com/talks/lang/pol/jessi_arrington_wearing_nothing_new.html*

Przebieg zajęć:

1. Zapytaj uczniów, czy lubią markowe ubrania i – jeśli tak – dlaczego tak jest. Zapewne pojawią się dopowiedzi typu: *lubię dobrą jakość, wszyscy tak robią, nie chcę odstawać od innych itp.* Zapytaj, czy kiedykolwiek zastanawiali się, jaka jest droga kupowanego przez nich produktu, zanim trafi on na sklepowe półki. Czasem jest

- bardzo długa i kosztowna, gdyż duża większość ubrań kupowanych w polskich sklepach powstaje daleko od naszych granic. (5')
2. Rozdaj Materiał pomocniczy nr 1 i poproś o zapoznanie się z nim. Rozpocznij z uczniami dyskusję o tym, jakie są skutki takiego długiego, globalnego łańcucha produkcji różnych towarów. Zapisuj na tablicy propozycje uczniów (np. duże koszty transportu, zanieczyszczenie środowiska, wykorzystywanie taniej siły roboczej, pogłębienie różnic pomiędzy krajami globalnej Północy i globalnego Południa itp.) (10')
  3. Porozmawiajcie o warunkach pracy w fabrykach produkujących odzież w biednych krajach Azji, Afryki, Ameryki Południowej czy Europy Wschodniej. Być może uczniowie sami potrafią podać przykłady wykorzystywania pracujących tam kobiet (bo przeważnie są to kobiety). Jeśli nie słyszeli o tym zjawisku, dopowiedz o łamaniu praw człowieka i praw pracowniczych: zatrudnianiu bez umowy, niewypłacaniu wynagrodzenia, braku ubezpieczenia, nieprzestrzeganiu zasad bezpieczeństwa, braku urlopu, pracy po kilkanaście godzin dziennie przez 7 dni w tygodniu itp. Przypomnij, że ten problem był nagłaśniany przy okazji Igrzysk Olimpijskich w Pekinie w 2008 roku. Liczne protesty w mediach, internecie, demonstracje na trasie przemarszu znicza olimpijskiego, zgaszanie znicza, starcia z policją – być może uczniowie to pamiętają (możesz wykorzystać Materiał pomocniczy nr 2). (5')
  4. Zadaż uczniom pytanie, czy wobec takich przykładów wyzysku oraz ogromu ubóstwa na świecie, etycznym jest gonienie za modą i rozpasaną konsumpcją. Wspomnij o idei *slow food* (rozdaj Materiał pomocniczy nr 3). Porozmawiajcie, kiedy narodził się ten ruch i jaka jest jego główna idea. Zapytaj o symbolikę ślimaka. Podkreśl, że ta idea nie ogranicza się już tylko do sposobu odżywiania się. Podyskutujcie o innych sferach – w jaki sposób idea *slow food* przenosi się na rozmaite dziedziny (*slow life*, *slow fashion* itp.) i staje się swego rodzaju filozofią życiową. Chodzi tylko o umiar w zakupach, ale w rozmaitych dziedzinach życia. Stało się to ostatnio wręcz modne – umiar jest po prostu „trendy”. Niektórzy (nawet bardzo majątni) ludzie ograniczają swoje wydatki i zmieniają styl życia, nie demonstrują swojej zamożności poprzez rozpasaną konsumpcję. Żyją skromnie, nie biorą udziału w pogoni za modą, zwalniają tempo, pomagają potrzebującym, walczą o prawa innych ludzi do godnego życia, angażują się w działalność charytatywną w różnych miejscach świata. Uczniowie zapewne potrafią podać wiele nazwisk znanych osób, które mają taką postawę życiową. Poleć, aby zgłaszali takie przykłady („burza mózgów”). (10')
  5. Następnie poproś uczniów, aby zastanowili się, czy mogliby sami zmienić nawyki, aby ograniczyć konsumpcję i tempo życia, nie być niewolnikami mody, aby funkcjonować zgodnie z filozofią *slow food*. Czy mogliby MIEĆ MNIEJ w różnych sferach? Podziel klasę na grupy 5- lub 6-osobowe i rozdaj im instrukcje do ćwiczenia (Materiał pomocniczy nr 4). Ze względu na brak czasu poproś o wpisanie po jednym przykładzie do każdej rubryki. Po dyskusji w grupach przeczytajcie wymyślone przez uczniów przykłady i podyskutujcie o nich. Poleć uczniom, aby zajrzeli na stronę www.dolceta.eu. Dowiedzą się tam więcej o zrównoważonej konsumpcji. (10')
  6. Na zakończenie zajęć zaprezentuj uczniom materiał z konferencji TED, w którym projektantka Jessi Arrington wypowiada się na temat swojego sposobu ubierania się, który polega na kreatywnym dobieraniu używanych ubrań kupowanych za bezcen. Podkreśla korzyści z takiego podejścia do mody, oryginalność tworzonych zestawień oraz radość z zabawy kolorem i bycia sobą. Film „Noszenie używanych ubrań” można pozostawić bez komentarza jako podsumowanie zajęć. (5')
- http://www.ted.com/talks/lang/pol/jessi_arrington_wearing_nothing_new.html

ZAŁĄCZNIKI

Materiał pomocniczy nr 1

DŁUGA DROGA DŻINSÓW

Etapy produkcji odzieży – przykład szwajcarskich dżinsów:

1. Bawełna jest zbierana w Burkina Faso, Kazachstanie lub Indiach i wysyłana do Chin.
2. W Chinach przędzie się z niej nici, używając szwajcarskich maszyn.
3. Na Filipinach bawełna jest farbowana kolorami indygo pochodzącymi z Niemiec albo Szwajcarii.
4. W Polsce tkany jest materiał przy użyciu szwajcarskich maszyn.
5. Metka dżinsów pochodzi z Francji, a guziki z Włoch.

6. Projekt graficzny džinsów jest przygotowywany w Szwajcarii i wysyłany przez internet do fabryki odzieżowej na Filipinach.
7. Wszystkie elementy (guziki, metki, materiał) są transportowane samolotem na Filipiny i razem zszywane.
8. Dżinsy są sprzedawane w Szwajcarii.
9. Gdy już się znudzą właścicielowi, oddaje się je do Czerwonego Krzyża/Armii Zbawienia albo innej organizacji zbierającej odzież używaną.
10. Dżinsy wysyłane są do Afryki, często do Ghany, gdzie nosi się je jeszcze raz.

Źródło: Richard Gerster, Ethique et mondialisation, éditions LEP, Lozanna.

Materiał pomocniczy nr 2

O PRAWACH PRACOWNICZYCH W CHINACH

Igrzyska Olimpijskie w Pekinie były okazją do nagłośnienia nagminnego łamania praw pracowniczych w chińskich fabrykach, nie tylko w tych, w których szyte są ubrania i gadżety na Olimpiadę. Na zaproszenie Polskiej Akcji Humanitarnej i Koalicji KARAT przyjechały do Polski Pui-Lin Sham i Stephany Wong, chińskie aktywistki praw pracowniczych, które opowiedziały o warunkach zatrudnienia w Chinach oraz Hong Kongu. [...]

Czy wiesz, że...

- pracownicy chińskiej fabryki produkującej na zlecenie firmy NIKE musieliby pracować przez 4500 lat, by zarobić tyle, ile prezes NIKE' a Mark Parker w 2006 roku;
- w 2005 roku w Chinach miało miejsce 87 tys. protestów, z czego 70% z nich dotyczyło nieprzestrzegania praw pracy, szacuje się, że liczba akcji protestacyjnych w Chinach rośnie o 30% rocznie;
- robotnicy w chińskich fabrykach pracują często ponad 12 godzin dziennie, a praca trwa do 3.00 nad ranem; często nie mają zapewnionych bezpiecznych warunków pracy ani dostępu do urządzeń sanitarnych;
- wielu robotników to nastolatki i młodzi ludzie, którzy, aby wyrwać się z ubóstwa, podejmują pracę w wielkich fabrykach – nie są w stanie sprzeciwić się nieuczciwym pracodawcom, którzy nie płacą im za nadgodziny i nie oferują im umów o pracę;
- nieobecność w pracy z powodu choroby wiąże się z ryzykiem zwolnienia lub koniecznością odpracowania opuszczonych godzin;
- duże firmy przeprowadzają kontrole w fabrykach produkujących ich produkty, aby sprawdzić, czy pracują one w zgodzie z przepisami, ale właściciele zakładów są informowani o terminie kontroli i zmuszają pracowników do składania fałszywych relacji na temat ich pracy, co sprawia, że kontrole nie wykazują żadnych nieprawidłowości;
- większość robotników żyje poniżej granicy ubóstwa.

Źródło: <http://wiadomosci.ngo.pl/wiadomosci/349028.html>, [dostęp: 14.08.2011].

Materiał pomocniczy nr 3

Slow Food®

MANIFEST SLOW FOOD

Międzynarodowy Ruch dla Ochrony Prawa do Przyjemności oficjalnie został założony 9 listopada 1989 roku w Paryżu. Jego manifest został poparty przez delegatów z Argentyny, Austrii, Brazylii, Danii, Francji, Niemiec, Węgier, Włoch, Japonii, Hiszpanii, Szwecji, Szwajcarii, Stanów Zjednoczonych i Wenezueli.

Nasze stulecie, które rozpoczęło się i ubiegło pod znakiem cywilizacji przemysłowej, wymyśliło maszynę i przyjęło ją za symbol swojego modelu życia. Jesteśmy niewolnikami prędkości i wszyscy ulegliśmy podstępemu wirusowi, jakim jest szybkie życie (*fast life*), które burzy nasze przyzwyczajenia, zakłóca naszą prywatność w domach i zmusza nas do objadania się *fast foodami*.

By być godnym nazwy *homo sapiens* musimy wyzbyć się prędkości zanim zredukuje nas ona do rzędu gatunków zagrożonych wymarciem. Nieustępliwa obrona spokojnej materialnej przyjemności jest jedynym sposobem przeciwstawienia się globalnemu szaleństwu szybkości. Odpowiednie dawkowanie pewnej zmysłowej przyjemności i powolne, długotrwałe zadowolenie mogą ochronić nas przed zaraźliwą wielością mylącą szaleństwo z wydajnością.

Nasza obrona powinna zacząć się przy stole ze *slow foodem*. Odkryjmy na nowo smaki i uroki kuchni regionalnej oraz uwolnijmy się spod niszczącego wpływu *fast foodów*. W imię produktywności, prędkość zmieniła nasz sposób bycia i zagraża naszemu otoczeniu oraz krajobrazowi. *Slow food* jest w tej chwili jedyną prawdziwie postępową ideą. Tym właśnie jest prawdziwa kultura – odkrywaniem smaku, a nie jego niszczeniem. A jak lepiej osiągnąć ten cel niż drogą międzynarodowej wymiany doświadczeń, wiedzy, projektów?

Slow food gwarantuje lepszą przyszłość. *Slow food* to idea, która wymaga poparcia właściwych ludzi mogących zmienić ten (powolny) ruch w ruch międzynarodowy mający za symbol małego ślimaka.

Źródło: <http://www.slowfood.pl/index.php?s=str-manifest>, [dostęp: 14.08.2011]

Materiał pomocniczy nr 4

Ćwiczenie dla grup

JAK MIEĆ MNIEJ?

Zastanówcie się, jak wprowadzić umiar do swojego życia w różnych jego sferach, stosując zasadę: **mniej, wolniej, zdrowiej, ciszej, spokojniej, bardziej ekologicznie** itp. Przykłady wpiszcie w drugiej kolumnie.

Obszar aktywności	Jak zachować umiar, z czego zrezygnować?
Zakupy	
Higiena	
Odżywianie	
Sposób ubierania się	
Aktywność fizyczna	
Kontakty z ludźmi	
Przedmioty codziennego użytku	
Hobby	
Tę rubrykę wypełnijcie sami 😊	

Źródło: opracowanie własne.

SPIS TREŚCI

WSTĘP.	3
Magdalena Noszczyk MILENIJNE CELE ROZWOJU.	5
Anita Ponikło PRAWA CZŁOWIEKA W ROZWOJU	20
Magdalena Noszczyk ZMĘCZONA PLANETA	34
Tadeusz Szczepaniak WODA	50
Magdalena Noszczyk ODPOWIEDZIALNY HANDEL	69
Anita Ponikło ETYCZNA MODA	82